

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Nijolė Janulaitienė

Gintautas Jakštys

Nuo didikų Sapiegų
rezidencijos iki Lietuvos
karo akademijos

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ KATEDRA
KARO ISTORIJOS CENTRAS

Nijolė Janulaitienė, Gintautas Jakštys

NUO DIDIKŲ SAPIEGŲ REZIDENCIJOS IKI LIETUVOS KARO AKADEMIJOS

Mokslo studija

Vilnius
2010

UDK 947.45

Ja431

Mokslo studija „Nuo Sapiegų rezidencijos iki Lietuvos karo akademijos“ skiriama Lietuvos karo akademijos kariūnams, karininkams ir kitiems kariams, tarnaujantiems Akademijoje, dėstytojams ir tarnautojams, dirbantiems joje, ir visiems skaitytojams, besidomintiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, kultūros paveldu ir karininkų rengimo tradicija Lietuvoje. Šis leidinys apima daugiau kaip 300 metų Lietuvos valstybės vystymosi laikotarpį, į politinio ir visuomeninio gyvenimo aukštumas iškėlusį didikų Sapiegų giminę, kuri grūmėsi dėl Lietuvos laisvės ir jos suklestėjimo ginklu ir kultūra, patirdama šlovę ir pralaimėjimo kartėlį.

Atsakingasis redaktorius **doc. dr. Valdas Rakutis**

Recenzavo: **dr. Vytautas Tininis, dr. Manvydas Vitkūnas**

Mokslo studija 2010 m. gegužės 27 d. apsvastyta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Karo istorijos centro posėdyje ir rekomenduojama spausdinti (protokolas Nr. 1).

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2010

© Nijolė Janulaitienė, 2010

© Gintautas Jakštys, 2010

ISBN 978-9955-423-92-8

Įvadas	4
1. Pro Lietuvos karo akademijos vartus	6
2. Vilniaus Antakalnis – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų valdos	8
2.1. Sapiegų vaidmuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politiniame ir kultūriniame gyvenime	10
2.2. Leonas Sapiega – iškilus politikas ir diplomatas	20
2.3. Kazimieras Jonas Sapiega – Antakalnio Sapiegų rezidencijos įkūrėjas	30
3. Sapiegų baroko rezidencijos Vilniuje kultūriniai aspektai	34
3.1. Sapiegų rūmai – brandžiojo baroko architektūros paminklas Vilniuje	36
3.2. Viešpaties Jėzaus bažnyčios ir Trinitorių vienuolyno ansamblio architektūra	44
3.3. Sapiegų parkas – seniausias baroko epochos parkas Lietuvoje	52
4. Karinių institucijų raida buvusiose Sapiegų valdose Antakalnyje 1809–1992 m.	58
4.1. Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas 1859–1863 m.	58
4.2. 2-asis inžinerijos batalionas 1873–1914 m.	62
4.3. Karo mokykla 1940 m.	64
4.4. Vilniaus pėstininkų mokykla 1940–1941 m.; 1945–1953 m.	66
4.5. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla 1953–1971 m.	70
4.6. Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla 1971–1992 m.	72
5. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	80
5.1. Krašto apsaugos mokykla 1992–1994 m.	80
5.2. Lietuvos karo akademija, veikianti nuo 1994 m.	82
Išvados	91
Zusammenfassung	92
Literatūra ir šaltiniai	96
Baigiamasis žodis	100
Priedai	101
Asmenvardžių rodyklė	113

Neseniai šventėme Lietuvos vardo tūkstančio metų jubiliejų, o šiemet pasitinkame Lietuvos valstybės atkūrimo dvidešimtmetį ir minime Žalgirio mūšio 600 metines. Todėl tenka ir vėl atsiversti istorinių knygų ar vadovėlių lapus, iš naujo prakalbinti senuosius archyvus.

Šiandien kiekvieno mūsų šalies žmogaus: gydytojo ar inžinieriaus, Lietuvos karo akademijos kariūno ar karininko, puskarininkio ar dėstytojo pilietinė pareiga – pažinti savo krašto istoriją, kad brangintume, puoselėtume, kurtume ją, savąją Lietuvą, ir jos ateitį globalaus pasaulio erdvėje.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos (LKA) kariūnui, pasiryžusiam tapti karininku, svarbu pažinti socialinę aplinką, kurioje jis atlieka karo tarnybą, gyvena ir mokosi. Aplinka – tai vietovė, istorinė ir kultūrinė jos raida su savomis tradicijomis, vertybinėmis orientacijomis ir žmonėmis, gyvenusiais tuo laiku ir kūrusiais istoriją. Todėl kariūnams ir kitiems Karo akademijos bendruomenės nariams derėtų žinoti, kas šiose Antakalnio vietose, kur nuo Sapieginės prieigų į sostinę žvelgia jauniausioji Respublikoje aukštoji mokykla – kariūnų Alma Mater, gyveno prieš kelis šimtus metų, kaip vystėsi visuomeniniai santykiai ir kūrybinė vilniečių mintis.

Lietuvos karo akademijos teritorija – unikali istorinė aplinka, menanti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kanclerio ir didžiojo etmono, Vilniaus vaivados Leono Sapiegos, talentingo diplomato ir patrioto, politines įžvalgas, derinant Lietuvos ir Lenkijos interesus Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR). Sapiegų parke auganti senoji Vilniaus liepa, skaičiuojanti bene 300 m. sukaktį, tikriausiai regėjo XVII a. pab. Sapiegų rūmų statybas, kurias amžininkai ir kultū-

ros istorikai įvardijo kaip vieną nuostabiausių užmiesčio baroko rezidencijų Vilniuje ir Lietuvoje. Tai dangun kylantys Viešpaties Jėzaus bažnyčios bokštai, 1940 m. iš aukšto liūdnei žvelgę į Lietuvos karininkų ir kariūnų likimus traiškusią sovietinio režimo mašiną, kuri labiausiai patriotiškai nusiteikusių lietuvių gyvenimus pasuko į tremties kelią, Sibiro lagerių link.

„Nuo didikų Sapiegų rezidencijos iki Lietuvos karo akademijos“ – vienas pirmųjų sisteminių mokslinių tyrimų krašto apsaugos sistemoje, supažindinantis Lietuvos karo akademijos kariūnus, karininkus, darbuotojus ir dėstytojus – visus, besidominčius Lietuvos istorija, kultūra, edukaciniais mokslais, su istorine bei sociokultūrine XIX–XXI a. karininkų rengimo ir kitų karinių institucijų raida Vilniaus Antakalnio kaitos kontekste.

K. Dijoko fotonuotrauka

K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Tyrimo objektas – karinių institucijų raida Sapiegų rezidencijos istorinės ir sociokultūrinės aplinkos retrospekcijoje.

Tyrimo uždaviniai:

- atskleisti LDK didikų Sapiegų užmiesčio rezidencijos, XVII a. pab. įsikūrusios Antakalnyje, istorinę, politinę ir kultūrinę reikšmę Vilniaus ir LDK raidos kontekste;
- supažindinti su karininkų ugdymo institucijomis, veikusiomis dabartinės LKA teritorijoje ir jos prieigose (Sapiegų valdose Antakalnyje) 1859–1864 m. ir 1940–2010 m., su jų ugdymo tikslais ir uždaviniais, kylančiais iš visybinio požiūrio į tikrovę ir į ugdymo procesą;
- aptarti svarbiausius Karo ligoninės veiklos aspektus 1809–1992 m. ir jos sąsajas su karinio ugdymo institucijomis, įkurtomis Antakalnyje.

Tyrimo metodai: aprašomasis, mokslinės literatūros ir istorinių archyvų šaltinių analizės ir lyginimo metodai, grožinio teksto interpretacija.

Ši mokslo studija parengta kaip pažintinis vadovas lankytojui, atvykusiam į Karo akademiją. Ji prasideda ir baigiasi legendomis apie žymiausias pagoniškojo Antakalnio vietas, kurios gali būti įdomios pirmąkart atvykstantiems į Karo akademiją. Po to supažindinama su istorine ir kultūrine šio Vilniaus priemiesčio praeitimi. Ypatin-gas dėmesys skiriamas didikų Sapiegų giminės gyvenimui ir veiklai LDK atskleisti, nes Karo akademijos teritorija – buvusios šių didikų, gyvenusių Antakalnyje nuo XVII a. pr., valdos. Kadangi Sapiegų baroko rezidencija XVII a. pab. – XVIII a. pr. buvo vienas puošniausių LDK užmiesčio dvarų, išlikusių iki šių dienų, todėl Sapiegų rūmų, Sapiegų parko ir Viešpaties Jėzaus (arba Trinitorių) bažnyčios ir vienuolyno archi-tektūrinei analizei skiriama nemaža vietos. Galiausiai supažindinama su svarbiau-siais karininkų ugdymo ir kitų karinių institucijų, nuo 1809 m. iki šių dienų veikusių dabartinės Karo akademijos ir Sapiegų rezidencijos teritorijose, istorijos, kultūros ir edukacijos raidos aspektais.

uka, 2010 m.

Kiekvieną, atvykusį į Antakalnį, į Generolo J. Žemaičio Lietuvos karo akademiją, ir praėjusį pro vartus, prie praleidžiamojo punkto pasitinka didelis rožių krūmas, žaliuojantis nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens. Vasarėjant jis apsipila rožiniais žiedais. Džiaugsmą ir švelnumą spinduliuoja jie, rytais prausdamiesi rasose, vakarais panirdami į miglas. Kartais, kai tylūs brėkstantys rytai virš Akademijos statinių ima dažytis nuostabiausių rožių spalva, liepų ir kaštonų šnaresy gali išgirsti legendą¹ apie Antakalnį, kario ilgesį ir... rožes.

Čia, Karo akademijos teritorijoje, prie Neries, prieš daugelį šimtmečių žydėjo kunigaikščio Gedimino sodai, žaliavo Antakalnio daržai, skeidėsi gėlynai. Juos prižiūrėjo sodininkas, senas ir ištikimas kunigaikščio karys. Mažas jo namelis slėpėsi medžių paunksmėje. Galinga liepa, auganti prie namelio, nuo žmonių akių dangstė dukrą Skaistutę, kuri laiminga gyveno tėvo trobelėje. Baltą veidelį prausė ryto rasomis, šviesius plaukus šukavo obelų šukomis, o liauną liemenį rišo savo pa-

čios austomis juostomis. Graži ir darbšti augo Skaistutė.

Tokia puiki mergaitė negalėjo ilgai būti paslėpta. Ne kartą, kai Skaistutė vakarėjant skubėdavo į pagonių šventyklą Antakalnyje² pasimelsti ir uždegti jų garbei vaškinę žvakę, pralenkę ją žmonės dar kartą atsigrėždavo pasigėrėti puikiu veideliu ir liaunu liemeniu. Akių nuo jos nenuleido jaunikaičiai, susirinkę Visų Dievų šventykloje. Pats kunigaikštis Gediminas ne kartą juokavo, susitikęs senąjį sodininką: „Ech, kad aš būčiau trisdešimčia metų jaunesnis...“

Ir pamilo Skaistutę jaunas karys, vardu Dainius, kuris kunigaikščio medžioklės vanagus ir sakalus globojo. Būdu nepanašus buvo į savo draugus, šiurkštuolius, nemėgo jų išdykumo, ieškojo vienumos. Dažnai eidavo prie Neries, atsisėdavo po plačiašakiu kaštonu ir, paskendęs svajonėse, gėrėdamasis vakaro miglomis, dainuodavo. O balsas jo buvo nuostabus, į širdies gilumą prasiskverbėdavo. Visi mylėjo Dainių, nes jis nieko neįžeisdavo ir nenuskriausdavo.

¹ Pasakojimas parengtas pagal Vilniaus legendą „Lakštutė ir rožė“ // Vilniaus legendos. Vilnius, 2000. P. 42–45.

² Manoma, jog toje vietoje Antakalnyje XVII a. pab. buvo pastatyti mūriniai didikų Sapiegų rūmai.

Apžavėjo Dainiaus balsas ir senąjį sodininką, dažnai jis kviedavo jį į savo trobelę. Kai arčiau pažino tyrą kario sielą, savo žentū nuskyrė. Deja, Skaistutė švelnių Dainiaus jausmų nepaisė, jos širdelė dar tebemiegojo. Paauglė dar buvo.

Dainius nustojo vilties prakalbinti mergaitės širdį ir paniro į liūdesį. Net tarnyboje apsileido ir ne kartą iš kunigaikščio rūščių žodžių išgirdo.

Vieną vakarą, kai Skaistutė buvo jam dar abejingesnė, kaip kitus kartus, jis sukalbėjo maldą meilės dievaitei Mildai ir nuskubėjo prie Neries. Upės bangėlėmis nuplaukė tokia graži vaikinio daina, kad net vėjas liovėsi pūtes, nurimo medžių lapai. Dainiaus beviltiškos meilės dainoje aidėjo ilgesys ir nuoskauda.

Staiga daina nutilo. Pasigirdo sielvarto šauksmas, ir dainininkas krito į Neries gelmes. Ir daugiau nepasirodė.

Tą pat naktį ant liepos šakelės, prieš Skaistutės langą, atsitūpė maža lakštutė ir ėmė sukti. Tai deivė Milda pavertė Dainių lakštingala, kurios suokimas pažadino mergaitę iš gilaus miego. Pakilo ji iš lovos, atidarė langą, ir banga stebuklingų garsų įsiveržė į trobą. Ilgesio jausmai pripildė mergaitės sielą. Tuomet ji suprato, ką jautė Dainius ir kas yra meilė.

Ankstų rytą senasis sodininkas išgirdo liūdną žinią apie Dainių, sužinojo, kad jį paskutinis matė žvejys. Šis, išgirdęs kario dainą, priplaukė arčiau, bet dainininkas nutilo ir dingo Neries vandenyse.

Nuo tos nelaimingos nakties Skaistutė daugiau nesišypojo. Veideliai išblyško, akys pasruvo ašaromis. Jautėsi kalta ir nelaiminga. Kiaurą naktį ji klausydavosi lakštingalos trelių. O ta giedojo, giedojo...

Vieną rytą senasis sodininkas nerado Skaistutės jos kambarėlyje. Langas buvo praviras, o po juo prie senos liepos išdygo didžiulis rožės

krūmas, apsipylęs žiedais. Tai deivė Milda pagailėjo mergaitės ir pavertė ją rožių krūmu.

Sodininkas apie tai papasakojo kunigaikščiui ir greitai pats mirė. Kunigaikštis Gediminas panūdo įamžinti jaunųjų meilę ir Antakalnio kalvų slėnyje įsakė pastatyti šventyklą meilės deivės Mildos garbei. Šiandien toje vietoje stovi Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

O rožės krūmas, barstantis žiedus nuo pavasario iki rudens prie Akademijos praleidžiamojo punkto, kiekvienam mūsų susimąstymo valandą gali pasekti šią nuosabią istoriją apie gyvenimą, meilę ir mirtį. Ir pamokyti kantraus laukimo...

K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Vilniaus Antakalnis – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų valdos

XVI–XVII amžiais kairiojo Neries kranto žemės nuo tilto per Vilnią iki Antakalnio gatvės galo (iki Antakalnio transporto žiedo) priklausė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikams. Šioje žemėje didikai Sapiegos, Sluškos ir kiti pasistatydino užmiesčio rezidencijas.

Antakalnio pavadinimą sudaro senas lietuviškas priešdėlis „anta-“ ir žodis „kalnas“. Tai vienas iš seniausių ir gražiausių Vilniaus priemiesčių, susiformavęs jau XV amžiuje. Jis išsidėstęs kairiajame Neries krante, aukščiau Vilnios žiočių. Antakalnio vakarinė dalis užima Neries slėnio terasą, rytuose prie jos šliejasi miškingas Antakalnio–Sapieginės kalvynas. Pietinėje dalyje yra Kalnų parkas. Į šiaurę nuo Antakalnio – Valakupiai, Turniškės.

Antakalnis iš kitų Vilniaus miesto rajonų išsiskiria savo gamta. Tarp miškų tyvuliuoja net keturi ežerai: Antavilių, Baldžio, Tapelio ir Juodžio. Tai pats žaliausias miesto rajonas – miškai ir parkai apima 70 proc. teritorijos (Antavilio, Turniškių miškai, Šveicari-

jos parkas). Nemažą dalį sudaro saugomos teritorijos: Pavilnių regioninis parkas, Aukštagirio, Valakupių klonio geomorfologiniai, Veržuvos upelio hidrografinis ir Tapelių telmologinis draustiniai. Taigi Antakalnio mikrorajonas turi puikias sąlygas rekreacijai. Jo miškingos teritorijos puikiai tinka aktyviam poilsiui ir turizmui.

Nuo senamiesčio Antakalnis skiriasi savo kalvotu paviršiumi, turtingesniu reljefu. Todėl čia nuo seno puošnūs didikų užmiesčio rūmai, vienuolynų ir bažnyčių ansambliai. Ypač gražiais ir jaukais dvareliais, ramiu gyvenimu Antakalnis garsėjo XVIII–XIX amžiuje.

Didikai Sapiegos Vilniaus Antakalnyje įsikūrė XVII a. pr. Jų valdos apėmė teritoriją tarp Neries upės ir Antakalnio kalvų, iki Rokantiškių – bei Vilnios upės rytuose. Pietuose jų žemės ribojosi su didikų Pacų valdomis³.

Daugiau kaip trys šimtai metų mus skiria nuo tos dienos, kai vienas iš pačių įtakingiausių XVII a. LDK didikų – LDK kariuomenės

³ Ten dabar stovi Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčia.

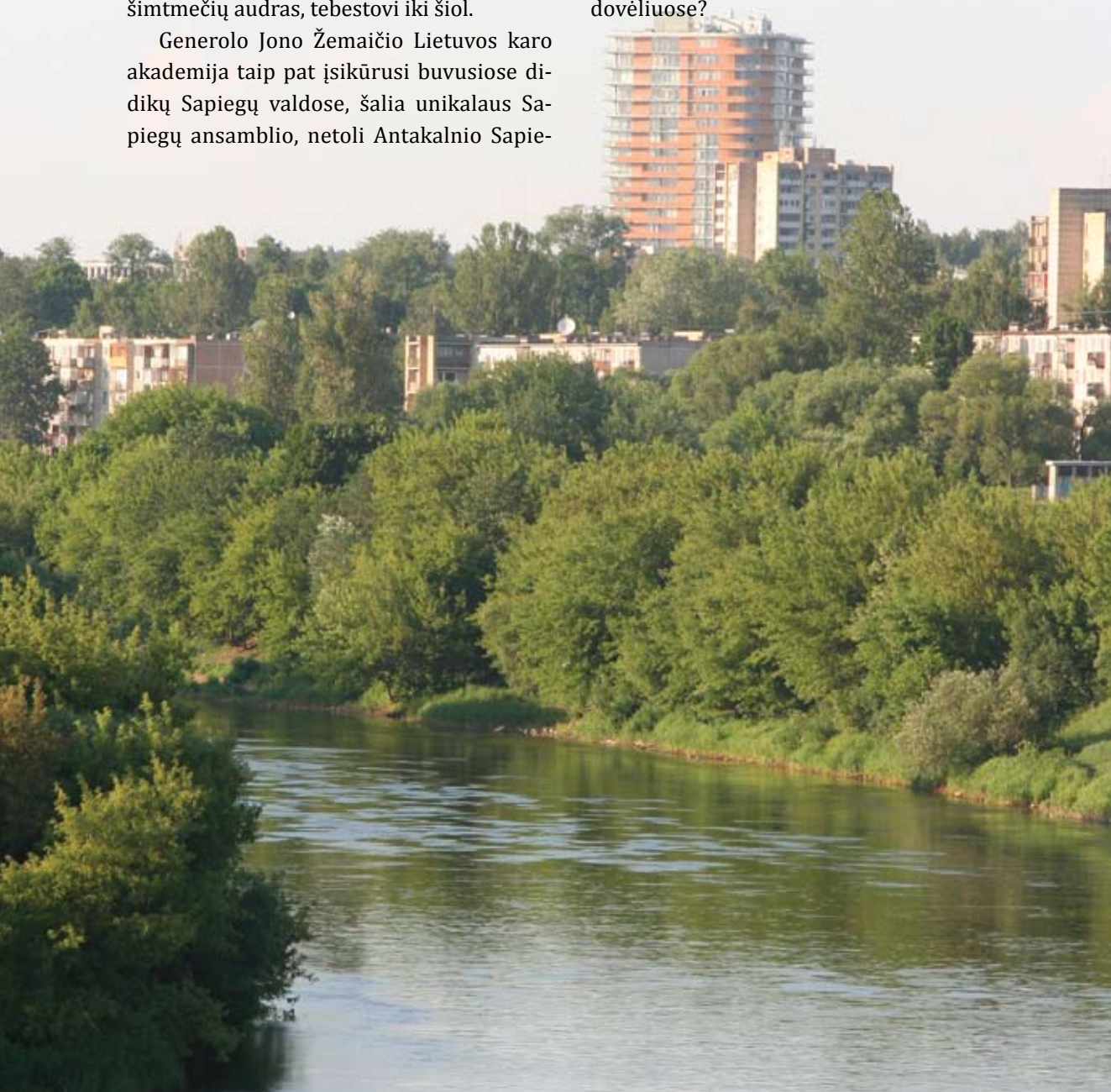

didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega (kituose šaltiniuose – Kazimieras Povilas Jonas Sapiega) sumanė Antakalnyje pastatyti mūrinę užmiesčio rezidenciją: rūmus, bažnyčią ir vienuolyną, įkurti parapiinę mokyklą ir parką [22, 474]. Šis karališkojo užmojo ansamblis, atlaikęs šimtmečių audras, tebestovi iki šiol.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija taip pat įsikūrusi buvusiose didikų Sapiegų valdose, šalia unikalios Sapiegų ansamblio, netoli Antakalnio Sapie-

ginės kalvų, kurios nuo seno traukė vilniečius, norinčius pasislėpti nuo miesto triukšmo.

Kas jie, didikai Sapiegos, kurių vardus skaitome Antakalnio landšafto ir kultūrinio gyvenimo atmintyje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos politinio elito archyvuose, Lietuvos istorijos vadovėliuose?

2.1. Sapiegų vaidmuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politiniame ir kultūriniame gyvenime

Gausios didikų Sapiegų giminės istorija apima daugiau kaip penkis šimtmečius – nuo XV iki XIX amžius. Šios šeimos genealogija būdinga daugeliui Lietuvos didikų giminų, iškilusių XVI ir vėlesniais amžiais. Sapiegos, turėdami didžiules žemės valdas, išsibarsčiusias po visą LDK teritoriją, nuolat konkuruodami su Radvilomis, Valavičiais, Oginskiais, Chodkevičiais ir kitomis šeimomis, buvo viena iš pačių galingiausių ir įtakingiausių dinastijų valstybėje, ypač XVI. a. pab. XVII ir XVIII a. Sapiegos – antroji, bene reikšmingiausia po Radvilų giminė Lietuvoje, sugebėjusi pakilti į pačius aukščiausius valstybės postus – LDK kanclerių, vaivadų, Vyriausiojo tribunolo maršalkų, kariuomenės didikų ir lauko etmonų bei kt. Sapiegos – Lietuvos parlamentarizmo kūrėjai. Jie įnešė reikšmingą indėlį į LDK politiką, ekonomiką, kultūrą ir istoriją.

Sapiegų giminės gyvenimas ir veikla šiandien Lietuvoje dar nėra sistemingai išanalizuota ir atskleista. Nuo seno Sapiegų giminės istorija kur kas labiau domino lenkų istorikus nei lietuvius.

Vienas pirmųjų Sapiegų giminės tyrinėtojų, filosofijos dr. Antanas Aloyzas Mištautas (lenk. Antoni Aloysi Misztolt), dėstęs metafiziką ir etiką Vilniaus universitete, XVIII a. pr. Vilniuje išleido trijų dalių Sapiegų giminės istoriją „Historia illustrissima Domus Sapiehanae ab origine et antiquitate sua genealogico syllabo. Per gloriosos heroum ejusdem as connexarum famillarum progressus in praesens saeculum deducta“ su prie jos pridėtu Sapiegų genealoginiu medžiu [32]. Šioje istorijoje jis rašė, jog didikai Sapiegos – LDK didžiojo kunigaikščio Gedimino palikuonys. Tačiau kiti lenkų autoriai: K. Stadnicki „Synowie Gedymina Wielko“ [53] ir J. Volfas „Knia-

*Didysis Sapiegų herbas.
F. Regamey litografija. 1858–1859 m.*

zowie litewsko-ruscy od konca XIV w.“ [72] prieštaravo A. A. Mištautui teigdami, kad tai tik graži pasaka, pagrįsta Lietuvos Tribunolo maršalkos ir kanclerio Jono Frydricho Sapiegos falsifikuotais dokumentais apie savąją giminę. Vėlesni istoriniai tyrinėjimai patvirtino, kad reikia sutikti su šių autorių nuomone, jog tiek A. Mištautas, tiek J. F. Sapiega siekė pagražinti giminės istoriją, jau nuo XIV a. suteikdami jiems tą vietą valstybės gyvenime, kurią Sapiegos išsikovojo kiek vėliau.

Kai 1790 m. Varšuvoje išėjo K. Kognovickio (lenk. Kognowicki) knyga „Życia Sapiehow y listy od monarchów, książąt y różnych panujących do tychże pisane“. T. 1. [17], iškėlusį versiją, jog Sapiegos kilę iš Smolensko žemių, o jų protėvis Simonas Sapieżyčius – šios giminės pradininkas, ši versija vėlesnius Sapiegų giminės bibliografus labiau įtikino. Jai pritarė ir lenkų istorikai ir bibliografai, išleidę Sapiegų genealogiją [9], šios giminės žinyną [32] ir knygų apie iškilų šios giminės atstovų darbus, jų gyvenimą [28; 49].

Gana fragmentiški Sapiegų giminės istoriniai tyrinėjimai, atlikti rusų ir baltarusių kalbomis: M. Liubavskį (Любавский) [67], S. Ptašickį (Пташицкий) [68.], I. V. Saverčanką (Саверчанка) [69] labiausiai domino Leono Sapiegos veikla LDK XVI a. pab. – XVII a. pr., o I. N. Danilovičių (Данилович) – LDK teisėtvarka ir Statutai [65].

Tarpukario Lietuvoje Sapiegų giminės veikla sudomino A. Šapoką [54] ir A. Viskančią [60]. Jie tyrinėjo Leono Sapiegos valstybinę ir diplomatinę veiklą LDK.

Pokario metais su Sapiegų giminės istorija ir žymiausiaisiais jos atstovais gana išsamiai supažindina Lietuvių enciklopedijos XXI t., išleistas Bostone, JAV [2, 467–481].

Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę, suaktyvėjo domėjimasis garsiomis LDK giminėmis: Radvilų, Sapiegų ir kt. D. Būtėnas 1995 m. parengė Sapiegų fondo aprašą „Sapiegų giminės dokumentai“ [39], o S. Lazutka parašė knygą apie vieną žymiausiųjų šios dinastijos atstovų – kunigaikštį Leoną Sapiegą, politiką ir diplomata, kurio energija, išmintis ir ryžtas rengiant Lietuvos III Statutą apsaugojo lietuvių teises Abiejų Tautų Respublikoje ir praskynė kelią kitiems giminės atstovams į aukščiausius valstybės ir Bažnyčios postus bei pasiturintį gyvenimą [21]. Krašto apsaugos ministerijos (KAM) iniciatyva 2008 metais pradėtos leisti knygos apie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministrus ir kariuomenės vadus. I tome aprašomos LDK didžiųjų etmonų ir sukilimų vadų kovos už valstybingumą išsaugojimą. Karo istorikai ėmėsi nagrinėti ir keturių Sapiegų: Leono, Povilo Jono, Kazimiero Jono, Jono Kazimiero, buvusių LDK didžiųjų etmonų, gyvenimą ir veiklą XVII a. pr. – XIX a. pr. [1; 13; 48; 50]. Dim. plk. A. Balaišis parašė straipsnį apie istorinę Lietuvos karo akade-

Pirmoji knyga apie Sapiegų giminės istoriją, išleista Vilniuje 1724 m. (Autorius – Antoni Aloysius Misztolt)

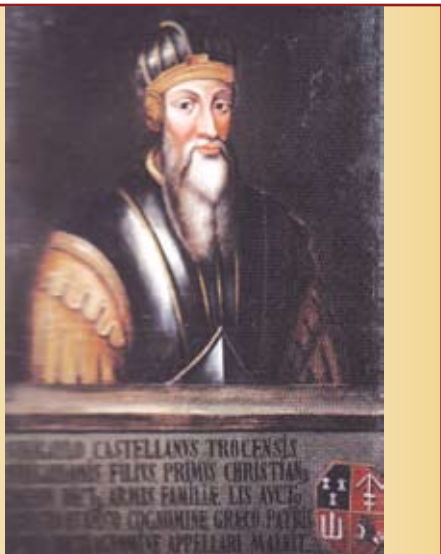
mijos aplinką ir apie Sapiegas, buvusius šios Antakalnio teritorijos šeiminkus [2].

Šiandien galingos Sapiegų dinastijos dokumentinė medžiaga laukia savųjų tyrėjų Lietuvos valstybės istorijos archyve, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, Rusijos valstybiniame archyve, Baltarusijos archyve Minske, Lenkijos archyvuose, muziejuose ir bibliotekose.

Plačiau susipažinkime su Sapiegų giminės genealogija, remdamiesi Lenkijos ir Lietuvos istorikų, kultūrologų bei archeologų tyrinėjimais.

Sapiegos kildinami iš **Simono Sapieżyčiaus** (rus. *Сонезыч*, lenk. *Sapieha*), XV a. gyvenusio Smolensko žemėse. Šios bajorų giminės atstovai, kentėję nuo Maskvos ir LDK karų, turėjo rinktis valdovą. Ir rinkosi galingesnį – LDK kunigaikštį Kazimierą Jogailaitį. Jo valdymo metais Lietuvos Metrikos knygoje Simonas Sapieżyčius minimas kaip LDK valdovo raštininkas. Anot S. Lazutkos, „jis ir

Simonas Sapiežičius, XVI a. II p.

buvo pradininkas šlovingos Sapiegų giminės, kuri daugelį dešimtmečių vairavo valstybės vairą“ [21, 23]. Tačiau tuo metu Sapiegos nei kilme, nei turtais neprilygo Radviloms, Goštautams ar Kęsgailoms.

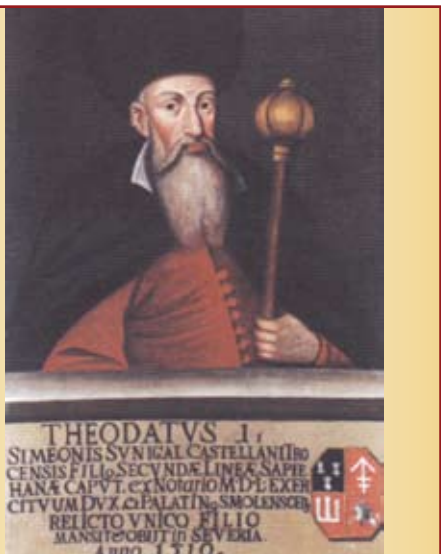
Vyresnieji Simono sūnūs: **Jonas** [55, 11–19] ir **Bagdonas** [35, 591–593], gyvenę XVI a. pr., savo ruožtu davė pradžią dviem Sapiegų giminės linijoms: Čerėjos (dvaras, buvęs Or-

šos pavieta) ir Kodenio (dvaras Belsko paviete, prie Vakarinio Bugo, netoli Tiraspolio).

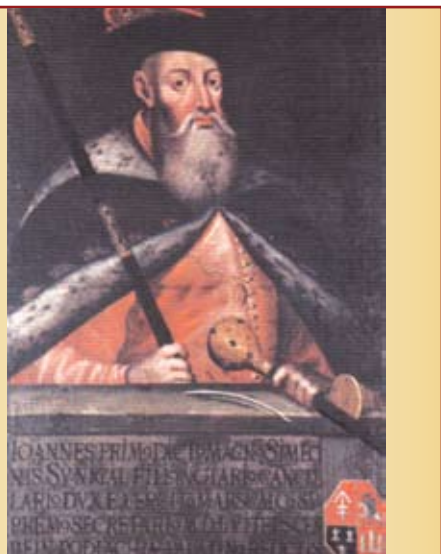
Lietuvos karo akademijos istorinė aplinka glaudžiai siejasi su Čerėjos giminės atstovų – Leono ir Kazimiero Jono Sapiegų veikla Vilniaus Antakalnyje, todėl šios linijos Sapiegų gyvenimą aptarsime išsamiau.

Čerėjos genealoginė šaka. Iš Čerėjos Sapiegų Lietuvos Metrikos teismų knygos matyti, jog **Jonas Bagdonaitis Sapiega**, vyresnysis Bagdono sūnus (pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas apie 1546 m.), buvo gerai žinomas LDK kaip Vitebsko ir Palenkės vaivada, Čerėjos seniūnas ir Ponų tarybos narys [35, 618–621]. Jis buvo stambus žemvaldys, pakilęs iki aukščiausių valstybinės hierarchijos pakopų. Deja, dėl iki šiol istorikams neaiškių priežasčių jis neteko pareigų ir valdų, netgi buvo uždarytas kalėjime. Kai LDK valdovas Žygimantas Senasis savo rūstybę Sapiegai pakeitė malone, Jonui Bagdonaičiui pavyko susigrąžinti dalį savo valdų. Taip jis parengė gerą trampliną savo palikuoniams. Jonas Bagdonaitis užaugino keturis sūnus ir dukrą.

Bagdonas Sapiega, XVI a. pr.

Jonas Sapiega, XVI a. pr.

Jonas Jonaitis Sapiega – vyriausias Jono Bagdonaičio sūnus, Leono tėvas (gyvenęs XVI a. II pusėje), dokumentuose užfiksuotas kaip vaivadaitis, paveldėjo bene didžiausią tėvo valdų dalį. Atrodo, ne be išskaičiavimo jis vedė kunigaikščio P. R. Lukomskio našlę Bagdonę Taločinskytę, kilusią iš turtingos ir garsios žemvaldžių giminės. Bemaž du dešimtmečius Jonas Sapiega nuolat bylinėjosi su broliais, seserimi, motina dėl turtų. Tas bylas jis dažniausiai laimėdavo [21, 31–32]. Reikia pastebėti, kad godumas ir nesibai-giantys giminių teismai dėl turtų buvo įpras-ta ne tik tuometinės Lietuvos, bet ir Lenki-jos, Rusijos, Prancūzijos kasdienybė.

Nors Lietuvos didysis kunigaikštis Jonui Sapiegai ilgai negražino aukštų titulų, ku-riuos buvo užsitarnavęs jo tėvas, jis pama-žu skverbėsi į pirmąsias LDK didikų gretas. Gyvenimo pabaigoje Lenkijos karalius ir LDK didysis kunigaikštis Steponas Batoras sugražino jam tėvo turėtą seniūno titulą ir patvirtino Jono Sapiegos nuosavybės teises į Čerėjos dvarą su vienuolynu ir cerkve. Sa-piegu turtai nežuvo.

Jono Jonaičio Sapiegos šeimoje užaugo šešetas vaikų: Leonas, Grigalius, Andrejus, Ona Marija, Sofija, Teodora.

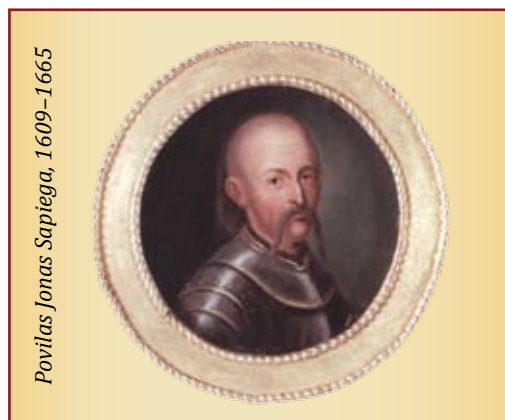
Tarp daugiausiai Lietuvai nusipelnusių Sa-piegu išskirtinę vietą užima Jono Jonaičio sūnus, kunigaikštis **Leonas Sapiega** (1557–1633), kurį amžininkai vadino didžiuoju Leonu [21, 95]. Nuo 1589 m. užimdamas LDK kanclerio, vėliau LDK kariuomenės didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados postus, jis tapo nekarū-nuotu Lietuvos valdovu, Sapiegu giminės ly-deriu. Mirė Vilniuje, palaidotas Sapiegu krip-toje, Šv. Mykolo bažnyčioje (žr. 2.2 poskyrį).

Iš Sapiegu giminės atstovų buvo dvide-šimt du vaivados, penkiolika Vyriausiojo tri-bunolo maršalkų, nemažai LDK vėliavininkų,

artilėrijos generolų, kariuomenės lauko etmo-nų. Jau minėjome, kad keturi Sapiegu giminės atstovai buvo LDK kariuomenės didieji etmo-nai: tai kunigaikštis **Leonas Sapiega**, 1625–1633 m., **Povilas Jonas Sapiega**, 1656–1665 m., kunigaikštis **Kazimieras Jonas Sapiega**, 1682–1703 m., ir kunigaikštis **Jonas Kazi-mieras Sapiega**, 1708–1709 m.

LDK kariuomenės rotmistro Jono Petro Sapiegos (1569–1611), Leono Sapiegos pus-brolio, pagarsėjusio pergalingame 1605 m. Salaspilio (Kircholmo) mūšyje, sūnus, devin-tas vaikas šeimoje, **Povilas Jonas Sapiega** (1609–1665) – Vitebsko vaivada, LDK kariuo-menės didysis etmonas, XVII a. viduryje sėk-mingai kovojo su priešais rytinėje LDK dalyje.

Bereza (Baltarusija)

Tėvui anksti mirus, Povilas Jonas augo nepasiturinčioje šeimoje, todėl materialinę paramą jam teikė giminaitis, LDK kancleris Leonas Sapiega. Jo pagalba nenuėjo veltui – gyvenimo pabaigoje P. J. Sapiega tapo vienu galingiausių ir turtingiausių Abiejų Tautų Respublikos didikų.

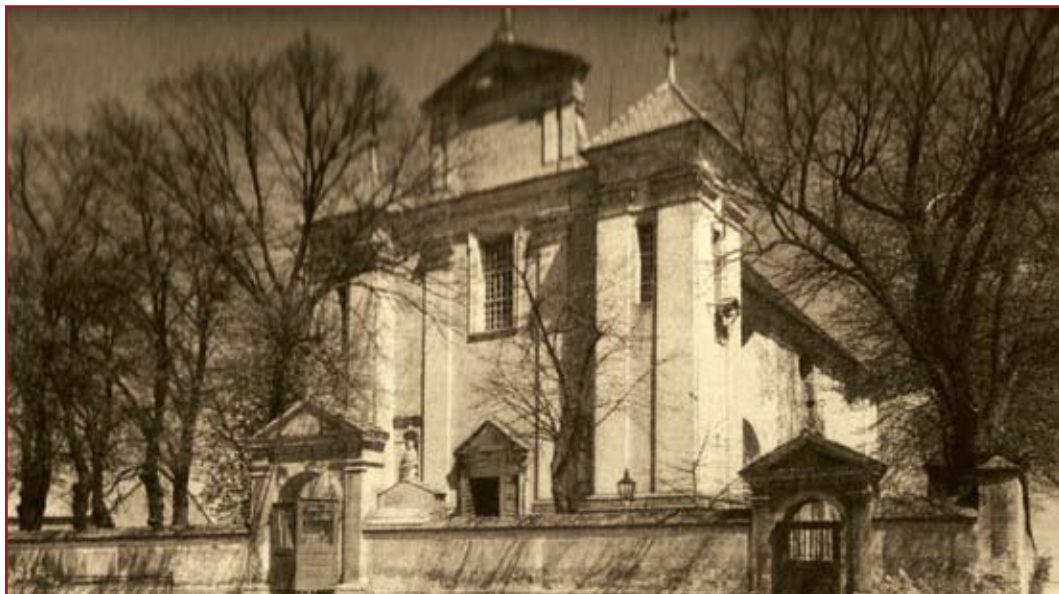
Garbingas LDK didžiojo etmono pareigas jis pradėjo eiti po buvusio didžiojo etmono, kunigaikščio Jonušo Radvilos, mirties. 1656 m. paveldėjęs nemažą mirusio giminaičio Kazimiero Leono Sapiegos turtų dalį, galėjo aprūpinti ir gerokai padidinti LDK kariuomenę. 1660 m. Povilo Jono Sapiegos 5000 karių divizija, veikdama kartu su pagalbiniu 4000 karių Lenkijos karalystės kariuomenės korpusu, įveikė Rusijos pajėgas, vadovaujamas kunigaikščio Ivano Chovanskio, ir išlaisvino didžiulę, priešų iki tol kontroliuotą LDK teritoriją – didžiąją Minsko ir Naugarduko vaivadijų dalį. Vėliau sulaukė kito Rusijos pajėgų vado Jurijaus Dolgorukio armijos kontrpuolimą prie Basios upės. Šios kovos

parodė, kad „jungtinės lietuvių ir lenkų pajėgos pajėgios sumušti rusų kariuomenę atvirame mūšio lauke“ [1, 152].

Povilas Jonas Sapiega mirė Ružanuose, palaidotas Berezoje, Brastos pavietae.

Povilo Jono sūnus, LDK kariuomenės didysis etmonas, kunigaikštis **Kazimieras Jonas Sapiega** (1637–1720) – vienas iš galingiausių didikų LDK istorijoje, gyveno tuomet, kai Sapiegų giminė pasiekė klestėjimo ir įtakos viršūnę. Amžininkų nuomo-

Radlino bažnyčia Lenkijoje

ne, šis Sapiega Lietuvoje buvo žinomas kaip vienas didžiausių šalies patriotų, siekęs nutraukti Lietuvos uniją su Lenkija ir gauti LDK valdovo mitrą ar Lietuvos–Lenkijos valdovo vainiką. Mirė Gardine, palaidotas Berezoje (žr. 2.3 poskyrį).

Kazimiero Jono Sapiegos brolio, Lietuvos žirgininko Pranciškaus Stepono, sūnus, kunigaikštis **Jonas Kazimieras Sapiega** (1672–1730), LDK didysis etmonas ir Bobruisko seniūnas, buvo glaudžiai susijęs su Lenkija: vedė lenkų didikų Opalinskių giminės turtų paveldėtoją Liudviką Mariją Opalinską. Su ja susilaukęs šešių sūnų ir dviejų dukrų, davė

pradžią Sapiegų giminės didžialenkiškai šakai. Jo sūnus Petras Sapiega susigiminiavo su Rusijos imperatorės Jekaterinos I brolio šeima veddamas jų dukrą Zofiją Skavronską. Tokiu būdu Jonas Kazimieras Sapiega pateko į pačių artimiausių Jekaterinos I žmonių ratą. Jam 1726 m. buvo suteiktas Rusijos feldmaršalo laipsnis, jis paskirtas Peterburgo karo apygardos vadu ir generalgubernatoriumi, dažnai dalyvaudavo imperatorės giminiių, Rusijos aukščiausiosios slaptosios tarybos ir Švenčiausiojo Sinodo posėdžiuose. Tačiau mirus imperatorei, Jonas Kazimieras Sapiega paliko aukštus postus Rusijoje ir su sūnumi sugrįžo į LDK. Mirė Lenkijoje, palaidotas Radline [50].

Lenkijos sostinėje Varšuvoje Jono Kazimiero Sapiegos giminaitis – LDK kancleris Jonas Frydrichas Sapiega 1731–1746 m. pastatė rūmus, kurie, įveikę laiko bandymus, džiugina praeivių žvilgsnius iki šiol.

Kodenio genealoginė šaka. Vienas žymiausių šios šakos atstovų – LDK maršalka, Naugarduko vaivada **Povilas Sapiega** (1481–1580) dėl ilgaamžiškumo buvo vadinamas *Nestoru*. Tai vyriausiasis Jono Sapiegos, Kodenio šakos pradininko, sūnus.

Povilo Sapiegos pastatyta Zapyškio bažnyčia

Kodenyje, savo tėvonijoje, Povilas pastatė cerkvę, joje palaidojo savo tėvą Joną. Netoli Kauno jis įkūrė Zapyškio (pramintą Sapiežiškiu) dvarą ir miestelį, ten, prie

Nemuno, apie 1530 m. pastatė garsiąją gotikinę bažnyčią, stovinčią iki šiol. Pagal padavimą toje vietoje buvusi pagoniškoji šventvietė [55, 20–30].

Aleksandras Antanas Sapiega (1773–1812) – keliautojas, gamtininkas, Laikinosios Lietuvos vyriausybės, bendradarbiavusios su Napoleono vyriausybe, narys. Jis gimė ir mokėsi Prancūzijoje, nes tėvai po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo buvo emigravę į Vakarų Europą. 1812 m. Napoleono įsakyму sukūrus Laikinąją Lietuvos vyriausybę, buvo paskirtas karo departamento pirmininku. Sapiega drąsiai gynė lietuvių karių, prancūzų paimtų į nelaisvę, teises [35, 469].

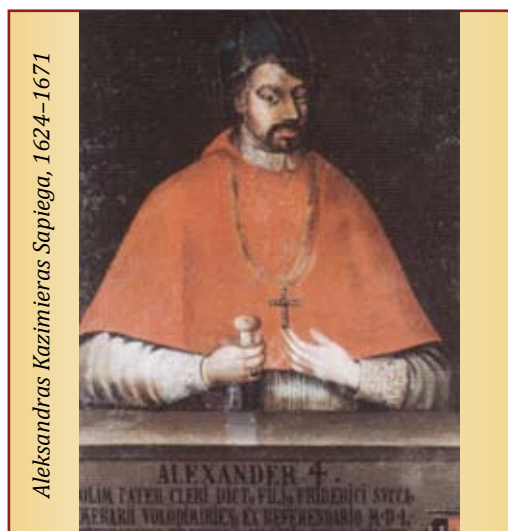
Leonas Liudvikas Sapiega (1802–1878) – Aleksandro Sapiegos sūnus. Kaip ir tėvas, rėmė lietuvius, aktyviai dalyvaudamas 1831 m. sukilime, todėl buvo priverstas su

Sapiegų rūmai Varšuvoje (Lenkija)

Leonas Liudvikas Sapiega, 1802–1878

Aleksandras Kazimieras Sapiega, 1624–1671

Sapiegų rūmai Lvove (Ukraina)

šeima pasitraukti iš Lietuvos. Rusų valdžia atėmė Kodenio dvarą ir kitus jų turtus. Sapiegos buvo priversti apsigyventi Galicijos krašte, kuris nepriklausė Rusijai, nes ten turėjo savo valdų. Dirbo Galicijos seimo maršalka ir pavyzdinai ūkininkavo. XIX a. II p. Lvove jis pastatė puošnius Sapiegų rūmus, tebestovinius iki šiol [55, 294].

Leono sūnus **Adomas Stanislovas Sapiega** (1828–1903), Galicijos krašto atstovas Seime, buvo aktyvus 1863 m. sukilimo dalyvis [23, 471].

Abiejų genealoginių linijų Sapiegos buvo žinomi ir kaip aukščiausi Lietuvos bažnyčios hierarchai. **Aleksandras Kazimieras Sapiega** (1624–1671) – Vilniaus ir Žemaičių vyskupas, vyskupo Jurgio Belozaro įpėdinis, 1663 m. Šiluvoje pastatė pirmąją medinę koplyčią ir ant Švč. Marijos apsireiškimo akmens įrengė altorių⁴. Jo ir LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco rūpesčiu 1668 m. buvo pradėta statyti Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje, Antakalnyje, Žalioji tiltas Vilniuje, taip pat atstatyta Kražiuose sunaikinta kunigų seminarija ir pasirūpinta sukviesti dvidešimt kandidatų, kurie pradėjo dvasines studijas [29, 1].

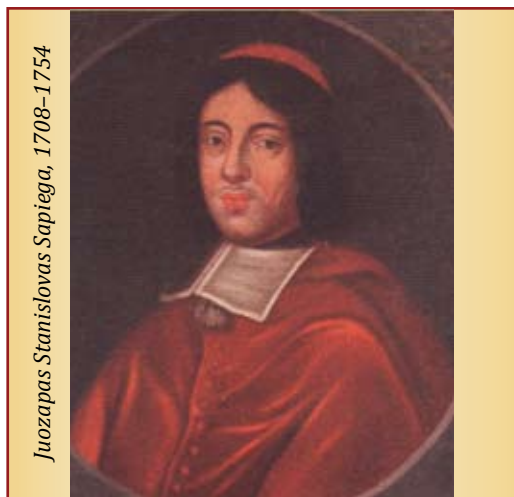
Povilas Pranciškus Sapiega (1636–1715) – Žemaičių vyskupas, žymus pamokslininkas. Už nuopelnus kovose su turkais jam buvo suteiktas pulkininko laipsnis. 1701 m. įstojo į cistersų vienuoliją priimdamas Bernardo vardą. Vėliau buvo patvirtintas Prūsijos, Lenkijos, Lietuvos cistersų vienuolynų generaliniu vikaru su teise vizituoti vienuo-

⁴ Švč. Marijos apsireiškimas Šiluvoje laikomas pirmuoju Marijos pasirodymu Europoje ir vienu iš penkių Bažnyčios pripažįstamų apsireiškimų.

lynus, įvesdinti ir laiminti abatus bei abates. 1715 m. Varšuvoje buvo paskirtas Žemaičių vyskupu. Žemaitijos nepasiekė. Skubėdamas į vyskupystę, pakeliui apsirgo ir mirė. Palaidotas Kodene [22, 471–472].

Vilniaus vyskupas **Juozapas Stanislovas Sapiega** (1708–1754) buvo vienas žymiausių XVIII a. LDK bibliofilų, sukaupęs vertingą biblioteką, atitekusią Vilniaus kapitulai. Jis sukaupė gausią vertingų paveikslų kolekciją, kurioje vyrauja religiniai atvaizdai, tačiau taip pat yra peizažų ir portretų [34].

Vyskupas bendravo su įtakingais LDK Europos kolekcininkais ir giminaičiu, LDK kancleriu Jonu Frydrichu Sapiega (1680–1751), kuris Kodenyje įkūrė giminės portretų genealogijos galeriją. Šiandien Sapiegų paveikslus galime pamatyti Ermitaže, Sankt Peterburge, juos galime aptikti ir kituose Rusijos muziejuose.

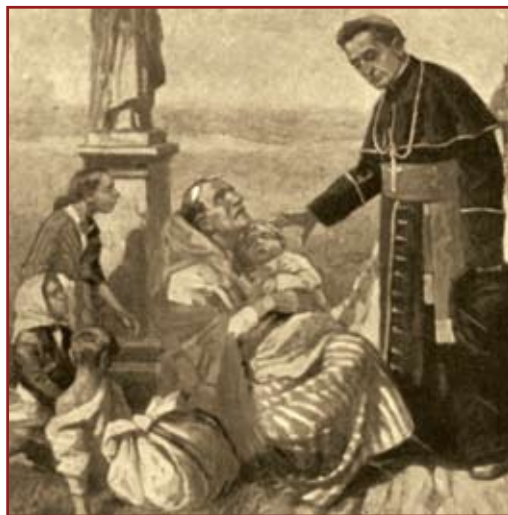

Juozapas Stanislovas Sapiega, 1708–1754

XX a. istorijos puslapiuose šios giminės palikuonių vardus dažniau aptinkame kaimyninėje Lenkijoje. Pavyzdžiui, diplomatas **Eustachas Kajetonas Vladislavas Sapiega** (1881–1963) dirbo 1920–1921 m. Lenkijos užsienio reikalų ministru [47, 161].

Krokvos arkivyskupą kardinolą **Adamą Stefaną Sapiegą** (1867–1951) popiežius Jonas Paulius II vadino vienu pirmųjų teologijos mokytojų, pakvietusių jį eiti tarnystės Dievui keliu ir padėjusį suvokti kunigo tarnystės esmę. Jaunas pagrindinės kunigų seminarijos auklėtinis Karolis Vojtyla 1946 m. lapkričio 1 d. Krokuvoje iš arkivyskupo kardinolo Adamo Stefano Sapiegos priėmė kunigystės šventimus [36].

Sapiegų giminės palikuonys šiandien gyvena ir sėkmingai darbuojasi Europoje ir kituose žemynuose. **Michaelis Ksaveras Sapiega** (gim. 1930 m.) ilgus metus dirbo Konge Kivu plantacijos administratoriumi [44, 327], **Stefanas Adomas Sapiega** (gim. 1956 m.) – Morgano banko Briuselyje tarnautojas [44, 333].

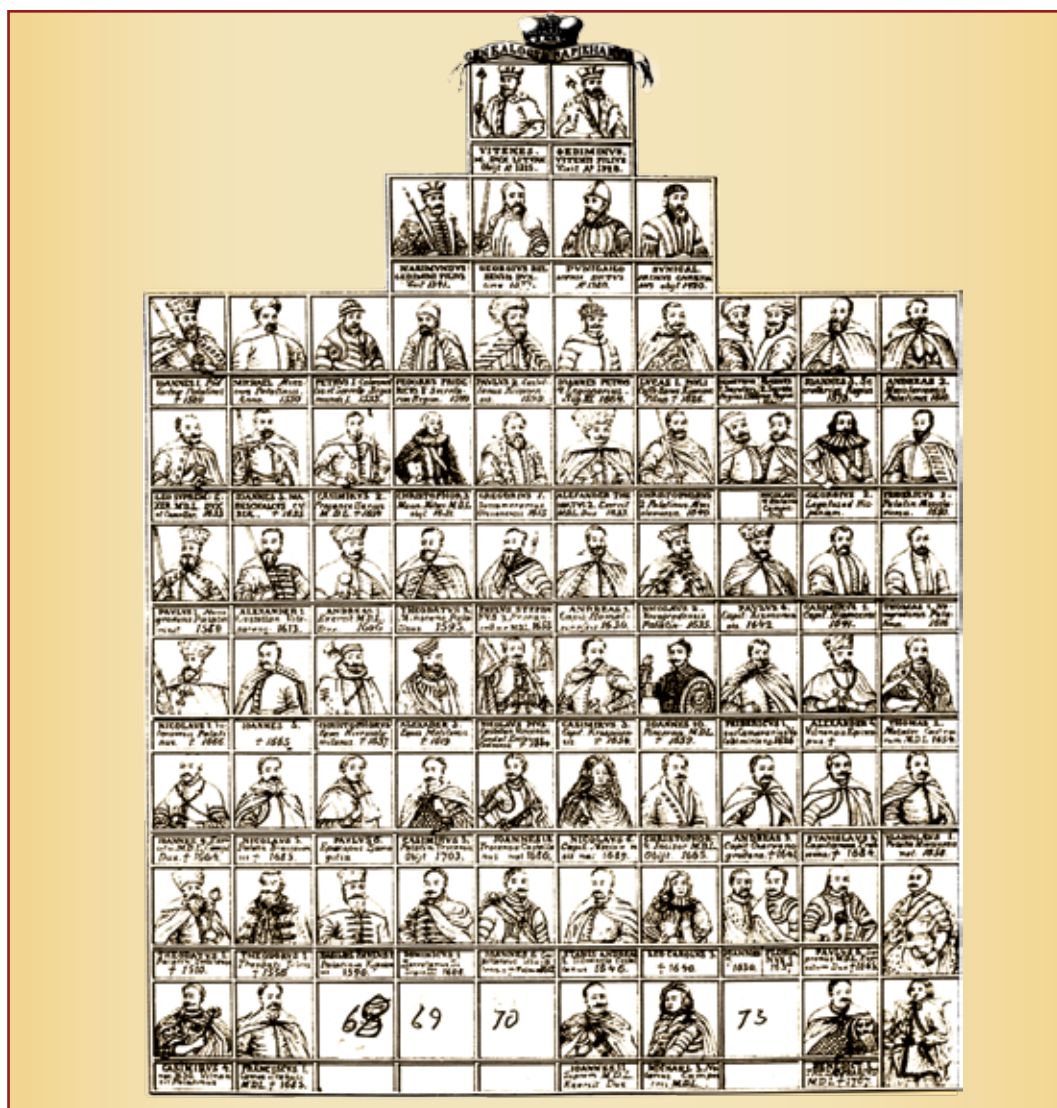
Krokvos arkivyskupas kardinolas Adamas Stefanas Sapiega piligriminėje kelionėje

Sapiegų dinastijos klestėjimo metu, nuo XVI a. iki XIX a. pabaigos, ši giminė turėjo valdų Lenkijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje, įsigijo nemaža dvarų Lietuvoje: Leipalingio dvarą Dzūkijoje, Zapyškio, Gelgaudiškio ir Kvietišio Sūduvoje, Skuodo, Kretingos, Mišučių

(dabar Jokūbavo), Šateikių, Kelmės dvarus Žemaitijoje, Panemunės dvarą prie Nemuno upės, Užpalių dvarą prie Šventosios, taip pat valdė Skuodą, Seredžių, Rietavą, Gelgaudiškį ir kitus miestelius.

Visagalis laikas, barstantis šimtmečių lapus, užkloja garsiosios Sapiegų dinastijos gyvenimo ir kovų pėdsakus. Tačiau lieka istorinė atmintis apie ryžtingus ir veiklius LDK didikus, kurie savo darbus ir viltis sky-

rė Lietuvos valstybingumo stiprinimui, dvarų kultūros, meno ir grožio puoselėjimui. Ši atmintis lieka knygų puslapiuose, laiko ardomų Sapiegų rūmų, besiilginčių savųjų šeimininkų, laukime ir restauruojamų vie-nuolynų bei bažnyčių varpų skambesyje. O varpai gaudžia apie užmaršties neįveiktus žmones, kurių energija ir pastangos sukūrė išpūdingą Sapiegų giminės materialųjį ir dvasinį paveldą, nuskradinusį juos į ateitį.

Jono Frydricho Sapiegos pirmoji giminės portretų galerija, įkurta Kodenyje (Belsko pavietas) XVII a. pr.

2.2. Leonas Sapiega – iškilus politikas ir diplomatas

„*Mors terribilis us quorum cum VITA omnia extinguntur, non his, quorum LAUS, emori non potest.*“⁵

M. T. Cicero

Prie Lietuvos karo akademijos teritorijos rytinės pusės glaudžiasi neilga gatvelė, pavadinta Leono Sapiegos vardu. Ji išbėga iš V. Grybo gatvės ir, perkirtusi Sapiegų rūmų teritoriją, skuba Jūratės, po to Mildos gatvių link. Su jomis prasilenkusi, netoli Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, įsilieja į plačiausią ir ilgiausią Vilniaus Antakalnio rajone – Antakalnio gatvę.

Kodėl ši Antakalnio gatvelė pavadinta Leono Sapiegos vardu? Kokiais darbais ar žygiais pagarsėjo šis XVII a. pab. – XVII a. pr. didikas, kurio atminimo neįveikė visagalis laikas?

Leono Sapiegos politinė, administracinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Leonas Sapiega (1557–1633) dažnai pagarbiai vadinamas Lietuvos

⁵ „Mirtis baisi tiems, kuriems visa užgęsta kartu su gyvenimu, o ne tiems, kurių šlovė nugali mirtį.“

Leono Sapiegos herbas

Solonu [21, 95]. Jis buvo diplomatas, teisininkas, administratorius, lojalus LDK pilietis, patriotas, aktyviai dalyvavęs valstybės gyvenime Reformacijos ir Kontrreformacijos judėjimų sandūroje.

Augo Leonas Sapiega nestambių LDK didikų stačiatikių šeimoje. Mikalojus Radvila Juodasis, anuomet vienas labiausiai išsilavinusių valstybės žmonių, Reformacijos pradininkas, daręs didelę įtaką Leono Sapiegos tėvų religinėms pažiūroms. Todėl Leoną auklėjo jau ne stačiatikių, bet reformatų šeima.

Sukakus septyneriems metams, Leonas drauge su Radvilų vaikais mokėsi Nesvyžiaus (Baltarusija) dvare. Ten Mikalojus Radvila sukviėtė Europoje garsius Reformacijos judėjimo veikėjus, nes vedamas šių idėjų, norėjo atnaujinti Lietuvos visuomenę. Jam nepavyko, nes krikščionybė gana vėlai, lyginant su kitomis Europos valstybėmis, pasiekė Lietuvą. Katalikų bažnyčia dar nebuvo išnaudojusi savo kultūrinių ir dvasinių galimybių. Tai ir buvo bene didžiausioji Radvilų reformatų pralaimėjimo priežastis.

Leonas Nesvyžiuje išmoko keletą kalbų: lotynų, senąją graikų ir vokiečių, kalbėjo

Radvilų dvaras Nesvyžiuje (Baltarusija), kuriame 1564–1570 m. mokėsi Leonas Sapiega

lietuvių, rusų ir lenkų. Šių kalbų mokėjimas buvo itin svarbus veiksnys, nulėmęs tolesnę jo karjerą.

1570 m. Leonas kartu su Mikalojaus Radvilos Juodojo, LDK kanclerio, vaikais išvyko tęsti mokslų į užsienį. Tuomet jis buvo 13 metų. Dvejus metus mokėsi Leipcige, studijavo filosofiją ir teisės mokslus. Ten buvo aktyviai propaguojamas Martyno Liuterio mokymas. Manoma, kad Leonas mokėsi ir kituose užsienio universitetuose, kurie suformavo jį tvirtu Reformacijos šalininku, toleravusiu švietėjiškas humanistines pažiūras.

Eidamas dvidešimtuosius metus, proteguojamas Mykolo Radvilos Rudojo, Leonas buvo priimtas į valstybinę tarnybą valdovo dvare. Gabus jaunuolis iš karto atkreipė dvariškių, Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro dėmesį. Nemo-kėdamas vietinių kalbų, valdovas Steponas Batoras su savaisiais pavaldiniais kalbėjo lotyniškai. Vienas tokių pavaldinių – Leonas Sapiega, puikiai mokėjęs lotynų kalbą. Geriau jį pažinęs, Steponas Batoras jam išpranašavo gražias gyvenimo perspektyvas teigdamas: „Šis jaunuolis taps didžiu Respublikos vyru“ [20, 461].

Leono Sapiegos erudicija, guvus protas, greitai pasitaikiusi proga parodyti savo karinius sugebėjimus ir ištikimybę Tėvynei mūšio lauke garantavo jam labai greitą kilimą vals-

tybinės karjeros laiptais. 1579 m., prasidėjus karui su Rusija, Leono Sapiegos kariai, remdami karalių Steponą Batorą, narsiai kovėsi prie Pskovo, nešdami Sapiegų giminės vėliavą.

Greitai Leonas gavo aukštesnes pareigas – 1581 m. jis tapo LDK raštininku. Šios pareigos suteikė galimybę bendrauti su Ponų tarybos nariais, įgyti valdančiųjų sluoksnių autoritetą. Nuoširdi draugystė siejo jį su Mykolo Radvilos Rudojo sūnumi Kristupu Radvila (pramintu Perkūnu) – lauko etmonu, Trakų vaivada, pakancleriu.

XVI a. pab. Respublika atsidūrė sunkioje padėtyje – į pietines sritis veržėsi turkų sultonas ir Krymo chanas, rytuose tęsėsi kovos su rusais. Reikėjo skubiai užbaigti karą su Rusija. Todėl 1584 m. 27 metų L. Sapiegai patikimas vadovavimas Respublikos derybų delegacijai, vykstančiai į Maskvą. Su užduotimi jis puikiai susidorėjo – sudarė dešimties metų taikos paliaubas su Rusija, o Maskva be išpirkų paleido namo Respublikos belaisvius. Šios derybos išryškino Leono Sapiegos diplomato gabumus.

1584 m. mirė Mykolas Radvila Rudasis, LDK kancleris, LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada. Tėvo pareigas ir regalias perėmė jo sūnus Kristupas Radvila Perkūnas, palikdamas laisvą pakanclerio vietą. Kaip tokiais atvejais būna, prasidėjo Lietuvos valstybės vyrų judėjimas hierar-

chijos laiptais. 1585 m. LDK pakancleriu skiriamas 28 metų Leonas Sapiega. Tokias aukštas pareigas lėmė Sapiegos gebėjimai, aktyvi naujojo Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno parama, valdovo Stepono Batoro palankumas. Leonas tapo mažojo LDK antspaudo valdytoju.

Gera valstybinės tarnybos pradžia, politinis įžvalgumas ir neišsenkanti energija lėmė Leono Sapiegos tolesnę karjerą aukščiausiųjų valstybės postų, šlovės ir nesuskaičiuojamų turtų link.

Einant pakanclerio pareigas, prasidėjo itin produktyvi Leono Sapiegos valstybinė ir politinė veikla. Gerai išmanydamas teisę, jis 1588 m. svariai prisidėjo prie III Lietuvos Statuto parengimo. Jame Leonas Sapiega propagavo krikščioniškąją visuotinės laisvės idėją, kad teisė ir teisingumas sudaro valstybės harmoniją ir saugumą, o beteisiškumas pažadina žvėries polinkius, prievartą ir smurtą [8, 176–178]. Jis dažnai pabrėždavo, kad Lietuva gali didžiuotis tuo, kad joje iš seno taikingai gyvena įvairių tautybių ir tikybių žmonės. Leono Sapiegos nuopelnas, kad III Lietuvos Statute liko apsaugotos lietuvių teisės, atgaivinant jame 1447 m. privilegijos punktą, pagal kurį svetimšaliams (tarp jų ir lenkams) draudžiama įsigyti nuosavybė Lietuvoje ir užimti joje valstybines vietas.

Kadangi LDK kanclerio vieta jau dveji metai buvo laisva, 32 metų pakancleris Leonas Sapiega 1589 m. buvo paskirtas LDK kancleriu, vėliau – Ponų tarybos vadovu.

Leonui Sapiegai sunkiausiai sprendžiamos problemos tiek pradžioje einant kanclerio pareigas, tiek vėliau – išsaugoti lygiateisę Lietuvos padėtį unijiniuose santykiuose su Lenkija, stiprinti valstybingumą. Leonas Sapiega pasiekė, kad kiekvienas Lenkijos kara-

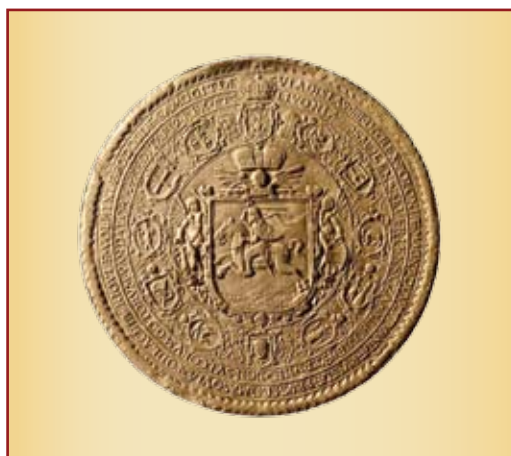

III Lietuvos Statutas, 1588 m.

liaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos dokumentas, prieš jį paskelbiant LDK, būtų vizuojamas kanclerio Leono Sapiegos. Tai faktas, bylojantis apie tvirtą jo padėtį valstybėje ir neginčijamą autoritetą.

1600 m. delegacija, vadovaujama Leono Sapiegos, sugebėjo sudaryti 20 metų taikos sutartį su Rusijos caru Borisu Godunovu.

Prasidėjus Trisdešimties metų karui,

Didysis LDK antspaudas, 1623 m.

Lietuva buvo įsukta į jo sukūrį. Tuomet kariavo Europos valstybių Katalikiškoji lyga: Austrija–Vengrija, Ispanija, Vokietija prieš Evangelikų lygą: Angliją, Daniją, Olandiją, Švediją, Vokietijos protestantiškąsias kunigaikštystes. 1625 m. Švedija nukariavo beveik visą Livoniją, priartėjo prie LDK sienų ir užėmė Biržus, pasiryžusi eiti toliau ir Baltijos jūrą paversti „švedų jūra“.

Mirus Vilniaus vaivada, LDK didžiajam etmonui Jonui Karoliui Chodkevičiui, Lenkijos karalius ir LDK didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza L. Sapiegą, patyrusį 68 metų diplomata, pasikvietė pagalbon, jį 1625 m. skubiai skirdamas LDK didžiuoju etmonu ir Vilniaus vaivada. Tai didžiai papiktino LDK lauko etmoną Kristupą Radvilą – buvo sulaužytas paprotys iš lauko etmonų kelti į didžiuosius. Prasidėjo nesantaika tarp giminių: Kristupo Radvilos ir Leono Sapiegos. Kristupas Radvila priekaištavo svainiui, kad jis sutrypė Radvilų šeimos teises, nes perėmė didžiojo etmono buožę, kurią nuo seno rankose laikė Radvilų giminės vyrai.

Švedams sekėsi kariauti, jie darė vis įžūlesni. Lietuviams reikėjo galvoti apie skubias paliaubas. Ir vėl Leono Sapiegos diplomatinės ir autoriteto dėka 1627 m. Baldenmuižėje buvo sudarytos paliaubos su Švedija.

1632 m., kai mirė Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza, Leonas Sapiega išvyko į Varšuvą atiduoti paskutinės pagarbos valdovui, kuriam tarnavo 45 metus. Ten prisiekė tarnauti naujam valdovui, Zigmanto Vazos sūnui Vladislovui Vazai.

Leonas Sapiega – Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas, šlovės apgaubtas, bet metų naštos prislėgtas mirė 1633 m. Antakalnyje, savuosiuose mediniuose rūmuose, iškilmių, skirtų Venecijos pasiuntiniui, metu. Toje

vietoje šiandien stovi mūrinai užmiesčio rūmai, giminaičio Kazimiero Jono Sapiegos pastatyti XVII a. pabaigoje.

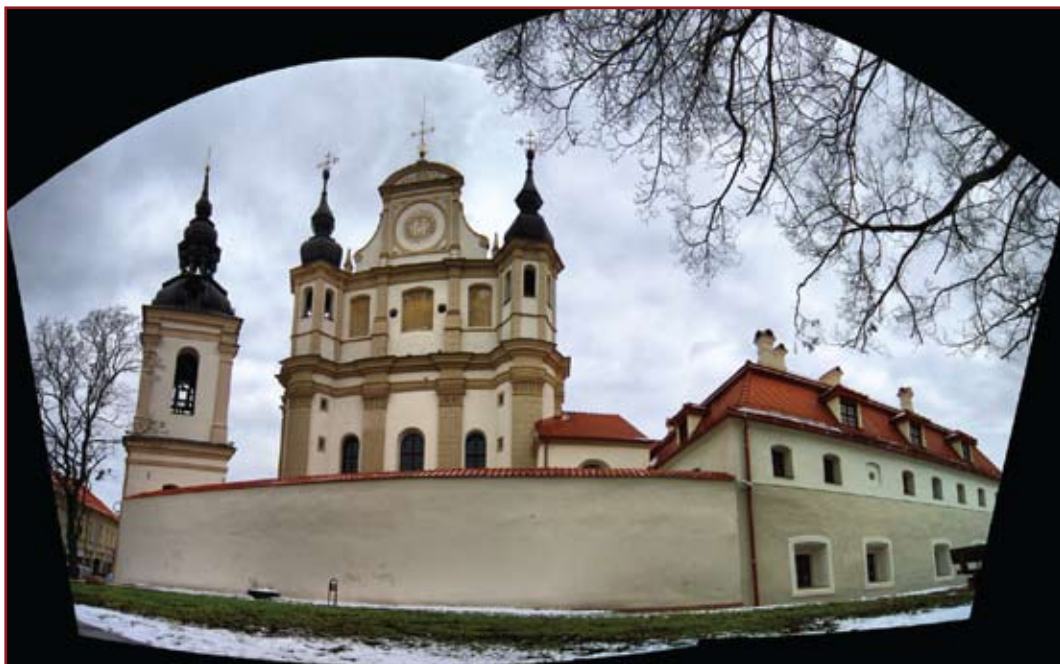
Leono Sapiegos šeima ir jos likimas.

Leonas Sapiega tėvų turta padalijo tarp trijų brolių ir trijų seserų. Leonui atrėžta nemažai: dvarai Oršos, Lydos ir Polocko pavietuose, Lemnicoje, dvaras Vilniaus vaivadijoje ir Slonimo seniūnija su visomis pajamomis.

Vedė Sapiega, sukakus 29 metams, eidamas pakanclerio pareigas. Jis išsirinko buvusio Trakų vaivados našlę Daratą Zbaražskienę [1560–1606], kuri turėjo mažą dukrą. Manoma, kad Darata suteikė Leonui Sapiegai garbę tekėdama už jo, nes atsinešė nemažą kraitį ir už Sapiegą buvo jaunesnė trejais metais. Ji buvo galingojo Kristupo Radvilos Perkūno žmonos pusseserė [9, 102]. Taigi Sapiegos draugystė su Kristupu Radvila tęsėsi jau daug metų, o dabar buvo ir susigiminiuota.

Po vedybų L. Sapiegą jau galima priskirti prie stambių Lietuvos didikų. Bylinėdamasis jis gavo nemažą dvarų iš vadinamųjų Kodienio Sapiegų, todėl Čerėjos–Ružanų linijos Sapiegų galybė XVI a. išaugo. Leonas Sapiega tapo savotišku abiejų linijų kuratoriumi, lyderiu, stengdamasis giminėms iškovoti pelningesnius postus valstybės tarnyboje.

Leonas Sapiega noriai fundavo bažnyčių, cerkvių, vienuolynų statybas. Žinoma, kad jis dosniai rėmė pirmosios barokinės Šv. Kazimiero bažnyčios Vilniuje statybą. Kai 1586 m. jis atsisakė protestantizmo ir perėjo į katalikybę, prie Šv. Onos bažnyčios Vilniuje iš didikų Valavičių nupirko dvarelį ir jo vietoje 1594–1597 m. savo lėšomis pastatė Šv. arkangelo Mykolo bažnyčią. Iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios L. Sapiega išprašė stebuklais garsų „Sapiegų Madonos“ paveikslą, kurį pakabino naujojoje Šv. arkangelo My-

Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia Vilniuje, kurią XV a. pab. pastatė Leonas Sapiega

kolo bažnyčioje. (Šiuo metu paveikslas kabo Vilniaus Arkikatedroje Bazilikoje.)

Šalia bažnyčios L. Sapiega įkūrė Šv. Klaros vienuolyną. Netoliese stovėję Sapiegų rūmai buvo pertvarkyti į 24 seserims pritaikytą vienuolyną. Restauruotose patalpose apsigyveno vienuolės bernardinės (klarišės), kurios savo ruožtu buvo įpareigtos melstis už valdovą, Lietuvą ir fundatoriaus Leono Sapiegos šeimą. Čia, bažnyčioje, Leonas Sapiega sau ir savo šeimai pastatydino mauzoliejų. (Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje 2002 m. spalio 7 d. kardinolo Audrio Juozo Bačkio, Vilniaus Arkivyskupo Metropolito, potvarkiu Nr. 222/05 buvo įkurtas Bažnytinio paveldo muziejus).

Leonas Sapiega ramino tikinčiųjų – katalikų, protestantų ir unitų aistras sakydamas, kad į smurtą negalima atsakyti smurtu, jei stačiatikiai blogai elgiasi, katalikai neturi atsakyti piktuojui. Sapiega kūrė planus apie

Leono Sapiegos ir jo šeimos antkapinis paminklas Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje Vilniuje

Buvęs Sapiegų dvaras Ružanuose (Baltarusija), 2009 m.

Unitų Bažnyčios galios stiprinimą: jo nuomone, būtent ši bažnyčia galėtų sutaikyti skirtingas religines konfesijas.

Leonas Sapiega turėjo dvarų Brastos, Gardino pavietuose, nuo 1598 m. valdė Ružanų dvarą Slonimo paviete. Šeimos gyvenimo centru tapo Ružanai su 400 valakų žemės ir nemažu miesteliu. Čia Leonas Sapiega pradėjo statyti prabangius, garsųjį Koliziejų primenančius rūmus, kurių statybas užbaigė sūnus Kazimieras Leonas. Ružanų dvarą Sapiegų giminės atstovai valdė 1598–1828 m.

ir 1933–1939 m. LDK kancleris Aleksandras Mykolas Sapiega, gyvenęs 1730–1793 m., buvo paskutinis iš Sapiegų giminės, Ružanus išlaikęs kaip pagrindinį giminės dvarą. Jam mirus, sūnus, artilerijos generolas Pranciškus Sapiega (1772-1829), persikėlė gyventi į atstatytą Derečino rezidenciją, esančią Slonimo paviete.

Vilniuje Leonas Sapiega valdė keletą renesanso stiliaus reprezentacinių rūmų. Pirmieji – tarp Švč. Dvasios bažnyčios, dominikonų vienuolyno ir Vilniaus gatvės.

Buvę L. Sapiegos rūmai Šv. Jono gatvėje, Vilniuje (XIX a. pr.). Brėžinys. Sankt Peterburgo CVIA rinkinys

Antrieji – priešingoje gatvės pusėje. Dabar toje vietoje išplatėjęs Vokiečių gatvės bulvaras. Trečiuosius rūmus, stovinčius Šv. Jonų gatvėje, L. Sapiega nupirko iš Siesicų. Kadangi XVII a. Europos didikai pradėjo statyti užmiesčio rezidencijas, kad gyventų „arčiau gamtos“, todėl L. Sapiega XVII a. pr. pasistatė Antakalnyje medinius rūmus. Šiandien ten stovi mūriniai Sapiegų rūmai (L. Sapiegos g. 13).

Po penkerių vedybinio gyvenimo metų mirė žmona Darata, palikusi Leonui dvejų metų sūnelį Joną Stanislovą ir devynių metų podukrą Barborą. Pagal Sapiegienės testamentą, dukros globa buvo pavesta pusseserei, Vilniaus vaivadienei Kotrynai Radvilienei. Tačiau ši greitai mirė. Leonas rūpinosi podukra; kiek vėliau našlaitė buvo sėkmingai ištekinta už Lenkijos magnato Gabrieliaus Tenčinskio.

Po žmonos mirties Leonui atiteko dalis jos turtų. Giminaitis Mykolas Sapiega jam taip pat užrašė didelius turtus. Taip jis padėjo Leonui už dovanas ir paslaugas, patirtas iš jo – atsakingo valstybės tarnautojo. Po LDK paliaubų su Maskva Leonas atgavo Sapiegų žemes ir Smolensko žemėje. Kadangi Leonas gerai sutarė su našlaujančia buvusio Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro žmona Ona Žygimantaitė, todėl ji L. Sapiegai pavedė iki gyvos galvos valdyti nemažus karaliaus žemių sklypus ir dvarą Varšuvos priemiestyje. Anksčiau šis dvaras buvo Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto nuosavybė.

Reikia pažymėti, kad didelius turtus L. Sapiega sukauptė ne tik dėl savo sumanumo, bet ir naudodamasis savo tarnybine padėtimi, nes puikiai išmanė valstybinę teisę. Toje epochoje „buvo įprastas ir priimtinas

su viešaisiais ryšiais persipynęs rūpinimasis giminės ir savo vaikų ateitimi“ [1, 144].

Sapiegos brandos metais turtai taip ženkliai išaugo, kad jis pradėjo kitiems skolinti pinigus, imdamas skolos raštus, ir dovanoti žemės valdas. Nors ir labai turtingas (LDK jam priklausė 139 dvarai) L. Sapiega išliko humaniškas, rūpinosi kariais ir valstiečiais, steigė savo dvaruose mokyklas ir prieglaudą baudžiauninkų vaikams.

Eidamas 43 metus, L. Sapiega vedė antrą kartą – Kristupo Radvilos Perkūno dukrą, šešiolikos metų Elžbietą (Halšką) Radvilaitę (1583–1611). Galingi Lietuvos didikai artimiau susigiminiavo. Šios vedybos Sapiegai atnešė dar didesnių turtų.

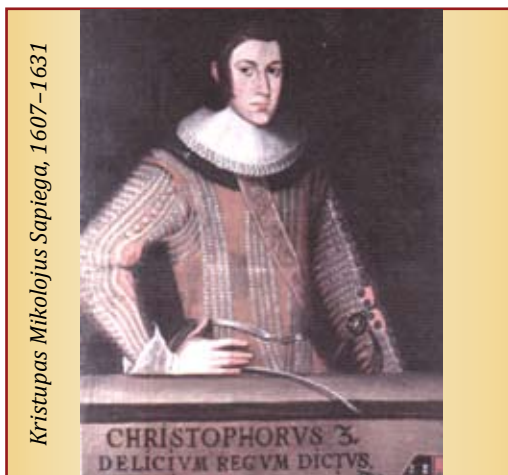
Nei aukšti postai, nei turtai, nei karaliaus rūmų malonės neapsaugojo Leono Sapiegos nuo likimo smūgių. Sulaukusi 28 metų mirė antroji jo žmona Elžbieta Radvilaitė, palikusi vyrui dukrą Oną ir du sūnus: Kristupą Mikalojų ir Kazimierą Leoną.

Dukra Ona (1603–1627) būdama 15 m., ištekėjo už Vaitiekaus Vladislovo Rad-

vilos – pirmojo Lietuvos didiko Kristupo Radvilos Našlaitėlio – sūnaus. Deja, ji greitai mirė – sulaukusi 24 metus [8, 44]. Kadangi vyko karas su Švedija, Leonas negalėjo atvykti į savo vienintelės mylimos dukros laidotuves.

Po ketverių metų mirė ir jo sūnus Kristupas Mikalojus (1606–1631), talentingas jaunuolis, studijavęs Vokietijoje. Jis sirgo plaučių džiova [47, 74].

Tačiau likimo smūgiai L. Sapiegos nepalaužė. Jam liko sūnūs: Kazimieras Leonas ir Jonas Stanislovas.

Sūnus iš pirmosios santuokos Jonas Stanislovas (1589–1635), rūmų maršalka ir stambus žemvaldys, sulaukęs 31 metų vedė pirmojo Lietuvos didiko – Vilniaus vaivados ir LDK kariuomenės didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus dukrą Oną Scholastiką Chodkevičiūtę, vienintelę nesuskaičiuojamų turtų paveldėtoją. Tačiau Ona po penkerių metų mirė, palikdama vyrui didžiulį savo kraitį.

Jonas Stanislovas aktyviai talkino tėvui kare prieš švedus. Leonui Sapiegai išvykus į Varšuvos seimą, 1626 m. švedai puolė Lietuvos kariuomenę ir ją sumušė. Jonas Stanislovas labai išgyveno, kaltindamas save dėl šios nesėkmės, ir sunkiai susirgo. Jis nusprendė pasitraukti iš aktyvios valstybinės veiklos [8, 251–260]. Antrąkart vedė Palenkės vaivados dukrą Grizelą Vodinskytę, bet su žmona tepagyveno dvejus metus – ji mirė.

Tik dvejais metais ilgiau sūnus Jonas Stanislovas pergyveno tėvą. Po mirties didžiulis jo turtus paveldėjo jauniausiasis brolis Kazimieras Leonas (iš antrosios santuokos).

Kazimieras Leonas (1609–1656) teikė tėvui daugiausiai vilčių, eidamas tėvo pėdomis. Jis studijavo Vokietijoje, Belgijoje, Olandijoje, Italijoje, išmoko aštuonias kalbas,

gerai įvaldė karybos meną. Dirbo LDK raštinku, rūmų maršalka, pakancleriu, dalyvavo pasirašant sutartis su Rusija. Padėjo savo tėvui seimuose ir administracijos darbuose. Mirus vyresniesiems broliams ir tėvui, paveldėjo didžiąją dalį jų turtų ir tapo vienu stambiausiųjų LDK žemvaldžių, laikė savo kariuomenę. Jis fundavo bažnyčių, vienuolynų ir mokyklų statybas, valdė Ružanų dvarą. Vykdydamas tėvo testamentą, 1655 m. padovanojo Vilniaus Jėzaus draugijos kolegijai 3000 tomų vertingų knygų iš šio dvaro bibliotekos. Amžininkai šią dovaną pripažino kaip išskirtinę, dydžiu ir verte prilygstančią nebent karališkajam Žygimanto Augusto rinkiniui, kuriame buvo apie 5000 knygų.

Minint Kazimiero Leono Sapiegos 400 gimimo metines, Vilniaus universiteto bibliotekos pastangomis Sapiegų knygų katalogas išleistas atskiru leidiniu *Bibliotheca Sapiehana* (2010 m.). Katalogas gausiai iliustruotas Sa-

piegų bibliotekos knygų vaizdais. Taigi Leono Sapiegos ir trijų jo sūnų: Jono Stanislovo, Kristupo Mikalojaus ir Kazimiero Leono bibliotekoje – apie 260 leidinių, šiandien stropliai saugomų šios bibliotekos saugyklose.

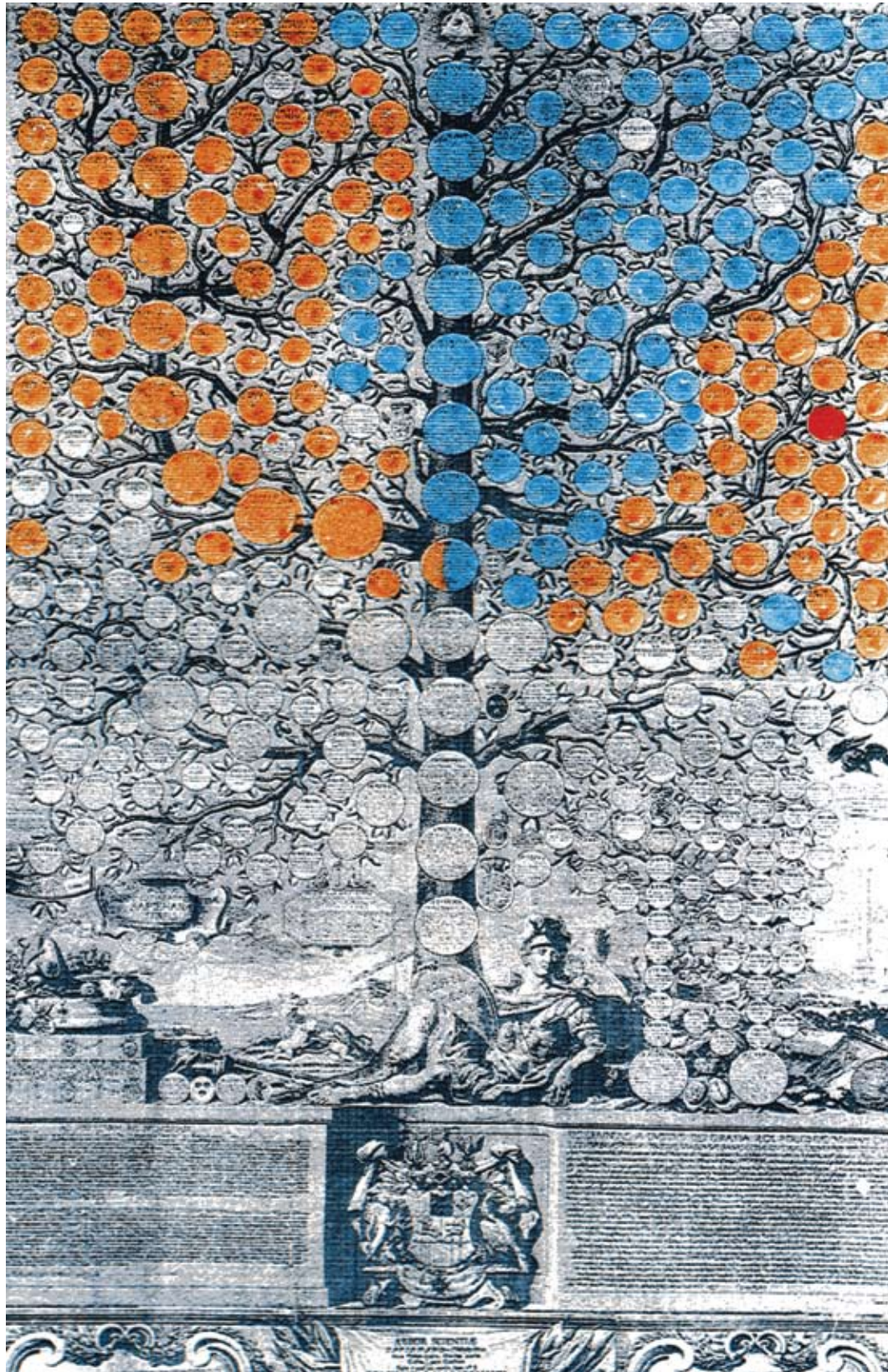
Vykdydamas tėvo valią, Kazimieras Leonas skyrė pinigų ir Teisės fakultetui įkurti Vilniaus universitete. Kazimieras Leonas sėkmingai vedė Teodorą Kristiną Tarnovskytę, Vendeno vaivados dukrą. Sapiegų namuose ne kartą svečiavosi karališkoji šeima, ji visuomet buvo prašmatniai sutinkama. Abiejų Tautų Respublikos valdovas Vladislavas Vaza juo labai pasitikėjo ir buvo paskyręs savo testamentu vykdytoju.

Po trylikos bendro gyvenimo metų mirė žmona. Dar po ketverių metų Brastoje mirė ir Kazimieras Leonas. Vaikų jie neturėjo [46, 13–45, TOM 1].

Šitaip liūdnai baigėsi išvalgaus politiko, talentingo diplomato, ištikimo Lietuvos patrioto ir kario Leono Sapiegos giminės istorija. Didžiuliai Sapiegų turtai buvo išdalyti giminaičiams pagal Kazimiero Leono testamentą, 1655 m. surašytą Varšuvoje.

„Bibliotheca Sapiehana“ 2010 m. išleido Vilniaus universiteto biblioteka

Sapiegų giminės genealoginis medis, 1733 m. Čerėjos linija – oranžinė, Kodenio linija – mėlyna. Raudonai pažymėta Leono Sapiegos šeimos linija. M. Kolomajskos-Saeed fotonuotrauka

Kazimieras Jonas Sapiega – Antakalnio Sapiegu rezidencijos įkūrėjas

„Frustra vivit Qui nemini prodest“⁶

Dramatiško likimo LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega (1642–1720) buvo XVII a. pab. Antakalnyje iškilusių užmiesčio reprezentacinių mūrinių Sapiegu rūmų (L. Sapiegos g. 13), Sapiegu parko (Antakalnio g. 17), Viešpaties Jėzaus bažnyčios ir trinitorių vienuolyno (Antakalnio g. 27) sumanytojas ir fundatorius. Medinius rūmus, apgriautus laiko audrų, ir žemės sklypą Antakalnyje jis paveldėjo iš savo dėdės Leono Sapiegos sūnaus Kazimiero Leono

Kazimieras Jonas Sapiega, 1637-1720

Sapiegos. Senųjų rūmų vietoje Kazimieras Jonas ryžosi įkurti puošnią užmiesčio rezidenciją – tokią, kokią matė mokydamasis ir svečiuodamasis Vakarų Europos didikų dvaruose. Tai jam pavyko. Šiandien Antakalnį garsinantis unikalus brandžiojo baroko ansamblis liudija, jog su karališku užmoju buvo visa tai padaryta.

⁶ „Veltui gyvena tas, kas niekam nenaudingas.“

LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos antspaudas, XVII a. pab.

Kas jis, Kazimieras Jonas Sapiega, įkūrėjas puošniosios Antakalnio rezidencijos, daugiau nei tris šimtus metų jaudinančios svečių, apsilankančių joje, vaizduotė? Atverskime istorijos puslapius.

Kazimiero Jono Sapiegos asmenybė ir darbai susilaukė kontraversiško istorikų ir literatų vertinimo. Jis „šeimos panegirikų vaizduojamas kaip šviesus, atviro būdo, rimtas, griežtas priešams, o rūpestingas ir švelnus saviesiems, bet politinių priešų apšauktas nenuorama, despotu, garbėtroška ir intrigantu“ [22, 474].

Kazimieras Jonas mokėsi dėdės Leono Sapiegos dvaruose, po to mokslus tęsė Austrijoje, Belgijoje ir Prancūzijoje. Užsienyje įgijęs gerą karišką išsilavinimą, Kazimieras Jonas Sapiega 1667 m. vedė vieną turtingiausių LDK nuotakų – Vilniaus vaivados Jurgio Hlebavičiaus ir Kotrynos Radvilaitės dukterį Kristiną. Šitai Sapiega susigiminiavo su Radvilų gimine, tapdamas labai turtingu Respublikos magnatu. (Nors vėliau jis dar du kartus vedė, tačiau tik pirmoji žmona paliko jam vaikų: Jurgį, Kotryną, Aleksandrą, Mykolą.)

Kazimieras Jonas Sapiega ir jo brolis Benediktas vienerius metus gyveno Prancūzijoje ir priklausė prancūziškai grupei, kuri politiškai rėmė būsimą Abiejų Tautų Respublikos valdovą Joną III Sobieski. Kai jį išrinko Lenkijos karaliumi ir LDK didžiuoju kunigaikščiu, buvo labai palankus Sapiegių giminei, atverdama jiems duris į aukščiausius LDK postus.

1681 m. Varšuvos seime Kazimierui Jonui Sapiegai už sėkmingą veiklą Maskvos pasiuntinybėje buvo suteiktos LDK lauko etmono pareigos, o kitais metais, mirus didžiajam etmonui M. K. Pacui, jis buvo paskirtas LDK didžiuoju etmonu ir Vilniaus vaivada. Tokiu būdu Kazimieras Jonas Sapiega tapo faktiškai Lietuvos valdytoju, nes jo rankose atsidūrė valdžia ir kariuomenė. Kazimiero Jono pozicijas sustiprino ir broliai. Benediktas Povilas Sapiega (1655–1708), būdamas LDK iždininku, valdė visas valstybės pajamas, o Pranciškus Steponas (1661–1686) buvo Lietuvos žirgininkas⁷. Jauniausias brolis Leonas Bazilijus (1652–1686) – Lietuvos artilerijos generolas ir dvaro iždininkas.

Kai pagrindiniai konkurentai – Pacų giminė – prarado pirmaujančias pozicijas LDK,

Sapiegių giminė tapo beveik visagalė ir pradėjo nesiskaityti su kitais didikais [25, 366]. Į bajorus Kazimieras Jonas Sapiega kreipdavosi „mes“, kaip monarchas, ir kartais neskyrė asmeninių reikalų nuo valstybinių. Kai ši giminė įgavo politinę, karinę ir ūkinę hegemoniją, prasidėjo konfliktai su Bažnyčios valdžia ir netgi su karaliumi Jonu III Sobieskiu. Audringuose seimuose Sapiega demonstratyviai priešinosi karaliaus sumanymams, ypač jo mėginimui ruošti sūnui Jokūbui kelią į valdovo sostą.

Kariuomenei išlaikyti buvo renkami mokesčiai, bet iš dvasininkų šio mokesčio Ka-

⁷ LDK didiko titulas.

zimieras Jonas Sapiega nereikalavo, tačiau 1694 m., ypač trūkstant lėšų, didysis etmonas sulaužė šią taisyklę, tuo labai užrūstindamas Vilniaus vyskupą Konstantiną Bžostovskį.

Už kariuomenės laikymą bažnytiniuose dvaruose Kazimieras Jonas Sapiega buvo Vilniaus vyskupo Konstantino Bžostovskio ekskomunikuotas. Valdingasis vyskupas uždraudė tikintiems bendrauti su Sapiegomis ir jų šalininkais, o dvasininkams paliepė nelaikyti mišių, jei į jas atvyks šios giminės atstovai. Vyskupo pasmerktas, Kazimieras Jonas Sapiega liko vienas. Tačiau šį bažnyčios hierarcho draudimą buvo labai sunku vykdyti vienuolynų bažnyčiose, nes daugelis jų gyveno iš Sapiegų aukų. Priešindamasis tokiam sprendimui, K. J. Sapiega 1694 m. balandžio 18 d. Antakalnio rūmuose iškėlė tokią didelę puotą, „kad Vilijos krantai drebėjo nuo patrankų šūvių“ [51, 182].

Kazimieras Jonas Sapiega buvo stipri asmenybė, sugebėjusi kiekvieną kartą atsitiesti po laiko iššūkių. Dramatiški jo gyvenimo ir veiklos momentai išsamiai nušviesti Balio Sruogos dramoje „Kazimieras Sapiega“ [51].

1695 m. jis antrą kartą vedė. Jo žmona tapo Teresė Gosevskytė, LDK lauko etmono dukra [8, 356–358].

1696 m. mirus Abiejų Tautų Respublikos valdovui Jonui III Sobieskiui, Žemaitijoje ir LDK rytuose prasidėjo atviras judėjimas prieš Sapiegas. Lietuvos Brastoje kai kurie bajorai bandė sudaryti bajorų konfederaciją, bet buvo Sapiegų kariuomenės išvaikyti. Šios giminės priešams pasistengus 1697 m. Seime buvo priimtas Lietuvos ir Lenkijos luomų teisių sulyginimo aktas (Coeagreatio Jurium), susiaurinęs Lietuvos etmono, kancelerio ir iždininko pareigas. Sapiegos įstatymo nesilaikė. Tuomet jų priešams buvo pretekstas apkaltinti Sapiegas įstatymų laužymu ir sudaryti Vilniaus konfederaciją kaip įstatymų gynėją. Vyskupas K. Bžostovskis pradėjo agitaciją prieš Sapiegas visoje Lietuvoje. Todėl bajorų seimeliai darėsi vis triukšmingesni, riaušėms malšinti ne kartą reikėjo kariuomenės pagalbos.

1700 m. bajorai ėmė siaubti Sapiegų dvarus ir būrėsi draugėn, kad ginklu sunaikintų Sapiegų galybę. Iš visų Lietuvos paviėtų susidarė anarchiškai nusiteikusių bajorų Valkininkų konfederacija, kurios maršalka buvo išrinktas M. K. Katilas, o karinių pajėgų vadu – Mykolas Kaributas Višnioveckis.

Kunigaikštis Mykolas Kaributas Višnioveckis, remiamas Oginskių ir kitų LDK bajorų, surinko 20 000 kariuomenę ir 1700 m. lapkričio 18 d. prie Valkininkų puolė Kazimiero Jono Sapiegos vadovaujamą 9000 lietuvių kariuomenę. Nesulaukęs šalininkų paramos, K. J. Sapiega pralaimėjo mūšį. Jis pats išsigelbėjo, pabėgdamas į Vilnių. Sūnus, artilerijos generolas Mykolas Sapiega, su 1050 raiteliu dar bandė laikytis, tačiau gausesnės konfederatų kariuomenės buvo apsuptas ir turėjo pasiduoti priešui. Tą pačią naktį įsiutę konfederatų kariai Mykolą Sapiegą ir dar du belaisvius užkapojo kardais [49, 85]. O kiti leidos naikinti ir plėsti Sapiegų dvarų.

Žlugo Kazimiero Jono Sapiegos ambicijos užimti Abiejų Tautų Respublikos karaliaus sostą. K. J. Sapiega pasitraukė į Varšuvą, iš kur rašė laiškus Švedijos karaliui Karoliui XII, prašydamas apsaugos savo dvarams Žemaitijoje.

1701 m. švedų kariuomenė įžengė į Lietuvą. K. J. Sapiega su kariuomene lydėjo Švedijos karalių Karolį XII į Vilnių, kuris 1702 m. buvo užimtas. Gegužės mėnesį Sapiega kovėsi su M. K. Višnioveckiu ir G. A. Oginskiu ties Jieznu ir laimėjo mūšį.

Šiaurės karo metu Kazimieras Jonas Sapiega su savo šalininkais persekiojo konfederatus, niokojusius Sapiegu dvarus. LDK miestai ir miesteliai ėjo iš rankų į rankas, nes į kovas įsitraukė susipriešinę bajorai. Tik kai 1706 m. švedai surengė žygį į Saksoniją ir privertė Lenkijos karalių ir LDK didįjį kunigaikštį Augustą II atsakyti Abiejų Tautų Respublikos sosto, konfederatų gretose prasidėjo irimas.

1707 m. įvyko K. J. Sapiegos ir M. K. Višnioveckio derybos dėl didžiojo etmono buožės susigrąžinimo. Šias pareigas Sapiega atgavo vieneriems metams. Tačiau po ilgų derinimų, 1708 m. gegužės 14 d., LDK didžiojo etmono pareigas jis turėjo perleisti sūnėnui Jonui Kazimierui Sapiegai. Lemiamą žodį dėl didžiojo etmono pareigų tarė karalius Karolis XII, vertinęs Jono Kazimiero Sapiegos karinius sugebėjimus ir privertęs nusileisti Kazimierą Joną Sapiegą, kuris buvo

labiau linkęs užleisti vadovaviną Lietuvos kariuomenei kuriam nors iš savo sūnų. Kazimieras Jonas Sapiega iki mirties liko Vilniaus vaivada, dalyvavo Seimo darbe.

Po Poltavos mūšio, 1709 m., Sapiega susitaikė su Abiejų Tautų Respublikos karaliumi Augustu II. Būdamas 70 metų (1712 m.) jis trečia kartą vedė. Jo žmona tapo grafaite Antonina Sibilė Valdštejn Armin.

1720 m. Vokietijos imperatorius suteikė jam Šv. Romos imperijos kunigaikščio titulą. Artėjant aštuoniasdešimtmečiui, jis su palyda atvyko į Seimą atsisveikinti. Ten buvo su pagarba priimtas. Grįždamas iš Seimo, 1720 m. kovo 14 d. K. J. Sapiega mirė Gardine.

Jo turtai ir žemės atiteko vaikams: Aleksandrui Povilui, LDK maršalkai, Jurgiui Stanislovui, Kretingos dvaro savininkui, ir dukrai Kotrynai Scholastikai. „Tačiau Sapiegu galia jau buvo sunaikinta; jų dvarai buvo sunykę, apiplėšti ir praskolinti. Jo sūnūs, negalėdami išmokėti skolų, beveik visus tėvo dvarus atidavė skolininkams; jiems atliko tik motinos pasoginiai dvarai. Tapę neturtingi, Sapiegos jau nebeįstengė atgauti savo galybės“ [25, 387–388]. Sapiegos prarado dominuojantį vaidmenį LDK.

Pasinaudodami silpstančia Sapiegu giminės įtaka, LDK politinėje ir kultūrinėje arenoje vis aktyviau varžėsi Oginskiai, Masalskiai, Kosakovskiai. „Savojo laiko“ Respublikos gyvenime jau laukė Čartoriskiai ir Potockiai.

Naujoji pilis Gardine, kurioje XVII a. posėdžiaudavo Abiejų Tautų Respublikos seimas

Sapiegų baroko rezidencijos Vilniuje kultūriniai aspektai

Sapiegų giminės įsikūrimas Antakalnyje sietinas su Sapiegų giminės politiniais siekiais XVII a. II p. Kai 9-ajame dešimtmetyje pradėjo augti Sapiegų ambicijos užimti Abiejų Tautų Respublikos sostą, tai lėmė, kad jie savarankiškai, nepaisydami karaliaus, pradėjo veikti šalyje ir užsienyje.

pradėta statyti 1691 m.

Kazimiero Jono Sapiegos užmiesčio rezidencija⁸, XVII a. pab. įkurta Antakalnyje, buvo išsidėsčiusi dideliame netaisyklingame 11 ha žemės sklype, iš vakarų apribotame Antakalnio gatvės, iš rytų – Leono Sapiegos ir Kuosų gatvių, iš pietų – Sapiegų parko, iš šiaurės – Viešpa-

Trinitarių bažnyčia, vienuolynas ir Sapiegų parkas Antakalnyje. R. Fabijansko piešinys, 1851 m.

Vienas iš atributų, patvirtinančių, kad asmuo vertas karūnos, buvo reikalavimas turėti tinkamą rezidenciją. Todėl Sapiega pasirinko netoli Vilniaus buvusį Antakalnį, kur rezidencija galėjo įgauti monumentalų mastą. Pasak lenkų menotyrininko Piotro Jamskio (Jamski), „tiek Sapiegų rūmų ir parko Antakalnyje įkūrimas, tiek rūmų Gardine perstatymas susijęs būtent su pasirengimu karūnavimui“ [14, 25].

Rezidencijos projektavimo darbai vyko nuo XVII a. 9-ojo dešimtmečio vidurio. Ji

ties Jėzaus bažnyčios ir Trinitarių vienuolyno, prie kurio šiandien šliejasi Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos teritorija. Ši rezidencija buvo pastatyta Sapieginės kalvų, įeinančių į Pavilnių parką, papėdėje. Tolyne, į šiaurę už Trinitarių ansamblio, vėl tęsėsi Sapiegų valdos [23].

XVII a. pab. Kazimiero Jono Sapiegos „rū-

⁸ Rezidencija (lot. *residentia*) – dideli reprezentaciniai aristokratų gyvenamieji namai, pastatyti atviroje vietoje, prie jų dažnai įrengiamas parkas.

mai, parkas ir bažnyčia su vienuolynu sudarė originalų vienintelį tokios mišrios paskirties baroko stiliaus ansamblį Lietuvoje“ [43, 171]. Šis ansamblis buvo pradėtas statyti iškart, pabaigus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią, todėl prie jo dirbo nemaža tų pačių meistrų. Ir šiandien tai vienintelis brandžiojo baroko rūmų ansamblis Vilniuje, išlaikęs pagrindinius teritorijos kontūrus ir svarbiausius ansamblio kompozicijos elementus – rūmų kiemą su jo centre stovinčiais rūmais, į rūmus orientuotą centrinę parko dalį ir jo ašyje nutiestą pagrindinį taką, jungiantį Antakalnio gatvę su rūmų kiemu.

Visas ansamblis buvo suskirstytas į tris dalis: žemiausiai įrengtas Sapiegų parkas su alėjomis, į kurį buvo patenkama pro monumentalius vartus iš Antakalnio gatvės. Toliau – Trinitorių bažnyčios ir vienuolyno teritorija. Aukščiau, terasoje, buvo pastatyti puošnūs reprezentaciniai baroko rūmai, kuriuos nuo parko skyrė monumentalūs vartai su barokinio stiliaus laiptais.

J. K. Sapiegos ansamblis Antakalnyje – feodalizmo epochai būdinga Europos didiko priemiesčio rezidencija. Anot Giedrės Vingytės, „Sapiegų rezidencija įrengta pagal vientisą barokinės rezidencijos sukūrimo programą su oficinomis, ūkiniais pastatais, itališko tipo parku, bažnyčia“ [59, 62]. Remiantis 1737 m. Vilniaus miesto planu, kuriame atsispindi Sapiegų rūmų ir parko su Trinitorių vienuolynu teritorija [37, 23], žinoma, kad rūmų komplekse buvo rūmų kiemas, kuriame puikavosi rūmai (jų plotas 2500 m²) su prie jų šiaurinės sienos besišliejančia virtuve, o dar toliau į šiaurę – ūkinis kiemas, kuriame stovėjo bravoras, malūnas, kepykla, plytinė, skerdykla, arklidė ir kiti pastatai. Rezidencijos kūrėjai skirtingų tūrių ir formų statinius sugebėjo sujungti į

vieną kompoziciją, organiškai susietą su reljefu ir augalija. Netoliese veikė ir žvėrynas, įsikūręs prie dviejų kūdrių, susisiekančių su giraitė, nubėgančia į Sapieginės kalvas ir Rokantiškių girią (žr. 1, 2 priedą).

Sapiegų rezidenciją P. Jamskis pristatė ne tik kaip idilišką kunigaikščio gyvenimo vietą, bet ir kaip sceną rūmų ceremonijoms [14, 17]. Ją sudarė puošnūs vartai (iš Antakalnio gatvės pusės) su karinės tematikos skulptūromis (nugalėtų kariauninkų galvos, ginklų elementai), rūmų fasadą puošė šlovę trimituojančios skulptūros. Viename iš rūmų skulptūrinių portretų pavaizduotas ir Kazimieras Jonas Sapiega [37, 24]. Trinitorių bažnyčios ir vienuolyno fasadai taip pat dekoruoti Sapiegų heraldika. Iš rūmų einant į parką, mūriniai vartai buvo papuošti gipsatūromis su herbais. Anot P. Jamskio, visa tai matės „kaip būsimąjo karaliaus dvaro gyvenimo dekoracija“ [14, 18].

Žvilgsnis į Sapiegų rezidenciją. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Sapiegų rūmai Antakalnyje buvo pastatyti pagoniškojo Lietuvos „panteono“ vietoje, ten, kur, anot A. H. Kirkoro [16, 149], R. Matulio [31] ir V. Vaitkevičiaus [58], kadaise stovėjo Visų Dievų šventykla⁹.

Anot Piotro Jamskio, „giminės istorikai šiame priemiestyje bandė išskirti vietas, kurių būtų nuo seno susijusios su Sapiegomis“

jog „rūmai buvo statomi ne nuo pamatų, o ant anksčiau čia stovėjusio didelio mūrinio pastato liekanų. Jei pirmieji Sapiegų rūmai buvo mediniai, išėitų, kad amžininkų ir istorikų aprašytieji, XVII a. pab. Kazimiero Jono Sapiegos pastatytieji rūmai yra tretieji“¹⁰ [37, 26]. Ši naujausioji rūmų pastatymo versija reikalauja išsamesnių tyrimų.

Sapiegų rūmai Antakalnyje. L. Šolmos paveikslas, 1790 m.

[14, 16]. Todėl dažniausiai aptinkama versija ta, jog XVII a. pr. buvusios Antakalnio šventyklos vietoje stovėjo Leono Sapiegos mediniai užmiesčio rūmai, ant kurių pamatų 1691 m. Kazimieras Jonas Sapiega, Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas, ryžosi pastatyti naujus, mūrinius rūmus. Tačiau menotyrininkas Evaldas Purlys 2006 m. išskėlė idėją,

⁹Tai buvo atvira apeigų vieta, skirta įvairiems dievams garbinti. Prie ažuolo degusi amžinoji ugnis, o jo drevėse stovėję Perkūno, Pykuolio ir Patrimpo statulos. Pastatuose aplink ažuolą gyvenę vaidilos. Ketvirtadieniais (dievo Perkūno pagerbimo diena) čia vykdavo iškilmingos pamaldos: užplūsdavo minios žmonių, o vaidilos uždegdavo vaško žvakės dievams, kuriems tarnavo. Žmonės atnašavo aukas.

Sapiegų užmiesčio mūrinio ansamblio kompozicijos centras – triaukščiai rūmai, stovintys į rytus nuo Sapiegų parko. Sapiegų rūmai – bene puošniausi brandžiojo baroko rūmai Lietuvoje. Šių rūmų projekto autorius ilgai buvo nežinomas. Pastaraisiais metais rašoma, kad tai tikriausiai italų architektas Džiovanis Batista Fredianis (Giovani Batista Frediani), prieš tai statęs Šv. Petro ir Povilo

¹⁰ 1993–1994 m. architektūriniai tyrimai atskleidė, kad Sapiegų rūmai, pradėti statyti 1691 m., atrodo, buvo statomi ant anksčiau stovėjusių mūrinių rūmų pamatų. Pastato dydis ir suplanavimas leidžia manyti, kad čia galėjo būti pirmieji mūriniai, galbūt Povilo Jono Sapiegos, Kazimiero Jono Sapiegos tėvo, ar net Leono Sapiegos rūmai [37, 26].

bažnyčią ir Pažaislio vienuolyną [37, 33]. Dekoratoriai: Petras Pertis (Petro Perti)¹¹ ir Džiovani Marija Galis (Giovani Maria Galli), kurie buvo spėję pasižymėti dekoruodami Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Freskų autoriai – italų tapytojai: Delbenė (Delbene) ir Mikelis Angelas Pallonis (Mikaeli Angelo Palloni). „Pasak meno istorikų, Sapiegų rūmų freskos priskiriamos M. A. Paloniui dėl jų braižo panašumo su Vilniaus Arkikatedros Bazilikos Šv. Kazimiero koplyčios freskomis“ [37, 26]. Kai kurie dailininkai: Eredianis (Erediani), Altomontis (Altomonti) buvo dirbę valdovo Jono III Sobieskio dvare Varšuvoje.

Didžiuliai reprezentaciniai brandžiojo baroko stiliaus „rūmai, pastatyti 1691–1697 m., iš pradžių buvo dviauakščiai, stačiakampiai, su rizalitais¹² šoniniuose fasaduose, priminė itališkąjį *palazzo*“ [6,1]. Padarius mūro atodangas, nustatyta, kad nedideli langai virš puošnių antrojo aukšto langų ya ne trečiojo aukšto langai, o viršutiniai antrojo aukšto langai. „Sapiegų rūmų antrajame aukšte langai buvo per du aukštus – tai gana dažnas barokinių reprezentacinių rūmų architektūros elementas. Didesni langai buvo apačioj, o maždaug perpus mažesni – virš jų. Trečiasis rūmų aukštas buvo tik virš centrinės rūmų dalies ir kampiniuose bokšteliuose“ [37, 26].

Puošnus fasadas, suskaidytas iškeltais ant aukštų pjedestalų, trečiojo aukšto palanges siekiančiais piliastrais¹³, žymėjo rizalitų, uždengtų atskirais stogeliais, kraštus. Rūmų I ir II aukštą skaidė piliast-

¹¹ Architektas ir skulptorius, kuris buvo ir Sapiegų, ir Šnipiškių dvarų prievaizdas; dekoruodamas Sapiegų rezidenciją, jis tuo pat metu prisidėjo prie Šv. Kazimiero koplyčios Arkikatedroje 1691–1692 m. rekonstrukcijos darbų, kuriuos finansavo K. J. Sapiega.

¹² Rizalitas – pastato dalis, per visą aukštį kyšanti iš fasado plokštumos.

¹³ Piliastras – prišlieta prie mūro kolona.

rai, o trečiajame aukšte matyti piliastrų, primenančių mentes, tąsa. Plokščių pagrindinį fasadą praeityje vainikavo turtingas antablementas¹⁴. Virš centrinės dalies kilo gausiai reljefais ir Sapiegų giminės herbu papuoštas pusiau apvalus frontonas¹⁵. Semantinis įrašas virš įėjimo į naujuosius rūmus skelbė Sapiegų ansamblio vaidmenį „*Antecollis Magnorub ab antiquo Herom quis e ruderibus in molem assurgens Fessum armis Tranquilla pace tuetur. Anno D-ni 1691*“ (liet. „*Antakalninsuo seno didvyrių poilsio vieta. Iš griuvusių pakilusiems rūmams linkime būti ramiai taikos prieglobsčiu mūsų išvargintai sielai. 1691 Viešpaties metai*“). Lentoje, kuri dar prieš I pasaulinį karą kabėjo Sapiegų rūmų laiptinėje, buvo įrašyti 1693 metai. Manoma, kad tais metais K. J. Sapiega jau gyveno rūmuose.

Įdomiai buvo sukomponuoti rūmų kampiniai paviljonai. Skirtingai nuo tuo pačiu metu statytų Sluškų rūmų, Sapiegų užmiesčio dvaro pastato paviljonai nebuvo itin išryškinti. Kompozicijos požiūriu, jie buvo reikalingi tik šoniniuose fasaduose, o pagrindiniame ir galiniame fasade paviljonai įsijungė į bendrą plokštumą. Pietvakarių paviljonas turėjo tąsą į šoną, kurią slėpė beveik tokio pat pločio rizalitas, jis darė pagrindinį fasadą simetrišką.

Sapiegų rūmų eksterjero reljefinis brandžiojo baroko dekoras buvo vienas vertingiausių Lietuvoje. Pagrindinio fasado ir paviljonų dekoras buvo labai puošnus. Pirmasis rūmų aukštas rustuotas¹⁶, girliandomis papuoštais langų apvadais, juosiančiais

¹⁴ Antablementas – statinio dalis virš atramų eilės ar mūro sienos.

¹⁵ Frontonas – dvišlaičio stogo priekinė siena.

¹⁶ Rustika (rustas) – tašytų, nelygaus paviršiaus stačiakampių siena, naudojama fasadų apdailoje.

Rūmų lango sandrikas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Reprezentacinių vartų į Sapiegų parką detalė.
K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Palangė su Kazimiero Jono Sapiegos bareljefu.
K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

tiesius sandrikus¹⁷. Itin išpūdingas buvo antrojo aukšto (beletažo)¹⁸ langų dekoras. Šio aukšto salės buvo apie 6 metrų aukščio. Dideli langai buvo pabrėžti segmentiniais¹⁹ sandrikais, dekoruoti barokiniais lipdinių ornamentais. Sandrikų dugną ir palangių plokštumas puošė stiuko²⁰ reljefai (biustai, augaliniai motyvai). Kvadratinis trečiojo aukšto langus supo profiliuoti apvadai. Ryškiausia ansamblio vertybė, išlikusi iki šių dienų, – autentiški langų apvadai ir lipdyba

¹⁷ Sandrikas – karnizo ar frontonėlio pavidalo reljefas virš lango: trikampis, stačiakampis ar pusapvalis papuošimas.

¹⁸ Beletažas – paaukštintas 2-asis rūmų aukštas.

¹⁹ Segmentas – arkarpa tarp dviejų atramų.

²⁰ Stiukas – lengvai formuojama greitai kietėjanti masė, sumaišyta iš gipso, kalkių, vandens, smėlio, naudojama reljefinei ornamentikai.

pagrindiniame pastate.

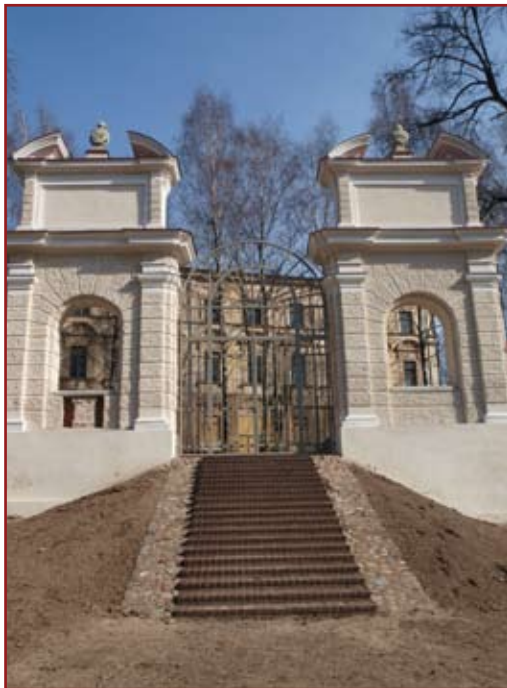
Sapiegų rūmų vidaus planas buvo kiek asimetriškas – rūmus išilgai kirto koridorius, kurio gale vakarų pusėje buvo pagrindiniai didieji laiptai. Rūmų vidų puošė marmuro ir parketo grindys. Kai kuriose patalpose buvo pastatytos didžiulės krosnys, apdengtos Nyderlandų meistrų gamybos glazūruotomis plytelėmis ir polichrominiais kokliais. Jų baltame fone puikavosi herbai šeimų, su kuriomis Sapiegos buvo susigiminiavę, Europos pilių ir bažnyčių vaizdai.

Rūmų interjeras buvo prabangus: itin puošnios buvo antrojo, beletažinio aukšto, reprezentacinės salės ir svetainės. Spėjama, kad Mikelis Angelas Pallonis ir Dalbenė ištapė freskomis rūmų galerijas, o erdvios šokių salės, kur veikė baletų mokykla, lubų plafoną²¹, papuošė gražiausia freska „Dievų puota“ (pasak kitų autorių, „Heraklio apoteozė“) [37, 25]. „Viename kambaryje sienos buvo išklotos olandų meistrų majolika – baltame fone pieštais mėlynos spalvos peizažais ir herbais“ [16, 149]. Vaisių salės ir miegamojo interjerą ryškino paaukuoti stiuko reljefai, statulos. Visos rūmų sienos ir lubos buvo išpuoštos freskomis ir gipsatūra.

²¹ Plafonas – lubų arba skliautų dalis, puošta tapytomis ar reljefinėmis kompozicijomis.

*Reprezentaciniai vartai, vedantys į Sapiegų parką.
J. Hopeno ofortas, 1927 m.*

*2009 m. restauruoti rūmų vartai į Sapiegų parką.
K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.*

Galerijoje iš abiejų šonų švietė freskos, vaizduojančios Azijos tautų drabužiais vilkinčius orkestrantus. „Manoma, kad architektūrinė menine verte Sapiegų rūmai prilygo Šv. Petro ir Povilo bažnyčiai“ [37, 24].

Rūmų kiemas buvo aptvertas tvora. Iš rūmų vedė treji baroko vartai. Puošniausi buvo reprezentaciniai vartai, vedantys į parką. Jie susidėjo iš dviejų masyvių stulpų, piliastų, laikančių karnizą ir atiką, bei skulptūrinių biustų. Pietiniai vartai buvo vadinami „kanauninkų“ (pavadinimas kilęs pagal kaimynystėje įsikūrusius Laterano vienuolius kanauninkus). Pro juos į rūmus atvykdavo svečiai. Šie vartai (šiuo metu esantys L. Sapiegos gatvėje) buvo kiek paprastesni: du pilioriai laikė piliastą, kurio viršuje – atikas su parapetu²². Šiauriniai mažiau puošnūs vartai skyrė rūmus nuo ūkinio kiemo.

Deja, iki 1718 m. neremontuoti Sapiegų rūmai apnyko, nes praėjo 27 metai nuo jų statybos. Kadangi rūmuose Kazimieras Jonas Sapiega jau nebegyveno, jie buvo išnuomoti Zofijai Jablonskai, Mozūrijos pasta-lininko žmonai. Todėl sudarant nuomos sutartį, buvo surašytas seniausias Sapiegų rūmų inventorių [42, 233].

1720 m. mirus Kazimierui Jonui Sapiegai, rūmus paveldėjo sūnus, LDK maršalka Aleksandras Povilas Sapiega (1672–1733). Jis mėgo gyventi Antakalnyje, rūpinosi rūmais ir parku.

Rūmai labai nukentėjo per Tado Kosciuškos sukilimą, kai šioje rezidencijoje nuo 1793 m. balandžio 10 d. iki 1795 m. rugsėjo 1 d. buvo dislokuotas 140 rusų kareivių dalinys. Pagal A. H. Kirkorą, iš rūmų visi viską tarpė, ką tik galėjo [14, 150]. Anot rūmų

²² Parapetas – neaukšta išštininė mūro ar kitos medžiagos sienelė, kuria aptveriamas stogas, pylimas, terasa, balkonas.

turto valdytojo Abramovičiaus skundo, šis Rusijos kariuomenės dalinys sukilimo metu iš rūmų išgrobstė maisto atsargas, išdaužė langus, išlupo duris ir jas sukūreno. Iš rūsių išvogė vertingus daiktus, o baldus ir kitą turta, kurio nepajėgė išsivežti, sudaužė. Pagal paskaičiavimus, rūmams padaryta žala siekė 25 000 auksinų [89, l. 6].

Nukentėjo ne tik rūmai, bet ir kiti statiniai, taip pat parkas. Buvo sunaikinti gėlynai, dekoratyviniai elementai, apgriautos tvoros, iškirstas miškas, sunaikintas žvėrynas. Jo vietoje įkurtos karių kapinės.

Tuo metu Sapiegų rūmus buvo paveldėję slaptasis tarėjas²³, artilerijos generolas Pranciškus Sapiega (Kazimiero Jono provaiškaičio, LDK kanclerio Aleksandro Mykolo, sūnus) ir jo žmona Pelagėja (Potockytė). Jie paskutiniai Sapiegų giminės atstovai, valdę šiuos rūmus.

Kadangi rūmuose jie negyveno, į juos tik retkarčiais atvykdavo iš Sapiegų rezidencijų Ružanuose ir Derečine, todėl 1797 m. nusprendė rūmus su visais mediniais ir mūriniais statiniais (alaus bravoru, malūnu, namu prie parko vartų ir tokiu pat namu prie daržo,

Pranciškus Sapiega, 1772-1829

Pelagėja Sapiegienė (Potockytė), 1775-1846

100 000 dešimtinių dirbamos ir nedirbamos žemės su mišku) parduoti didikams Juozapui ir Liudvikai (Potockytė) Kosakovskiams (Kossakowski), kurie rūmus ėmėsi remontuoti [83, l. 289]. Deja, spaudžiami skolų, buvo priversti juos parduoti Gardino gubernijos valstybės tarėjui²⁴, Slonimo pavieto maršalkai Vaitiekui Puslovskiui (Puslowski) [37, 8] (žr. 3 priedą).

Naujasis savininkas 1808 m. liepos 23 d. Sapiegų rūmus ir pusę jurizdikos²⁵ už 40 000 sidabro rublių pardavė Vilniaus miestui, kuris už 300 rublių per metus Sapiegų rūmus išnuomavo naujai atidarytai karo ligoninei (lazaretui) [83, l. 48]. Ji buvo įkurta remiantis 1809 m. kovo 30 d. Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus A. Rimskio-Korsakovo įsakymu. Apleistuose Sapiegų rūmuose buvo atlikta rekonstrukcija pagal architekto Ž. Pusjė (J. Pousier) planą, jie pritaikyti ligoninei.

Nuo 1812 m. Sapiegų rūmuose veikė prancūzų karo ligoninė, kuri rūmus labai nuniokojo. Per XIX a. Sapiegų rezidencijoje

²⁴ Valstybės tarėjas – Rusijos imperijos valdininko rangas
²⁵ Jurzdika, jurzdika – miesto žemių arba paties miesto dalis, priklausanti ne magistratui, o kuriam nors savininkui.

²³ Slaptasis tarėjas – Rusijos imperijos valdininko rangas

Sapiegų rūmai po rekonstrukcijos XX a. pr. J. Bulhako fotonuotrauka, 1914 m.

ir aplink ją kūrėsi ir plėtėsi įvairūs objektai, susiję su karinėmis žinybomis: Karo ligoninė, Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas, Vilniaus karo apygardos inžinerinė valdyba ir kt. Atsirado pirmosios gatvės, kurios ir dabar tebėra.

Nuo 1843 m. imta projektuoti ir statyti naujus pastatus buvusioje Sapiegų jurisdikcijoje [75, l. 474], taip pat buvo parengti nauji ligoninės pertvarkymo projektai. (Ant brėžinių esantis architekto Farafontjevo parašas leidžia manyti, kad būtent jis buvo šių pertvarkymo projektų autorius.)

Vykdam 1844–1848 m. ligoninės pertvarkymo darbus padaryta lemtinga klaida barokinių Sapiegų rūmų rekonstrukcijoje – beveik sunaikintas barokinis interjero dekoras. Čia nebeliko kadaise garsių M. A. Palonio freskų. Rekonstrukcijos metu buvo nugriauti šoniniai rūmų bokštai ir segmentinis rūmų frontonas. Užstatytas trečiasis aukštas, portikas²⁶, stogas pakeistas keturšlaičiu. Pakeistas rūmų vidinis suplanavimas, pritaikant juos ligoninės poreikiams.

1848 m. rugsėjo 11 d. Karo ligoninė Sa-

²⁶ Portikas – atviras priegangis su kolonomis.

piegų rūmuose ir Sapiegų parko teritorijos statiniuose vėl pradėjo veikti.

1859 m. sausio 8 d., remiantis Rusijos caro Aleksandro II sprendimu, Sapiegų rūmai ir dalis parko buvo perduoti Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusui, kuris veikė šiuose rūmuose iki 1863 m. [83, l. 56] (žr. 5 priedą). Šią ugdymo instituciją uždarius, rūmai vėl gražinti Karo ligoninei (žr. 6 priedą).

1875 m. perspektyviniame Vilniaus miesto plane matyti, kad Sapiegų rezidencijos teritorija ir žemė apie ją buvo padalyta į kvadratinius sklypus. Į atskirus sklypus buvo išskirti rūmai, vienuolynas ir parkas [83, l. 34]. Šioje teritorijoje šeiminkavo Karo ligoninė. Laikui bėgant suplanuotų teritorijų ribos ir priklausomybė vienai ar kitai žinybai keitėsi, o dėl žemės nuosavybės vyko nuolatiniai ginčai su Vilniaus miesto valdžia, kuri įrodinėjo, kad Vilniaus karo apygardos inžinerinė valdyba šią teritoriją užėmė neturėdama miesto sutikimo.

I pasaulinio karo metais Sapiegų rezidenciją perėmė vokiečių karinė administracija, kuri ten įrengė karo ligoninę.

Lenkijos okupacijos metais rūmuose

buvo įkurdinta Stepono Batoro universiteto akių klinika, todėl rūmų vidus 1927–1928 m. buvo dar kartą kapitaliai pertvarkytas.

Sovietams okupavus Lietuvos Respubliką, 1940 m. rūmuose buvo įkurta Vilniaus péstininkų mokykla, kuri su pertraukomis veikė iki 1953 m. Pasikeitus tarptautinei politinei situacijai, 1953–1971 m. čia buvo įsteigta Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radijo technikos mokykla, kuri Sapiegų rūmus pavertė sovietinėmis kursantų kareivinėmis. Italų menininkų freskos buvo uždažytos aliejiniais dažais ir užklijuotos glazuruotomis plytelėmis.

1971 m. mokykla buvo reorganizuota į Vilniaus aukštąją priešlėktuvinės gynybos vadų radiotechnikos mokyklą, veikusią iki 1992 m. Jos veiklos metu antrajame ir trečiajame rūmų aukštuose veikė kursantų kareivinės, o pirmajame aukšte – kursantų biblioteka ir skaitykla. Mokyklai išsikėlus, rūmai stovi neeksploatuojami.

Po daugelio rekonstrukcijų rūmų interjeras neteko barokinio plano struktūros, tačiau fasadas, nors daug kartų rekonstruotas, vienas iš nedaugelio Lietuvoje per šimtmečius išlaikė nepakartojamas brandžiojo baroko formas ir vertingą skulptūrinį dekorą [37, 9].

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, 1993–1995 m. pradėti archeologiniai tyrimai. Šiuose rūmuose norėta įrengti M. Mažvydo bibliotekos knygų saugyklą. Dėl prastos konstrukcijų būklės projekto atsisakyta. Vėliau siūlyta čia įrengti muziejų ar įkurti Lietuvos turizmo rūmus, ar Nacionalinį lankeytojų centrą [7].

Nepaisant sužalojimų, istorinė rūmų šlovė ir jų architektūrinė ir meninė vertė nebuvo užmiršta. Šie rūmai aprašomi kaip viena Vilniaus įžymybių visuose pokario vadovuo-

se po Vilnių [16].

Šiandien istorijos negandų ir laiko apardyti Sapiegų rūmai tebestovi Leono Sapiegos gatvėje, prisiglaudusioje prie Lietuvos karo akademijos, kantriai laukdami valstybės ir jos piliečių paramos.

Pastaraisiais metais architektų ekspertų ir kultūros istorikų: E. Purlio [37], R. Janonienės [42], G. Vingrytės [5], menotyrininko P. Jamskio [14] žvilgsniai vis labiau krypsta į Antakalnio istorinio paveldo – barokinės Sapiegų užmiesčio rezidencijos – išsaugojimą sostinėje Vilniuje. 2007 m. parengtas Sapiegų rezidencijos, Trinitorių vienuolyno ir ligoninės statinių komplekso nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialusis planas (žr. 3 priedą). 2010 m. balandžio 6 d. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos direktoriaus įsakymu Nr. Į-111 šie kultūros objektai paskelbti valstybės saugomais. Lietuvos Respublikos Vyriausybė sudarė rūmų restauravimo planą ir skyrė tam finansavimą. Sapiegų rūmų Vilniuje restauracijai iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų, kurias Lietuva turi gauti iki 2013 metų, yra numatyta maždaug 8 mln. litų, nors preliminariais skaičiavimais reikėtų apie 27 mln. litų. I darbų etapas – Sapiegų rūmų restauravimas, atkuriant XVIII a. pab. baroko architektūros tūrį ir architektūros išraišką (žr. 3 priedą). Rūmų restauravimo ir aplinkos tvarkymo darbai jau pradedami. (Projekto vadovė – VĮ „Lietuvos paminklai“ vyr. architektė A. Meškauskienė).

Taigi vilniečių laukia galimybė „sukurti Vilniaus vasaros saloną parko apsuptyje, saloną, kuris atkreiptų dėmesį į LDK istoriją pačiu europietišiausiu aspektu ir estetiškai praturtintų dabartinį miestą“ [14, 20].

*Vandens bokštas ir
Sapiegų rūmai šiandien
laukia restauracijos,
K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.*

3.2. Viešpaties Jėzaus bažnyčios ir Trinitorių vienuolyno ansamblio architektūra

Viešpaties Jėzaus, arba Trinitorių, bažnyčia ir Šv. Jono kongregacijos Vilniaus vienuolynas (įsikūręs buvusio Trinitorių vienuolyno patalpose) – brandžiojo ir vėlyvojo baroko architektūros pastatai (Antakalnio g. 27). Ansamblį sudaro bažnyčia ir keturių korpusų vienuolyno pastatai, kompaktiškai išdėstyti nedidelėje 1 ha teritorijoje.

Šio ordino regula įpareigoja visus turtus ir pajamas dalyti į tris dalis, iš kurių dvi skiriamos vienuolių išlaikymui, o viena – belaisviams išpirkti.

Kazimieras Jonas Sapiega 1693 m. už 70 000 auksinų užstatė vienuoliams Osvydžių dvarą Polocko vaivadijoje [85, l. 115]. Už tai vienuoliai prižadėjo jam pastatyti

Trinitorių vienuolyno Antakalnyje ansamblis. J. Perlio vario raižinys, 1770 m.

Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir Trinitorių vienuolynas Antakalnyje buvo statomi 1694–1717 m. Kazimiero Jono Sapiegos ir trinitorių vienuolių, 1693 m. atkeliavusių į Vilnių, iniciatyva. LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos pakviestieji trinitoriai į Lietuvą atvyko iš Lenkijos.

Trinitoriai – XVI a. reformuoto Trinitorių ordino ispaniškosios atšakos atstovai, užsiimančios misijų veikla. Trinitorių ordino tikslas – išpirkti krikščionis belaisvius, patekusius saracėnų nelaisvėn Kryžiaus karų metu.

bažnyčią ir vienuolyną, kurie turėjo suteikti Sapiegų rezidencijai išskirtinį didingumą ir puošnumą.

Trinitorių vienuoliams buvo atiduotas kvadrato formos žemės sklypas į šiaurę nuo parko²⁷. Šioje teritorijoje tekėjo šaltinis, buvo tvenkinys. Papildomai buvo skirta žemės vienuolyno malūnui ir ūkiui prie jo. Pagal 1709 m. gegužės 17 d. K. J. Sapiegos dovanojimo aktą, žemės sklypas iš Sapiegų jurisdikcijos

²⁷ Ten dabar Gen. J. Žemaičio Lietuvos karo akademijos teritorija.

Viešpaties Jėzaus (Trinitorių) bažnyčia ir Šv. Jono kongregacijos vienuolynas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

kos, kur jau buvo pradėta statyti bažnyčia ir vienuolynas, buvo išskirtas ir perduotas vienuolynui amžinam naudojimui [84, l. 366]. Nepaisant atskyrimo, Sapiėgų rūmai, Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir Trinitorių vienuolynas išliko kaip atskiri segmentai, susieti viena kompozicija.

Viešpaties Jėzaus bažnyčia – unikalus centriškas kupolinis pastatas, 18 m skersmens, mūrinis, tinkuotas. Bažnyčia aštuoniakampio plano, virš jos iškilęs monumentalus 34 m kupolas. Šiaurinėje pusėje – zakristija. „Tokio plano ir tūrio barokinė bažnyčia yra

vienintelė Lietuvoje“ [43, 296].

Bažnyčios architektūra kiekvienam lankytojui primena šios Lietuvoje retos trinitorių vienuolijos dvasinę tradiciją. Svarbiausias pagrindinio bažnyčios fasado dekoratyvinis akcentas – dvigubas frizas²⁸, papuoštas turtingu reljefiniu ornamentu, o virš portalo²⁹ įkomponuota horeljefinė³⁰ skulptūrų grupė, vaizduojanti trinitorių veiklą: du krikščionių

²⁸ Frizas – piešybinis plokštumos, sienos, grindų, lubų apvadas, pagražintas ištisiniu ornamentu.

²⁹ Portalas – puošnus įėjimas į pastatą.

³⁰ Horeljefas – reljefas, kurio figūros daugiau kaip per pusę savo tūrio iškilusios virš paviršiaus.

kariai klūpo patekę į kitatikių nelaisvę, virš jų – karius globojantis ir juos raminantis angelas. Kompozicija simbolizuoja Trinitorių ordino veiklą – rūpinimąsi karių grąžinimu į tėvynę. Dar aukščiau – kartušas su Sapiegu giminės herbu.

1716 m. bažnyčia buvo konsekruota³¹ Švč. Atpirkėjo Jėzaus Nazariečio titulu. Į šventyklą buvo įnešta Jėzaus Nazariečio skulptūra, užsakyta pirmojo vienuolyno viršininko, ispano kunigo Juozapo, o Kazimiero Jono Sapiegos lėšomis pagaminta Romoje pagal Madride saugomą „Ecce Homo“ skulptūrą. Tikinčiuosius į bažnyčią labiausiai traukė ši stebuklais garsi Jėzaus Nazariečio skulptūra, kurios kultą trinitoriai uoliai kūrė pamaldose ir susitikimuose su tikinčiais. Nuo 1711 iki 1787 m. trinitorių vienuoliai Lietuvoje gavo daug popiežiaus indulgencijų, suteikiančių atlaidus aplankiusiems bažnyčią ir stebuklingąją Jėzaus statulą. Kasmet, kiekvieną gegužės penktadienį, šioje bažnyčioje vykdavo iškilmingos pamaldos, ir tūkstančiai Lietuvos gyventojų, skubančių į bažnyčią, nuo ankstauro ryto susėsdavo Neries pakrantėse. Įvairiaspalviai jų drabužiai sukurdavo įspūdingą, dailininko teptuko vertą vaizdą.

Viešpaties Jėzaus bažnyčios arkų nišose, po visais kupolo langais, buvo pastatyti septyni mūriniai altoriai. Didysis altorius savo viršūne siekė kupolo pagrindą.

1743 m. bažnyčios rūsyje buvo įrengtos kriptos. 1744 m. bažnyčioje pastatytas fundatoriaus sūnaus Aleksandro Povilo Sapiegos, LDK maršalkos, rokoko³² stiliaus antkapinis paminklas su marmuro plokšte,

³¹ Konsekruotas – suteiktas bažnytinis (dvasinės veiklos) titulas.

³² Rokokas – (pranc. rocaille – kriauklė) Prancūzijoje XVIII a. pr. paplitęs architektūros ir dailės stilius, kuriam būdinga puošnus dekoratyvumas, gausi smulki ornamentika, kriauklės motyvas, pastelinės spalvos.

ten kabėjo ir jo portretas. Ši antkapį įrengė jo sūnus, Vilniaus vyskupas Juozapas Stanislovas Sapiega (1708–1751).

Bažnyčios dekoravimo darbai tęsėsi iki 1756 m. Tais pat metais Vilniaus vyskupas T. Zenkavičius šią šventovę dar kartą konsekrovo Švč. Trejybės, Švč. Mergelės Marijos gimimo, Švč. Atpirkėjo Jėzaus Nazariečio titulais.

Vėlyvojo baroko stiliaus centriško plano bažnyčia įdomi ne tik savo architektūros sprendimu, bet ir plastiniu dekoru, kuriančiu jaukų ir harmoningą interjerą, vientisą erdvę. Į bažnyčią įėję „pasijuntame lyg puikioje jaukioje rotundoje³³, lyg kokiam paviljone“ [23, 86]. Bažnyčios skliautą suskaido ir gaubtumą pabrėžia nuo žibinto iki kapitelio³⁴ atramų einančios dekoratyvinės juostos su laurų ornamentais. Nuo kupolo langų svyra lapelių girliandos. „Interjeto dekoru kompozicija originali, tektoniška, horizontaliomis (antablementas) vertikaliomis (kupolo briaunų juostos) ir banguojančiomis (vainikai) linijomis tarsi slepia sunkų būgną“ [43, 296]. Žemutinę skliauto dalį puošia dinamiškos figūros virš langų, laurų girliandos ir vaisių kekės. Aštuoniakampio kupolo apačioje, kampuose, nulipdyti Kristaus kančios simbolius laikantys angelai. Skliautas išpuoštas kaspinais, augaliniais ornamentais, jo kompozicija plastiška ir dinamiška. Bažnyčios kupolą nuo žibinto skiria debesų reljefas su angelų galvutėmis, primenantis kupolą Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje [23, 88]. Kupolas teikia bažnyčiai didingumo, tarsi sutelkia visas statinio dalis į vieną centrą, patraukiantį tikinčiojo žvilgsnį aukštyn.

Bažnyčios „interjeras sužavi stiuko lipdinių dekoru: kampiniai tribriauniai piliastrai

³³ Rotonda – apskrito plano centriško statinio forma.

³⁴ Kapitelis – kolonos viršutinė dalis.

Viešpaties Jėzaus (Trinitorių) bažnyčios vidus. V. Sadovnikovo litografija, 1846 m.

užbaigti puošniais korintiniais³⁵ kapiteliais, sienas viršuje juosia platus antablementas su turtingai ornamentuotu frizu, kuriame išryškėja tulpių ornamentai ir įvairios figūrų“ [23, 88]. Dinamiškos figūrėlės virš nišų pabrėžia sienų suskaidymą.

1701 m. šiai bažnyčiai buvo nuliedintas varpas, sveriantis 600 svarų. Vėliau nuliedinti dar du mažesni varpai.

³⁵ Korintinis – pavadinimas, susijęs su Graikijos miestu Korintu.

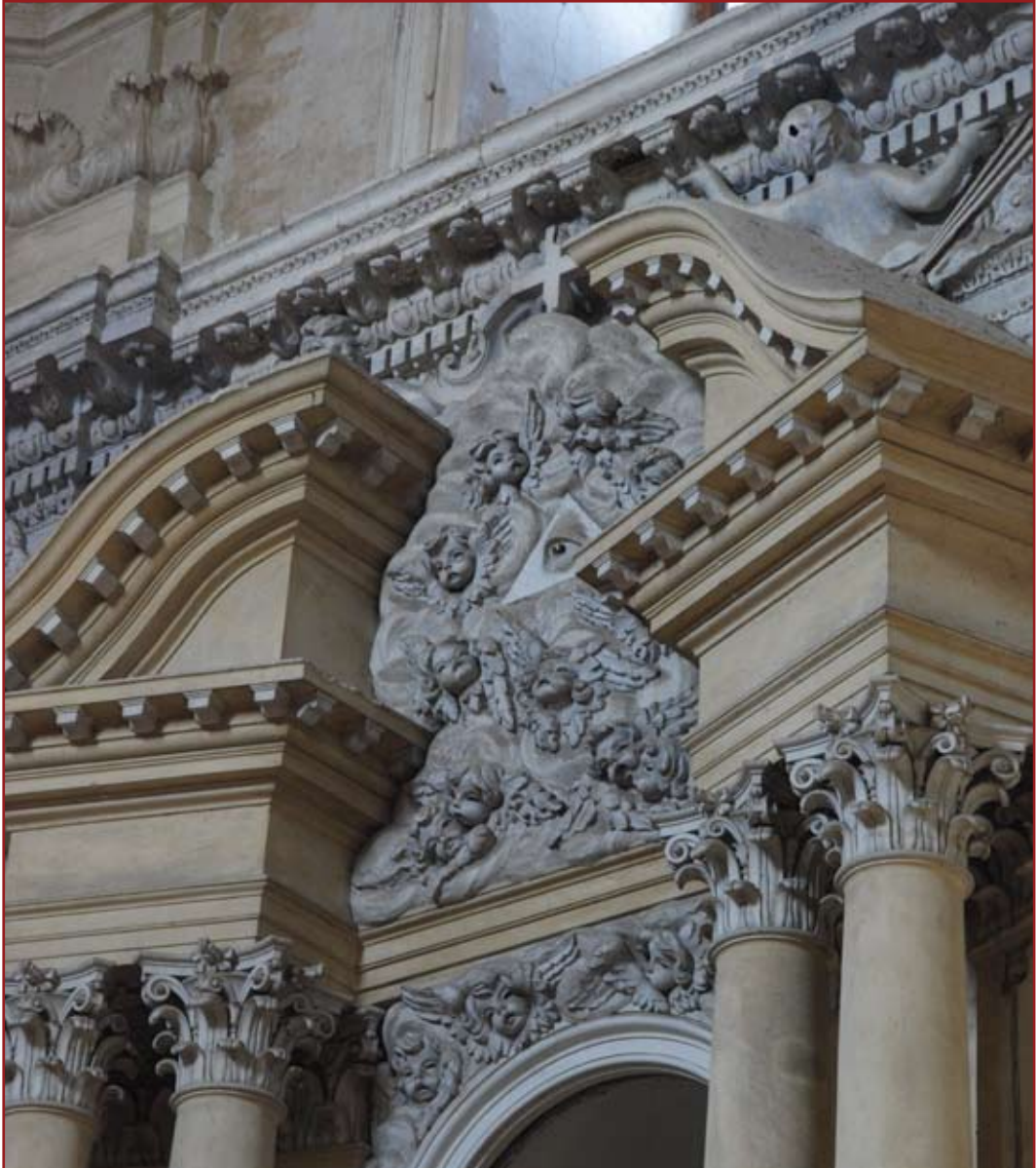
Meno žinovai mano, kad Trinitorių šventovė primena Šv. Karolio bažnyčią Romoje. Kiti teigia, kad kupolo „erdvės prototipu galima laikyti F. Borominio (Borromini) S. Ivo della Sapienza bažnyčią Romoje ar net senovės Romos Panteoną“ [23, 88]. Italų skulptorius Petras Pertis 1700–1705 m. Trinitorių bažnyčią dekoravo ir prižiūrėjo, kaip kiti meistrai atlieka dekoravimo darbus. Manoma, kad menkesnio meniškumo dekorą: interjero figūras virš langų, angelų su Kristaus

kančios simboliais figūras tikslinga priskirti kitiems XVIII a. skulptoriams.

Šios bažnyčios skulptūros nesukuria stulbinančio meno ansamblio, kaip Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčioje, tačiau jos tinkamai išdėstytos. Drauge su paprasta vidaus architektūra skulptūros kuria vienos iš maloniau-

sių ir jaukiausių Lietuvos bažnyčių išpūdį.

Bažnyčios dekoravimo darbai trinitorių pastangomis buvo baigti tik XVIII a. II pusėje. 1790–1792 m. buvo sukurti dar ir sienų nišų siužetiniai reljefai. Tris paveikslus bažnyčios altoriams XVIII a. pab. nutapė garsusis lietuvių tapytojas Pranciškus Smuglevičius.

Bažnyčios antablemento detalė. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Puošnios bažnyčios nišos. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Paveiksluose vaizduojama Trinitorių ordino garbinama Švč. Trejybė, valgykloje duoną dalijantis šv. Kajetonas ir šv. Jono Nepomuko numetimas nuo tilto į Moldovos upę.

1838 m. trinitoriai savo lėšomis atnaujino visą bažnyčią. XVIII a. II pusėje prie bažnyčios buvo pristatyti du keturkampiai masyvūs bokštai, dengti piramidiniais stogais.

Vykstant 1863 m. sukilimui, trinitorių vienuoliai solidarizavosi su tikinčiais, besilankančiais bažnyčioje, ir neretai pamaldų metu atvirai reiškė prielankumą sukilėliams. Kartais per pamokslus jie atvirai pasisakydavo prieš caro valdžią.

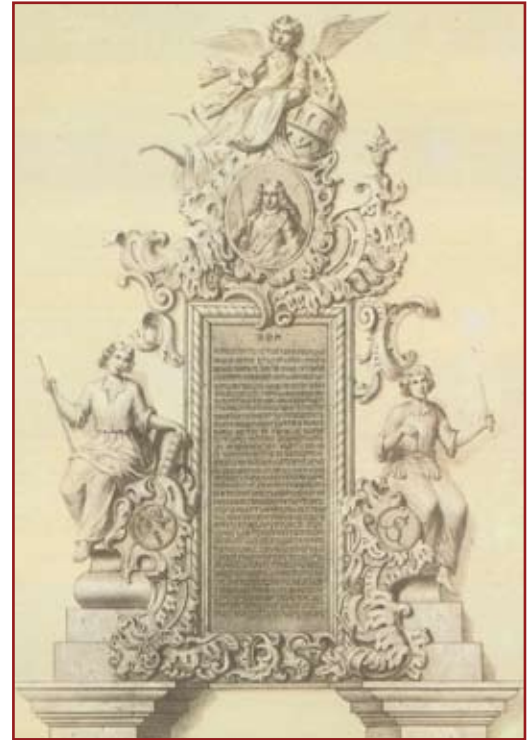
Rusijos agentai netruko pranešti Viniaus gubernatoriui apie antirusišką vienuolių veiklą [74, l. 1]. Todėl, Viliaus gubernatoriaus nurodymu, už atvirai reiškiamą prielankumą antivyriausybiniam judėjimams ir už antivyriausybinius pasisakymus pamaldų metu 1864 m. rugsėjo 18 d. bažnyčia ir vienuolynas buvo uždaryti, o vienuoliai perkelti į Visų Šventųjų basųjų karmelitų vienuolyną Vilniuje. Visas vienuolyno turtas buvo perduotas gubernijos viršininko žinion [86, l. 2].

Po sukilimo numalšinimo caro valdžia Viešpaties Jėzaus bažnyčią pavertė Šv. My-

kolo Arkangelo cerkve. Tada buvo pašalinti nišose stovėję šeši šoniniai altoriai, puošni rokoko sakykla ir Aleksandro Povilo Sapiegos antkapinis paminklas. Bažnyčios priekyje buvo pristatytas prieangis, perdirbtas kupolo žibintas ir bokštų šalmai, kurie įgavo svogūno formą. Zakristijoje buvo įrengta Aleksandro Nevskio koplyčia.

Vėliau Aleksandro Povilo Sapiegos antkapinis paminklas vėl atkurtas.

Nuo 1919 m. bažnyčia buvo priskirta Lenkijos kariuomenės ligoninei [87]. Lenkijos okupacijos metais, 1924–1931 m., iš dalies

Aleksandro Povilo Sapiegos, LDK maršalkos, antkapinis paminklas Viešpaties Jėzaus bažnyčioje

restauruotas bažnyčios interjeras. Restauravimo darbus atliko dailininkas Jurijus Hopenas, o interjero lipdinius restauravo Petras Hermanavičius. 1929 m. bokštams ir žibintui vėl buvo grąžinta pirmąkartė forma [56, 447].

Metams bėgant Trinitorių bažnyčios paveikslai ir skulptūros buvo išblaškyti po kitas bažnyčias. 1940 m. didžiajame altoriuje pastatyta anksčiau buvusios Jėzaus Nazariečio skulptūros kopija. Šios skulptūros originalas išliko Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje Antakalnyje. Lietuvos dailės muziejaus saugyklose yra keletas bažnyčios altorių paveikslų, tarp jų – tapytojo Johanno Prehtlio (Prehtli) sukurtas palaimintojo Mykolo de Sanctis atvaizdas ir Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas, vaizduojantis Švč. Trejybę garbinančius trinitorius. Vilniaus Arkikatedros Bazilikos Tremtinių koplyčioje šiuo metu galima pamatyti išpūdingą XVII a. II pusės Nukryžiuotąjį, kabėjusį viename šoniniame Trinitorių bažnyčios altoriuje.

Šios šventovės restauracijos projektą vienuoliai jonitai parengė dar 2001 m., todėl Viešpaties Jėzaus bažnyčia kiekvieną dieną kantriai laukia materialinės paramos ir globėjų.

Prie Viešpaties Jėzaus bažnyčios šono glaudžiasi keturių korpusų Trinitorių vienuolynas. Trinitorių vienuolynas (Antakalnio g. 27) buvo pradėtas statyti 1694 m., o baigtas XVIII a. pr. Kol buvo statoma bažnyčia, vienuolyno koridoriuje nuo 1694 m. veikė koplyčia. Ji buvo naudojama per visą vienuolyno veiklos laikotarpį [56].

Vienuolyno keturi dviaukščiai korpusai sudarė keturkampį uždara kiemą. Ant pietinio korpuso vėliau užstatytas mezoninas³⁶. Pastatai santūrių architektūros formų, fasadai lygūs, karnizas juosė pastogę. Koridorius ir celes dažniausiai puošė kryžminiai skliautai, kai kuriose patalpose buvo plokščios lubos. Korpusų angos turėjo segmentines, o koridoriai – pusapskričių arkų sąramas. Pietų korpuso mezoniną

³⁶ Mezoninas – mažaaukščio gyvenamojo namo pusaukštis (virš vidurinės namo dalies).

skaidė keturios piliastų poros, tarp kurių įkomponuotos dinamiškos angelų figūros ir herbiniai kartušai³⁷. Vienuolynas, kaip ir bažnyčia, buvo dekoruotas Sapiegų heraldika. Klauzūros³⁸ ir kitos patalpos buvo išdėstytos vienoje į kiemą atsuktų koridorių puseje. Rūsiai buvo įrengti po vienu korpusu.

XVIII a. vienuolyne veikė Trinitorių ordino kolegija. Yra išlikę joje dėsčiusių trinitorių filosofijos paskaitų rankraščių. Nuo 1726 m. prie vienuolyno veikė parapinė mokykla [43, 296].

Sprendžiant iš vienuolyno inventoriaus aprašymų [81], vienuolynas turėjo gausią biblioteką, kurią nuolatos papildydavo įvairiausios krypties moksliniais veikalais. Išsamus bibliotekos aprašymas, kuriame nurodyti knygų pavadinimai ir jų skaičius, šiandien leidžia mums įsivaizduoti bibliotekos turtingumą. Pavyzdžiui: filosofinių ir literatūros veikalų – 1502 vnt.; šventi raštai – 84 vnt.; Šventojo Rašto tyrinėjimai – 237 vnt.; teologinė dogmatika ir moralė – 587 vnt.; kanonų teisė – 253 vnt.; pasaulietinė ir bažnyčios istorija – 1644 vnt.; civilinė teisė – 302 vnt. Iš viso bibliotekos rinkinį sudarė 6769 knygos. Vėlesniuose bibliotekos apyrašuose aptinkama poezijos, taip pat didaktikos, gydymo ir vaistų ruošimo knygų. Reikia manyti, kad bibliotekoje esantys įvairūs žodynai, gramatikos, matematikos, aritmetikos, algebros ir politinės filosofijos knygos buvo skirtos prie vienuolyno veikiančios mokyklos mokiniams ir mokytojams.

Kai 1812 m. prancūzų armija įžengė į Vilnių, Trinitorių vienuolyne įkūrė karo ligoninę. Prancūzams traukiantis, į vienuolyno patalpas įsiveržę Rusijos–Prūsijos korpuse tarnaujantys vokiečių kavalerijos kareiviai išvogė biblioteką, sudaužė krosnis, sunaikino

³⁷ Kartušas – puošniai įrėmintas skydo pavidalo plokštuma.

³⁸ Klauzūra – studijuojančiojo dvasinėje seminarijoje patalpa, kurioje jis gyvena ir mokosi.

Kariūnai svečiuose pas jonitų vienuolius. K. Dijoko fotonuotrauka, 2008 m.

no duris, langus, grindis, išardė ir sudegino tvorą, išnešė visas maisto atsargas. Šalia vienuolyno esančioje mokykloje liko tik mūrinės sienos. Tik 1816 m. karo ligoninė vienuolyne buvo galutinai uždaryta [90].

Pagal Vilniaus gubernatoriaus nurodymą, 1864 m. uždarius Trinitorių vienuolyną ir Viešpaties Jėzaus bažnyčią, kuri laiką vienuolynas priklausė Vilniaus miestui, tačiau 1873 m. rugpjūčio 16 d. vienuolynas perduotas Vilniaus karo apygardos inžinerijos valdybos žinion. Pagal projektą čia buvo numatyta įrengti kareivines, o rekonstrukcijos darbams išleisti 19 946 rublius [73, l. 16].

Nuo to laiko vienuolynas buvo naudojamas kaip kareivinės, o oficialiuose dokumentuose vadinamas Trinitorių kareivinėmis [79].

Lenkijos okupacijos metais, 1924 m., vienuolyno pastatai buvo restauruoti ir pritaikyti Stepono Batoro universiteto dermatologijos klinikai.

Nuo 1993 m. iki 1998 m. vienuolijos

pastangomis restauruotame Trinitorių vienuolyno ansamblyje veikė Vilniaus kunigų seminarija (1998 m. ji perkelta į Vilniaus m. Jeruzalės mikrorajoną ir pavadinta Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija).

Nuo 2000 m. Trinitorių vienuolyne įsikūrė Šv. Jono kongregacijos³⁹ vienuolynas, kuriame gyvena vienuoliai jonitai. Broliai siekia gyventi pagal Evangeliją, sekdami Kristų.

Šalia veikia kontempliatyvių seserų Šv. Jono Teologo vienuolynas. Šių seserų gyvenimo būdą lemia malda. Jų dienos tėkmė priklauso nuo bendruomeninės ir asmeninės maldos.

Besąlygiškai pasišventę Dievui broliai ir seserys gyvena ne tik tyloje ir vieatvėje, bet ir broliškoje meilėje, nes, anot šv. Jono, „kas nemyli savo brolio, kurį mato, negali mylėti Dievo, kurio nemato“ [1 Jn 4, 20].

³⁹ Kongregacija – vienuolių susivienijimas, kuris vadovaujasi vienais įžadais.

Pirmieji dekoratyvūs sodai šalia didikų rūmų Europoje buvo pasodinti XVI a. Tuomet tai buvo nedideli sodai, kuriami sekant to meto Vakarų Europos dekoratyvinės sodininkystės tradicijas. Šiuose soduose vyravo reguliaraus želdinių išplanavimo elementai: medžių eilės, karpomos gyvatvorės, geometrinių kontūrų terasos, vandens baseinėliai, atraminės sienelės bei skulptūros. Šio stiliaus dekoratyviniai sodai renesanso epochoje (XVI–XVII a.) buvo ypač populiarūs Italijoje, kur buvo stengiamasi atgaivinti ir išstbulinti antikinės Graikijos ir senovės romėnų dekoratyvinės sodininkystės tradicijas.

Tokie parkai, pasirodę XVII a. vid. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir pas Varšuvos didikus, buvo apstatyti vartais ir aptverti

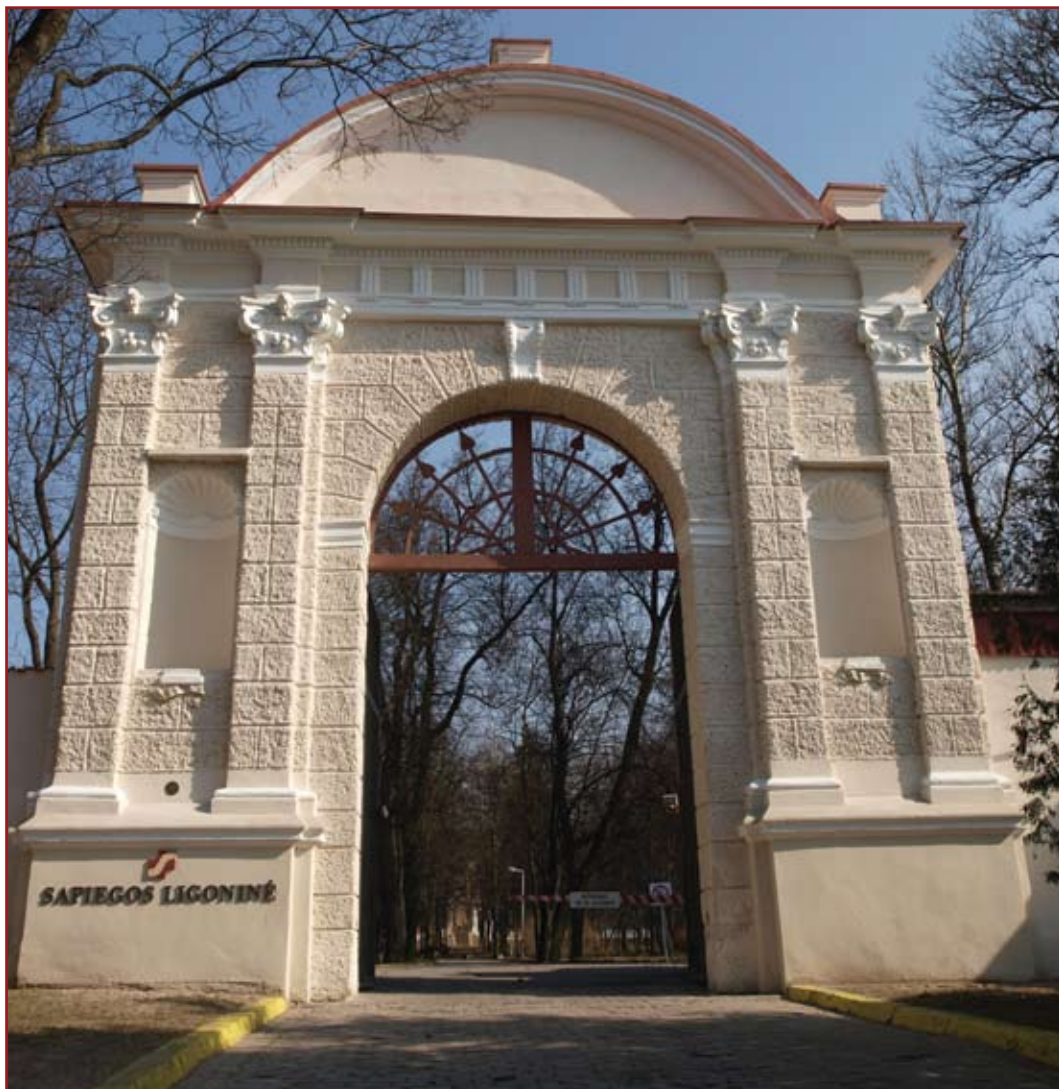
tvora. Parkus ir sodus pradėta traktuoti kaip meno kūrinį, o ne kaip kraštovaizdžio objektus. Iš šio laikotarpio Lietuvos dekoratyvinių sodų ir parkų paminėtini Biržų pilies sodas, Pacų parkas Aukštojoje Fredoje, Kaune, Sapiegų parkas Vilniuje.

Sapiegų parkas, įkurtas Antakalnyje XVII a. pab., tikra ramybės sala dideliame mieste (Antakalnio g. 17). Tai „vienintelis parkas Vilniuje, kuriame išliko pagrindiniai barokinių parkų plano ir erdvės kompozicijos bruožai“ [43, 294]. Jis vienas iš ryškiausių taisyklingo geometrinio barokinio plano pavyzdžių Lietuvoje.

„Parkas-sodas jau XVII a. pr. skleidėsi prie Leono Sapiegos vasaros medinių rūmų“ [43, 293]. Tačiau tai buvo tipiškas LDK di-

Sapiegų parko pagrindiniai vakariniai vartai nuo Antakalnio gatvės pusės. J. Bulhako fotonuotrauka, 1914 m.

1996 m. restauruoti pagrindiniai vakariniai parko vartai. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

diko priemiesčio parko variantas. Naujasis Sapiegų parko ansamblis, 1691 m. pagal itališkųjų parkų tradiciją įkurtas senojo sodo vietoje, priminė meno kūrinių. Jis buvo suplanuotas geometriškai, vienašis, išstėtas į ilgį, vadinamojo „itališko giliojo“ tipo [59]. Sapiegų rezidencijos kraštovaizdžio kūrėjo pavardė neišliko, tačiau tikėtina, kad LDK didysis etmonas jį parsivežė iš karaliaus dvaro. O gal tai buvo tas pat prancūzas Lamontas (Lamonte), įkūręs parką ir Marysenkai Sobieskai priklausiusiuose rūmuose Vysocke ir Sieniavoje? Abiejų parkų panašumai daro šią hipotezę gana įtikimą.

Sapiegų parkas – vienas seniausių ir puošniausių baroko epochos parkų Lietuvoje, turi daug sąsajų su „Villa di Este“ parku netoli Romos, kurį kasmet aplanko daugiau kaip pusantro milijono turistų [6].

„1750 m. Vilniaus plane parkas atvaizduotas kaip kvadratas ir stačiakampis, suskaidytas į keturias simetriškas dalis, kurias jungia dvi apskritos aikštelės“ [43, 293]. Plati tiesi alėja, prasidedanti už parko vartų į Antakalnio gatvę, aukštėjanti Sapiegų rūmų link – tai pagrindinė kompozicijos ašis, kiek asimetriška, buvo nukreipta į rūmų centrą ir tarsi pabrėžė Sapiegų rezidencijos reikšmę. Par-

kas priešais rūmus buvo dviejų parterių⁴⁰, su dviem fontanais, įrengtais ašyje. Fontanų vi-duje ant postamentų stovėjo medinės statulos. Vandens į fontanus atveždavo statinėmis iš netolimo vandens rezervuaro. Vėliau van-duo buvo tiekiamas vamzdžiais. Parteriuose augo daug įvairiausių gėlių.

Skersinės alėjos suėjo į apskritas ir keturkampes aikšteles, jose buvo iškasti tvenkiniai, užveista karpų ir karosų. Par-ke buvo pastatyti suolai, pasodinta dešimt liepų špalerių⁴¹. Medžių tankmėje slėpėsi altanos⁴² ir parko tipo nameliai.

Parko tvora, siekianti iki 4 m aukščio, su barokiniais vartais buvo sumūryta XVII a. pab. – XVIII a. pr. Iš rūmų kiemo pusės tvora buvo suskaidyta pusapskritiminėmis nišomis, dengta stogeliais. Tvoroje buvo ir gilesnių nišų, jose stovėjo skulptūros, dekoratyvinės vazos.

Pagrindiniai parko vartai, pastatyti nuo Antakalnio gatvės, išsiskyrė turtingomis baroko formomis. Vartai buvo išpuošti keturio-mis skulptūromis, puošniu portalu ir aukštu atiku⁴³. XVIII a. pab. parko vartai buvo šiek tiek pakeisti ir įgavo klasicizmo bruožų.

Centrinė alėja kitame parko gale atsirė-mė į antruosius barokinius vartus ir repre-zentacinius pėsčiųjų laiptus, vedančius į rūmus. Antrieji vartai iš rūmų į parką buvo bene gražiausi, su giliomis nišomis. Jose stovėjo po statulą, tvoros kampuose sime-triškai vartams taip pat buvo įrengtos nišos. „Reprezentaciniai barokiniai pėsčiųjų vartai ir laiptai, vedantys iš Antakalnio gatvės, buvo rustuoti, darnių proporcijų, susidėjo iš dvie-

jų masyvių stulpų, piliastrų, laikančių karni-žą ir atiką. Iškilmingos vartų formos paryš-kinio vartų reprezentatyvumą“ [43, 294].

Paprasti parko vartai atsivėrė į Viešpa-ties Jėzaus bažnyčios ir Trinitorių vienuoly-no ansamblį, prie kurio augo sodas. Netolie-se stovėjo sodininko namelis.

Buvusieji parko vartai į Viešpaties Jėzaus bažny-čios pusę. J. Bulhako fotonuotrauka, 1914 m.

Kai rezidencijos savininku tapo Aleksand-ras Povilas Sapiega, parke jis pastatė kafen-hauzą, suremontavo paviljoną, kuriame augo figmedžiai, įrengė stiklinius šiltnamius. Jie buvo šildomi iš šalia jų stovėjusio medinio statinio, kuriame buvo įrengta krosnis su plytiniu kanalu. Jis buvo sujungtas su pavil-jonu. Kanalas ėjo palei šiltnamių sienas, už-tikrindamas tolygų šilumos pasiskirstymą per visą šiltnamio plotą.

1808 m. sodas, kaip ir rūmai, buvo par-duotas miestui. Nepaisant to, kad ne kartą miesto sodininkas kreipėsi į Vilniaus miesto valdybą dėl prastos šiltnamių būklės, šiltna-miai, nesulaukdami valdžios dėmesio, nyko. 1841 m. Vilniaus miesto dūma Sapiegų sodą šešeriems metams išnuomavo architektui L. Greipeliui primokėdama jam 70 rublių si-dabru per metus su sąlyga, kad jis sutvarkys viešojo sodo tvoras, oranžerijas ir šv. Veronikos skulptūrą [82].

⁴⁰ Parteris – parko dekoratyvinis žemų augalų žolynas ar gėlynas.

⁴¹ Špaleris – krūmų, medžių eilės abipus tako.

⁴² Altana – it. terasa ant stogo, pavėsinė.

⁴³ Atikas – neaukšta, be langų arkinė siena virš pastato vainikuojančio karnizo.

*L. Virbicko skulptūra Černobylio aukoms atminti stovi prie pagrindinių parko vartų.
K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.*

1844–1848 m. parko teritorijoje buvo atlikta didelė rekonstrukcija – pastatyti nedideli ligoninės pastatai. Ligoninės teritorija užėmė tik Sapiegų parko dalį – 8 ha, kita parko dalis – už ligoninės teritorijos ribų – buvo išplėsta į pietų pusę. Tuomet parkas pasidalijo į dvi dalis: viena buvo barokinė, geometrinio planavimo, kita – naujoji, landšaftinė. Jas skyrė dvi nuo vartų einančios takų ir želdinių juostos [43]. Po šių pertvarkymų tiek rūmų, tiek parko grožis labai nukentėjo, išsikraipė alėjos ir takeliai.

Šiandien teisėtais Sapiegų parko šeiminkais laikoma Sapiegos ligoninė. Parke dar galima aptikti buvusių alėjų pėdsakų, parko geometrinio dalijimo žymių, vieno iš fontanų vietą.

Dendrologiniu požiūriu parkas nėra turtingas: auga klevai, guobos, spygliuočiai medžiai, nedaug svetimų šalių augalų. Manoma, parke daugiausiai augo liepų (apie 50 proc.), kurios buvo pasodintos dar prieš

Abiejų Tautų Respublikos padalijimą.

Tačiau iki mūsų dienų išlikusi tik viena iš jų, kuri laikoma bene seniausia liepa Vilniuje ir jo apylinkėse, jai per 300 metų. Tai mūsų tėvų, senelių ir prosenelių gyvenimų liudininė, gyva praeitis, mačiusi geriausius parko laikus ir jo nuskurdimą.

1996 m. Kultūros vertybių apsaugos departamento iniciatyva aptrupėję pagrindiniai barokiniai vakariniai parko vartai iš Antakalnio pusės buvo restauruoti: jie aptinkuoti ir baltai nudažyti.

2009 m. baigti restauruoti ir parko centrinės alėjos gale stovintys reprezentaciniai barokiniai rytiniai vartai, vedantys į rūmus. (Restauracijos projekto vadovė – architektė B. Biekšienė.)

Sovietinių karo mokyklų veiklos laikotarpiu jie tapdavo savotiškų „tradicijų“ objektu.

Naktį prieš laipsnių įteikimą kursantai laikė garbės reikalą vartų biustines skulptūras „aprengti“. Vienai skulptūrai uždėdavo mo-

Šiandien parke įsikūrusi Sapiegos ligoninė. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

terišką liemenėlę, o kad sunkiau būtų nuimti, priklijuodavo klėjais. Kitą figūrą aprengdavo dryžuota jūrinuke ir vieną akį perišdavo juodu raiščiu, kaip piratą. Šios mokyklos absolventai pasakoja, kad siekdama išgyvendinti šią tradiciją mokyklos vadovybė net budėjimą šalia vartų organizuodavo, bet tai nepadėdavo.

Lietuva kol kas turi labai menką parkų restauravimo patirtį, nepakanka parkų restauravimo specialistų, šios srities kompleksinių darbų vadovų, kurie, remdamiesi ICOMOS⁴⁴ nuostatomis, galėtų vykdyti archeologinius, dendrologinius tyrimus bei parkų restauravimą.

Lietuvos Respublikos VĮ „Lietuvos paminklai“ architektas ekspertas Evaldas Purlys, atlikęs Sapiegų rūmų tyrinėjimus, Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininkas dr. Jonas Glemža ir kiti architektai

⁴⁴ Tarptautinė paminklosaugos ir kraštovaizdžio išsaugojimo taryba.

tai pastaraisiais metais dienraščiuose ne kartą rašė apie tai, kad Sapiegų ansamblis unikalus tuo, jog tebeegzistuoja didikų laikais pastatyti rūmai, įkurtas parkas ir statiniai jame, todėl visa tai reikėtų skubiau restauruoti ir pritaikyti visuomenėms reikmėms.

Šiuo metu iš didikų Sapiegų sukurto grožio išlikęs vienuolių jonitų restauruotas vienuolynas, restauruojama Viešpaties Jėzaus bažnyčia, nesudarkytas Sapiegų rezidencijos sklypas (nors ir kiek „nukąstas“ – buvusių ūkinių pastatų vietoje neseniai iškilo modernus daugiaaukštis), parkas ir laiko negailestingai ardomi Sapiegų rūmai.

2001 m. kovo 13 d. Sapiegų rūmai, Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir vienuolynas, Sapiegų parkas ir ligoninės statinių kompleksas įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą ir nuo 2005 m. saugomi valstybės.

*Senoji liepa jau 300 metų saugo
Sapiegų parko ramybę.
K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.*

SAPIEGŲ RŪMŲ PARKAS

LIGONINĖS ANSAMBLIS YRA IKURTAS XVIII A. PIRMOJE PUSĖJE SUFORMUOTAME SAPIEGŲ RŪMŲ PARKE. PARKAS YRA SAPIEGINĖS MIŠKO TERASOJE; PAKRASČIUOSE SUSILIEJA SU ŠIUO MIŠKU. LIGONINĖS TERITORIJA UŽIMA TIK SAPIEGOS RŪMŲ PARKE DALĮ - 8 HA, KITA DALIS YRA UŽ LIGONINĖS TERITORIJOS RIBŲ. PARKAS SUOĖTINGO PLANO. JAME VYRAUJA MAŽALAPĖS LIEPOS / ŠI LIEPA YRA APIE 300 METŲ - SENIAUSIA VILNIUJE / KLEVAI, GUOBOS, YRA SPYGLIUOČIŲ.

ĮRENGTI BAROKINIO STILIAUS VARTAI SU VĖLESNIAIS KLASICIZMO BRUOŽAIS. REIKŠMINIAUSI IR IŠTAIGINGIAUSI YRA ANTAKALNIO GATVĖS VARTAI.

4. Karinių institucijų raida buvusiose Sapiegų valdose Antakalnyje 1809–1992 m.

XIX a. Lietuvoje, o ypač Vilniuje, buvo didinama karinė įgula. Po 1831 ir 1863 m. sukilimų kai kurie Lietuvos didikų rūmai buvo konfiskuojami, o juose įrengiami įvairūs karinių junginių štabai [88]. Vilniaus mieste pradėjus trūkti vietos karinės įgulos daliniams, imta ieškoti galimybių dislokuo-

ti dalinius Vilniaus priemiesčiuose. Tam puikusiai tiko Antakalnis, kuris tuo metu buvo dar mažai urbanizuotas, o ten esanti Karo ligoninė, prie jos Vilniaus miestui priklausanči Sapiegų jurisdikcijos dalis puikiai tiko karinių institucijų plėtrai.

4.1. Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas 1859–1863 m.

Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas veikė Sapiegų rūmuose (L. Sapiegos g. 13) ir Karo ligoninės (Antakalnio g. 17) pastatuose.

Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas (rus. Александровский Брест-Литовский кадетский корпус) – uždara ka-

1910 m. patvirtinta Aleksandro kadetų korpuso monograma, kurią prie uniformos nešiojo buvę šio korpuso auklėtiniai

rinio ugdymo įstaiga – buvo įkurtas 1841 m. balandžio 16 d. caro Nikolajaus I įsakymu. Vakarinių Rusijos imperijos gubernijų bajorų idėja įsteigti kadetų korpusą buvo labai aktuali: pagal karo prievolės įstatymą visi Lenkijos karalystės ir Lietuvos gubernijų bajorų vyriausieji sūnūs privalėjo atlikti karo

tarnybą eiliniaus – su teise užsitarnauti karininko laipsnį. Tarnauti eiliniaus tuometinėje Rusijos kariuomenėje buvo gana nelengva, todėl Vilniaus, Gardino, Minsko gubernijų ir Baltstogės srities bajorų rūpesčiu buvo įsteigtas kadetų korpusas bajorų vaikams. Bajoraičiai, baigusieji šį kadetų korpusą, jau tarnybos pradžioje galėjo tapti karininkais, o jų tarnyba buvo kur kas lengvesnė ir labiau prestižinė negu eilinių kareivių.

Lietuvos Brastos tvirtovėje (dabar Brestas, Baltarusija), pastatytoje 1842 m., buvo atidarytas kadetų korpusas. Pradžioje ši institucija neturėjo oficialaus pavadinimo, todėl buvo vadinama pagal vietovę – Lietuvos Brastos kadetų korpusu. Laikui bėgant, kadetų korpuso pavadinimas keitėsi, bet šiuolaikinėje istoriografijoje jis vadinamas Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusu [64].

Į korpusą buvo priimami bajorų vaikai nuo 10 iki 18 metų amžiaus, kurie išlaikydavo stojamuosius egzaminus į klases, atitinkančias jų amžių. Korpuse buvo mokoma pagal bendrąją gimnazijos mokymo programą: rusų ir užsienio kalbų, tikslųjų

Imperatorius Aleksandras II, Aleksandro kadetų korpuso šefas

ir gamtos mokslų. Papildomai buvo mokoma rikiuotės pagrindų, fechtavimo, jojimo, gimnastikos, plaukimo, šaudymo, muzikos, šokių ir mandagaus elgesio aukštuomenėje. Korpusė vienu metu mokėsi iki 400 jaunuolių, kurie sudarė batalioną iš keturių kuopų: grenadierių, dviejų muškietininkų ir rezervinės kuopos⁴⁵.

Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpuso istorijoje galima išskirti 3 laikotarpius:

1. Lietuvos Brastos 1842–1854 m.
2. Maskvos 1854–1859 m.
3. Vilniaus 1859–1863 m.

Nuo šios kadetų ugdymo institucijos veiklos pradžios (nuo 1842 m.) iki 1852 m. korpusui vadovavo plk. Aleksandras Helmeršonas (1797–1852). Jis griežtai reikalavo, kad ne tik pamokų metu, bet ir laisvalai-

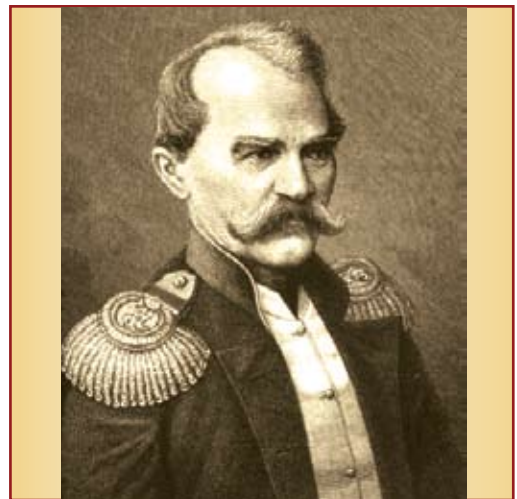
⁴⁵ Nikolajaus I valdymo laikotarpiu (1825–1855 m.) rezervinė kadetų kuopa pradėta vadinti neranžiruotąja kuopa (rus. *неранжированная рота*) – į ją priimdavo 10–12 metų berniukus. Kitos kuopos buvo vadinamos ranžiruotomis (rus. *ранжированные роты*) – jas stengdavosi sukomplektuoti iš to paties amžiaus jaunuolių.

kiu tarpusavyje kadetai bendrautų tik rusų kalba. Iš kadetų buvo reikalaujama visiško paklusnumo, už nusižengimus taikomos griežtos fizinės bausmės.

Nuo 1852 iki 1853 m. korpusui vadovavo gen. mjr. Meinanderis, kurio metodai ir požiūris į kadetus iš esmės niekuo nesiskyrė nuo jo pirmtako.

Didesni pasikeitimai įvyko 1853 m., korpuso vadu paskyrus gen. Vladimirą Nazimovą (1806–1887). Nors jis vadovavo tik iki 1854 m., tačiau jam pavyko įgyvendinti kai kuriuos esminius pakeitimus. Jis administracijai ir karininkams – auklėtojams draudė žiauriai elgtis su kadetais, iš kadetų auklėtojų reikalavo humaniškumo ir kompetencijos. Šiuo laikotarpiu kadetai pradėjo labiau gerbti savo auklėtojus ir mokytojus.

Nuo 1854 m. iki korpuso uždarymo 1863 m. korpusui vadovavo gen. mjr. Fiodo-

Generolas–adjutantas Vladimiras Nazimovas, iš kadetų auklėtojų reikalavęs humaniškumo ir kompetencijos

ras Ridigeris (1783–1856). Tuo laikotarpiu kadetų korpusė viešpatavo vadinamoji „se-noji Nikolajaus I disciplina“.

1856–1863 m. korpuse mokėsis Sergejus Kovalikas taip prisimena korpuse viešpatavau-

Ilgametis kadetų korpuso viršininkas generolas majoras Fiodoras Ridigeris

sią tvarką „...mano įstojimo į korpusą metu, ten dar nepajudinamai laikėsi senoji „nikolajavinė“ disciplina. Dauguma auklėtojų buvo menkai išsilavinę karininkai. Šeštadieniais buvo skiriamas laikas plakti bizūnu už nepažangumą ir kitus netinkamus poelgius. Ypač atšiauriu laikėme jaunesniosios-neranžiruotos kuopos vadą, švedą Grenkvistą. Trejus metus jis mus ujo kaip galėjo, o po to kažkas radikalai jame pasikeitė ir jis iš visų mūsų vadų tapo pačiu humaniškesniu. Matyt, jį paveikė 1860 metų dvelksmas.“ [66].

Įvedus karinę parengtį Lietuvos Brastos tvirtovėje, buvo konstatuota, kad išaugusiai įgulai trūksta vietos, todėl 1854 m. birželio 16 d. kadetų korpusas, vadovaujamas gen. mjr. Fiodoro Ridigerio, buvo perkeltas į Maskvą ir įkurdintas 2-ojo mokomojo karabinierių pulko kareivinėse.

Tobulinant kadetų rengimą, 1857 m. buvo įsteigtos dvi papildomos parengiamosios klasės. Tai leido pailginti mokymo laikotarpį ir geriau parengti kadetus karo tarnybai.

Nuo 1859 m. Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas caro Aleksandro II garbei visuose dokumentuose pradėtas vadinti Aleksandro kadetų korpusu; tais pačiais metais kadetų korpusas išleido pirmąją karininkų laidą.

Maskvos įgulai pritrūkus patalpų, 1859 m. Aleksandro kadetų korpusą nuspręsta perkelti į Vilniaus Antakalnyje stovinčius Sapiegų rūmus. Būtiniems rūmų pertvarkymams iš valstybės izdo skirta 75 000 rublių, dar 50 000 rublių skirta korpuso perkėlimui iš Maskvos į Vilnių [83, l. 56]. 1859 m. gegužės 13 d. Aleksandro kadetų korpusas perėmė Sapiegų rūmus [83, l.60] ir juose įsikūrė.

Pagal 1861 m. Vilniaus gubernatoriaus nurodymą, Aleksandro kadetų korpuso reikmėms buvo perduoti ne tik Sapiegų rūmai, bet ir parkas, Karo ligoninės pastatai bei žemė už Trinitorių vienuolyno [76]. Už parko tvoros, priešais Viešpaties Jėzaus bažnyčią, kadetams buvo pastatyta laikina medinė cerkvė ir medinė galerija.

Sprendžiant iš to, kad Aleksandro kadetų korpuso reikmėms buvo nusavinti žemės sklypai į rytus už Sapiegų rūmų, manoma, jog korpusas čia ketino įsikurti ilgesniam laikui. Tačiau 1862 m. išanalizavus karininkų rengimo problemas Rusijoje, buvo nuspręsta iš esmės pagerinti jų rengimą, atskiriant bendrąjį lavinimą nuo specialiojo. Todėl nuspręsta kadetų korpusus uždaryti, o jų vietoje atidaryti naujo tipo junkerių mokyklas.

Reorganizacijos planus nutraukė 1863 m. sukilimas Lietuvoje. Kadangi kadetų korpuse mokėsi nemaža lietuvių ir lenkų, korpusą nu-

spręsta skubiai uždaryti, o kadetus išskirstyti po kitas karinio ugdymo institucijas. 1863 m. birželio mėn. naktį be išankstinio įspėjimo kadetai buvo pakelti ir ginkluotų karių lydimi nugabenti į Vilniaus geležinkelio stotį. Ten jie susodinti į vagonus ir išgabenti į Sankt Peterburgą. Visas kadetų korpuso turtas buvo išparduotas per dvi dienas, o patalpos vėl perduotos Karo ligininei [83, l. 48].

Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpuso vėliava 1904 m. buvo perduota Aleksandro kadetų korpusui, veikusiam Sankt Peterburge 1873–1917 m. Vėliava įsipareigojo šio korpuso ugdytojus ir auklėtinius tęsti ir puoselėti garbingas buvusiojo kadetų korpuso tradicijas, kurios buvo kuriamos Lietuvos Brastoje, Maskvoje ir Vilniuje.

Plačiau susipažinkime, kaip Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpuso istorija siejasi su Aleksandro kadetų korpusu, veikusiu Sankt Peterburge.

Aleksandro kadetų korpusas buvo įkurtas Sankt Pererburgo III karinės gimnazijos, veikusios šiame mieste 1873–1878 m., bazėje. 1874 m. ir 1878 m. imperatorius Aleksandras II, lankęsis gimnazijoje, teigiamai įvertino jos darbą ir gimnazistams padovanojo antpečius. Tuomet ši gimnazija buvo reorganizuota į kadetų korpusą ir imperatoriaus garbei pavadinta Aleksandro kadetų korpusu.

Reikšminga ilgamečio direktoriaus K. V. Rudanovskio, 22 metus vadovavusio korpusui, veikla. Tuo metu ši ugdymo institucija pirmavo tarp Rusijos karinių mokymo įstaigų. Kadetų ugdymo proceso metu itin didelis dėmesys buvo skiriamas rusų ir užsienio kalbų mokėjimui, matematikai ir istorijai. Baigiamuosius istorijos kurso darbus korpuso vadovybė siūsdavo karo ministrui D. A. Miliutinui peržiūrėti.

Įdomiai korpusas organizavo ir užklausinę veiklą, kurios metu kadetai galėjo tobulinti muzikos, dainavimo, piešimo įgūdžius, irkluoti ir žaisti tenisą. Jie dažnai lankė muziejus, parodas ir koncertus.

1903 m. švenčiant Aleksandro kadetų korpuso 30-metį, ši karinė mokymo įstaiga buvo pavadinta Aleksandro imperatoriaus Aleksandro II kadetų korpusu. Todėl 1902–1903 m. korpuse dažnai svečiuodavosi didžiojo kunigaikščio Konstantino Konstantinovičiaus sūnūs Konstantinas ir Olegas. Tuo metu ten mokėsi ir Serbijos sosto paveldėtojas G. P. Karageorgijevičius, Persijos princai.

Kadetai, 1914 m. baigę Aleksandro imperatoriaus Aleksandro II kadetų korpusą

Lietuvos Bresto Aleksandro kadetų korpuso vėliava, 1904 m. perduota šiai mokymo įstaigai, įpareigojusi tęsti senąsias karininkų rengimo tradicijas, buvo iškilmingai pašventinta 1906 m. gegužės 13 d. Šiose išlilmėse dalyvavo ir imperatorius Nikolajus II.

Kilus revoliuciniam judėjimui Rusijoje, Aleksandro imperatoriaus Aleksandro II kadetų korpuso vėliava buvo nuleista ir supjaustyta į gabaliukus. Jie išdalyti auklėtiniams atminčiai.

Paskelbus sovietų valdžią, 1918 m. pradžioje kadetų korpusas buvo uždarytas.

Apie Vilniaus apygardos karo inžinerijos valdybai priklausantį 2-ąjį inžinerinį batalioną (rus.- 2-саперный батальон) informacijos išlikę nedaug. 1844 m. gegužės 4 d. Vilniaus gubernatoriaus sprendimu Nr. 8357 šalia ligoninės esančioje miesto žemėje nuspręsta pastatyti parako malūną ir kitus karinėms žinyboms reikalingus statinius [75, l. 474]. Šis sprendimas davė pradžią Vilniaus apygardos karo inžinerinės valdybos pastatų iškilimui dabartinėje LKA teritorijoje. Siekdama supaprastinti karinių padalinių valdymą ir administravimą, inžinerinės valdybos vadovybė stengėsi juos įkurdinti vienoje teritorijoje. Todėl Vilniaus apygardos karo inžinerinė valdyba, parengusi 1873 m. gegužės 13 d. pasiūlymą Nr. 3742, kreipėsi į Vilniaus, Kauno ir Gardino generalguber-

natorių siūlydama Trinitorių vienuolyno pastatą perstatyti kaip kareivines.

Šiam siūlymui buvo pritarta. 1873 m. rugpjūčio 28 d. uždarytas Trinitorių vienuolyno pastatas buvo perduotas karinės administracijos žinion. Vilniaus apygardos karo inžinerinei valdybai įsikūrus Trinitorių vienuolyne, per dvidešimt metų buvo pastatytos vadamosios Aleksandro kareivinės ir kiti karo inžinerinei valdybai reikalingi statiniai.

1900 m. Vilniaus apygardos karo inžinerinės valdybos nurodymu Nr. 139 buvo parengtas išsamus Karo inžinerinei valdybai priklausančio 2-ojo inžinerijos bataliono, užimančio Trinitorių ir Aleksandro kareivines, teritorijos planas [79].

Prasidėjus I pasauliniam karui, kilo būtinybė plėsti Karo ligoninę. Todėl 2-ojo in-

Dabartinės Karo akademijos ramovės pastatas, pastatyta 1895 m. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Dabartinio karininkų bendrabučio pastatas, pastatytas 1891 m. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Dabartinio Krašto apsaugos ministerijos struktūrinio padalinio pastatas, pastatytas 1892 m. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

žinerijos bataliono kareivinės ir teritorija perduota Karo ligoninės žinion.

Lenkijos okupacijos metu Trinitorių vienuolynas buvo perduotas Stepono Batoro universiteto klinikoms, o buvusio 2-ojo inžinerijos bataliono patalpose įsikūrė Lenkijos kariuomenės įgulos, dislokuotos Vilniuje, ligoninė.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Vilniaus įgulos karo ligoninės ir Stepono Batoro universiteto ligoninės patalpose buvo įkur-

dinta Karo mokykla, atkelta iš Kauno, o ją išformavus – Vilniaus pėstininkų mokykla.

Lietuvos karo akademijos teritorijoje nuo XX a. pr. yra išlikę trys Vilniaus apygardos karo inžinerinės valdybos 2-ojo inžinerijos bataliono statiniai, kuriuose šiandien yra įsikūrusi Akademijos ramovė, KAM Finansų departamentas ir karininkų bendrabutis. Kiti to meto pastatai arba sunyko, arba buvo perstatyti XX a. II pr., plečiantis sovietinių karo mokyklų infrastruktūrai.

*Karo mokykla veikė Sapiegų rūmuose (L. Sapiegos g. 13)
Karo ligoninės (Antakalnio g. 17) ir dabartinės LKA (Šilo g. 5A) pastatuose*

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, prasidėjo krašto ir kariuomenės sovietizacija. Marionetinio Lietuvos Respublikos prezidento Justo Paleckio 1940 m. birželio 19 d. dekretu P. L. P. karo mokykla, buvo pervardinta į „Karo mokyklą“. Naikinant Lietuvos Respublikos kariuomenę, ją reorganizuojant į 29-ąją Raudonosios armijos teritorinį šaulių korpusą, buvo „pertvarkoma“ ir Karo mokykla. Per gana trumpą laikotarpį ji neatpažįstamai pasikeitė. Keitėsi ne tik Karo mokykla, bet ir jos pavadinimas. Iš pradžių ji pavadinta „Lietuvos liaudies kariuomenės karo mokykla“, o nuo rugsėjo 4 d. ji buvo vadinama „Raudonosios armijos pėstininkų karo mokykla“.

Iš lietuviškos kepurės kokardos dingo Vytis, 1940 m. atsirado sovietinė simbolika

Siekdami panaikinti bet kokias sąsajas su P. L. P. karo mokykla, 1940 m. rugsėjo 12–14 d. Raudonosios armijos pėstininkų karo mokykla iš nuolatinės dislokacijos vietos A. Panemunėje, Kaune, buvo perkelta į Sapiegų rūmus, t. y. Vilniaus įgulos karo ligoninės (š. m. Sapiegos ligoninės) ir dabartinės LKA teritorijoje esančius pastatus.

Mokyklai įsikūrus Vilniuje, įvyko esminių pokyčių jos veikloje: nuo 1940 m.

rugsėjo 16 d. ši mokykla pradėjo veikti pagal Raudonosios armijos karo mokyklos nuostatus. 1940 m. rugsėjo 22 d. buvo paskirtas naujas mokyklos viršininkas, plk. Georgijus Sokurovas. Iš buvusios Karo mokyklos kariūnų buvo suformuoti I ir dalis II batalionų.

Būtent Vilniuje 1940 m. spalio 2 d. buvo išleista pakutinė buvusios P. L. P. karo mokyklos XV aspirantų laida, apgyvendinta buvusiuose Sapiegų rūmuose. Šią aspirantų laidą baigė nemažai partizaninio judėjimo vadų: gen. Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Antanas Baltūsis-Žvejys, Benediktas Labėnas-Kariūnas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir kt. Paskutinis XV aspirantų laidos susirinkimas prasidėjo patriotinėmis dainomis, o komisarų Jono Macijausko kalba sukėlė aspirantų juoką. Susirinkimo pabaigoje aspirantai atsisotojo ir sugiedojo „Tautišką giesmę“. Jiems nebuvo suteikti karininkų laipsniai, o išduotos pažymos, kad išklausė karybos kursą.

Nepaisant to, kad būsimai XXII karininkų laidai dar buvo likę mokyti vieneri metai, spalio 15–20 d., po valstybinių egzaminų, 69 kariūnams buvo suteikti j. ltn. laipsniai ir jie pasiūsti tarnauti į 29-osios Raudonosios armijos teritorinį šaulių korpusą.

Raudonosios armijos karių koncertas, 1940 m.

*SSSR kariuomenės daliniai peržengia Lietuvos Respublikos sieną, 1940 m. birželio 15 d.
LCVA fotonuotrauka*

Pertvarkant Karo mokyklą iš jos buvo šalinami patriotiškai nusiteikę kariūnai. Buvo sudaryta speciali komisija, turėjusi įvertinti pirmojo ir antrojo kurso kariūnų tinkamumą mokytis Karo mokykloje. 1940 m. lapkričio 23 d., po mandatinės komisijos posėdžio, būsimoji XXIII laidos kariūnų kuopa buvo išformuota. 49 kariūnams įskaityta

*Vidaus reikalų ministras M. Gedvilas pasirašo Liaudies seimo 1940 m. liepos 21 d. deklaraciją, patvirtinčinčią Lietuvos prijungimą prie SSSR.
LCVA fotonuotrauka*

Okupacinė kariuomenė joja per miestus ir kaimus, 1940 m.

privalomoji karo tarnyba, jie demobilizuoti, o 37 kariūnai, kurie pagal tarnybos laiką nebuvo priskirti prie atlikusių karinę prievolę, nukreipti tarnauti į 29-osios Raudonosios armijos teritorinio šaulių korpuso dalinius.

1940 m. lapkričio mėn. iš Sovietų Sąjungos atvyko mokyklos „papildymas“ – sovietinių kursantų batalionas.

Taigi Sapiegų rezidencija tapo P. L. P. karo mokyklos XXII ir XXIII laidos kariūnų sudužusių vilčių tapti Lietuvos karininkais liudininku.

4.4. Vilniaus pėstininkų mokykla 1940–1941 m., 1945–1953 m.

Vilniaus pėstininkų mokykla veikė Sapiėgų rūmuose (L. Sapiėgos g. 13) ir dabartinės LKA (Šilo g. 5A) pastatuose.

Standartiniai sovietinių pėstininkų mokyklų ženklai, kuriuos nešiojo Vilniaus pėstininkų mokyklos absolventai

SSSR liaudies gynybos komisaro įsakymu 1940 m. rugpjūčio 25 d. vietoje panaikintos Karo mokyklos buvo įsteigta Vilniaus pėstininkų mokykla (rus. Виленское пехотное училище). Įsakyme buvo nurodyta, kad mokykla gruodžio 1 d. turi būti visiškai sukomplektuota ir pradėti dirbti. Jos steigimui panaudotas P. L. P. karo mokyklos inventorių (kuris 1940 m. rugsėjo 12–14 d. buvo atgabentas iš Kauno į Vilniaus įgulos karo ligoninės patalpas). Karo mokykla užėmė dalį šios ligoninės pastatų.

Naujosios karo mokyklos viršininku buvo vėl paskirtas plk. Georgijus Sokurovas. Vilniaus pėstininkų mokyklą sudarė du ba-

Nežinomas kursantas, vilkintis uniformą su Vilniaus pėstininkų mokyklos skiriamaisiais ženklais

talionai ir politvadovų kuopa: pirmasis batalionas sudarytas iš SSSR atvežtų kursantų, antrasis batalionas – iš okupuotos Lietuvos jaunuolių, o politvadovų kuopa mišri. Atrinkus lietuvius, tinkamus mokytis šioje mokykloje, papildžius kursantais bei karininkais iš SSSR, 1940 m. gruodžio 1 d. mokykloje prasidėjo darbas. Tuo metu ten mokėsi apie 1100 kursantų iš Lietuvos ir iš SSSR, juos mokė 200 karininkų, auklėjo 50 „politrukų“.

Paskaitos buvo dėstomos tik rusų kalba. Lietuviai karininkai, likusieji mokykloje, buvo sistemingai keičiami atvykstančiais iš Rusijos. Visi lietuviai buvo akylai stebimi, kiekvienas jų žodis ar veiksmas buvo fiksuojami ne tik politvadovų, bet ir NKVD užverbuotų kursantų informatorių. Pavyzdžiui, 2-ojo lietuvių bataliono 8-osios kuopos vadą kpt. Vladą Žibą nuolatos sekė ir apie jo veiksmus NKVD informuodavo keli kursantai iš jo vadovaujamos kuopos. Panaši situacija buvo ir kituose lietuvių karininkų vadovaujamose kuopose. Siekiant galutinai išguiti lietuvių kalbą, kaip tarpusavio bendravimo priemonę, 1941 m. birželio 21 d. abu kursantų batalionai (rusiškas ir lietuviškas) buvo sumaišyti ir visos kuopos tapo mišrios.

1941 m. gegužės mėn. mokykla išvyko į Pabradės poligoną ir ten sužinojo apie karą, prasidėjusį tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos. Pačią pirmąją karo dieną politvadovai be teismo ir tyrimo sušaudė kursantą Alfonsą Gricių, demonstravusį nelojalumą SSSR, o ltn. Praną Rimą areštavo. Taigi nuo pat pirmųjų karo dienų buvo visiems aiškiai parodyta, kokiomis priemonėmis bus valdomi padaliniai.

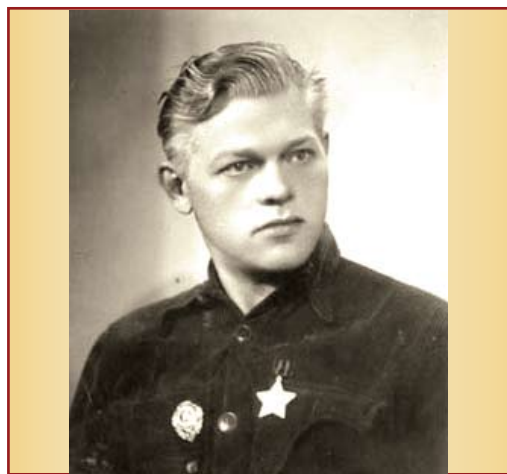
1941 m. birželio 22 d., apie 16 val., Pėstininkų mokykla gavo įsakymą grįžti į Vilnių ir prisidėti prie miesto gynybos. Pakeliui

į sostinę karo mokyklos pagrindinę vorą atakavo vokiečių aviacija. Nepaisant to, kad žuvusiųjų nebuvo, visą mokyklos maitinimą užtikrinanti gurguolė (apie 40 vežimų su lauko virtuvėmis) išsiskirstė ir daugiau jos niekas nematė.

Naktinio žygio į Vilnių metu patriotiškai nusiteikę lietuviai karininkai ir kursantai visais įmanomais būdais stengėsi pasitraukti iš Raudonosios armijos gretų. Dažnai jiems tai pavykdavo. Pavyzdžiui, kpt. Vlado Žibo vadovaujama kursantų grupė, žygiuodama per mišką, akylai sekama politvadovo Dementjevo, sugebėjo atsiskirti nuo pagrindinės mokyklos kolonos ir pasitraukti į mišką. Tiesa, supratęs, kas vyksta, Dementjevas bandė ginklu sulaikyti kpt. V. Žibą, bet šioje mikrodvikoje kapitonas pasirodė besantis greitesnis ir taiklesnis. Ūkio dalies kuopos vado kpt. Juozo Ūselio sumanaus manevro dėka pavyko pasitraukti 26 lietuviams kariams.

Tačiau ne visi bandymai baigdavosi sėkmingai. Bandęs pasitraukti 7-osios kuopos kursantas Vytautas Cijūnėlis mokyklos viršininko įsakymu buvo sušaudytas prieš abiejų batalionų rikiuotę. O kad kursantai geriau įsisąmonintų šią „pamoką“, mokyklos komisaro Lipkindo sprendimu kursantą Vytautą Cijūnėlį sušaudė tos pačios kuopos kursantai [62, 146–148]. Įdomu, ką tuo metu galvojo batalionų rikiuotėje stovintis ir egzekuciją stebintis būsimasis lietuvių poetas, kursantas Paulius Širvyss?

Birželio 23 d. rytą „aptirpę“ karo mokyklos batalionai pasiekė Vilnių ir nuo 11.00 val. pradėjo ruoštis gynybai pietinėje Vilniaus miesto dalyje, Minsko ir Lydos link vedančių kelių sankirtoje. Neatlaikiusi lietuvių sukilėlių ir vokiečių kariuomenės puolimo, „nenugalimoji“ Raudonoji armija paniškai bėgo į Sovietų Sąjungos gilumą.

Poetas Paulius Širvyss, 1940 m. buvęs Vilniaus pėstininkų mokyklos kursantas

Tuo metu karo mokyklos apsaugai paliktas lttn. Vinco Kačergiaus patriotiškai nusiteikęs būrys apšaudė per Antakalnį besitraukiantį 184-osios divizijos prieštančinės artilerijos divizioną. Situacijai blogėjant, birželio 23 d. vakarą, apie 19.00 val., buvo gautas Vilniaus miesto gynybos komendanto nurodymas trauktis iš Vilniaus Minsko link Ašmenos-Smurgonių keliu. Atsitraukimą dengianti lttn. Marijono Kugrėno vadovaujama kuopa atmušė dvi vokiečių atakas, nukaudami apie 50 vokiečių karių ir sunaikindama 6 motociklus. Šių mūšių metu pasižymėjo kursantas Vincas Ragauskas [62, 144].

Kitą dieną ties Medininkais kursantai susidūrė su vokiečių parašiutininkais. Dvi kursantų kuopos, vadovaujamos kpt. Jono Valiulio, puolė vokiečių desantą ir, nukovę nemažą vokiečių parašiutininkų, privertė juos pasitraukti.

Įnirtingi mūšiai vyko birželio 28 d. Salų miestelio, esančio tarp Ašmenos ir Smurgainių, prieigose, kur vokiečių pėstininkai, remiami tankų ir artilerijos, apsupo mokyk-

los padalinius. Iš apsupties buvo nuspręsta veržtis atskiomis grupėmis. Pasinaudojus tamsa, kursantams pavyko pasitraukti iš apsupimo ir tęsti traukimąsi Lepelio link.

Vienuolikos kursantų padalinys, vadovaujamas Vulfo Vilensio, pasiliko ginti tilto per Nerį netoli Molodečno, kad sudarytų palankias sąlygas likusiems mokyklos padaliniams atsiplėšti nuo persekiojančių vokiečių dalinių. Padalinys nustatytą užduotį įvykdė – vokiečiai buvo sustabdyti. Kautynių metu žuvo penki kursantai, o Jonas Norvaiša, J. Jančiulis ir Antanas Sipavičius buvo sužeisti. Kursantai, palikti likimo valiai, mirtinai išvargę, alkani ir nežinantys, kur eiti, nusprendė pasidalinti į dvi grupes. Vieni su sunkiai sužeistu kursantu nutarė tiesiausi keliu žygiuoti į Minską, kur tikėjosi rasti kokią nors gydymo įstaigą, o Vulfas Vilenskis su kursantu Goštautu bandė vyti karo mokyklos padalinius, bet netrukus pateko į NKVD rankas. Kadangi abu vaikinai rusiškai mokėjo silpnai, NKVD karininkai nepaisė pateiktų asmens dokumentų ir priėmė sprendimą abu sušaudyti kaip vokiečių diversantus. Tačiau leitenantas, turėjęs įvykdyti egzekuciją, atkreipė dėmesį į aiškiai semitišką Vulfo Vilensio išvaizdą [62, 157–148]. Jeigu asmuo žydas, tai tikrai ne vokiečiai.

Taigi Vulfą Vilenskį, būsimąjį Sovietų Sąjungos didvyrį, nuo mirties išgelbėjo tik semitiška išvaizda ir atsitiktinumas.

Kitiems partiniams ir komjaunimo aktyvistams, besitraukiantiems į Sovietų Sąjungą, sunkiau sekėsi įrodyti semitišką kilmę. Pavyzdžiui, būsimas Sovietų Sąjungos didvyris, Lietuvos komjaunimo aktyvistas Grigorijus Ušpolis, nepasižymėjo semitiška išvaizda. Patekęs į Polocko NKVD rankas, veltui verkdamas aiškino, kad jis žydas, o ne vokiečių šnipas. Tardytojas juo nepatikėjo. Ir kas ga-

lėtų patikėti, kad mėlynakis blondinas, rusiškai kalbantis su ryškiu lenkišku akcentu, yra žydas. Grigorijui Ušpoliui, netekusiam vilties, teko atsisegti diržą ir tardytojui pateikti... „vienintelį semitiškumo įrodymą“. NKVD tardytojas, „nuoširdžiai nusikvatojęs“, grąžino komjaunimo bilietą ir, išrašęs leidimą, Grigorijų Ušpolį paleido [70, 57–58].

Tačiau daugelis Vilniaus pėstininkų mokyklos karininkų ir kursantų sulaukė daug liūdnesnio likimo. Birželio 26 d. netoli Gluboko buvo sušaudytas politvadovų kuopos vadas kpt. Povilas Kaladė, o jo pavaduotojas vyr. ltn. Romas Žikorius liepos 3 d. areštuotas ir išvežtas į Norilską, ten taip pat sušaudytas. Panašius pavyzdžius galima vardyti be galo.

Politiniai vadovai nepasitikėjo lietuviais ir akylai juos sekė, kiekvienas lietuvių karininko ar kursanto neatsargus žodis ar gestas galėjo baigtis areštu ir sušaudymu. Traukdamiesi maršrutu Vilnius–Medininkai–Ašmena–Smurgainys–Malodečnas–Lepelis–Vitebskas, Vilniaus pėstininkų mokyklos padaliniai 1941 m. liepos 8 d. atvyko į Vitebską. 1941 m. spalio mėn. mokyklos viršininko pateiktoje ataskaitoje apie Vilniaus pėstininkų mokyklos personalo nuostolius iki liepos 15 d. nurodoma, kad be žinios dingo 403 lietuvių bataliono kursantai. Politvadovų kuopoje dingo be žinios 78 kursantai, iš jų – 70 lietuvių ir 8 Lietuvos rusai. (Be abejo, ne visi pasitraukė ar buvo sušaudyti be teismo, buvo ir tokių, kurie vėliau atsirado, bet tai buvo daugiau išimtytys nei taisyklė.)

Netrukus karo mokyklos vadovybė gavo įsakymą vykti į Stalinską (dabar Novokuzneckas), ten įsikurti ir nuo rugpjūčio 1 d. tęsti karininkų rengimą. Vakarų fronto vado nurodymu kursantų pergabenimui iš Vitebsko iki Viazmos geležinkelio stoties buvo skirtas autobatalionas. Pakeliui į Viaz-

Sovietų okupacinė kariuomenė Katedros aikštėje, 1944 m.

mą, ties Smolensku, autokoloną apšaudė vokiečių aviacija. Antpuolio metu nepavyko išvengti nuostolių, žuvo kuopos vadas ir keletas kursantų. 1940 m. rugpjūčio 15 d. iš Viazmos geležinkelio stoties traukinys su kursantais pajudėjo į naująją dislokacijos vietą, o rugpjūčio 25 d. atvyko į Stalinską.

1941 m. rugsėjo 1 d. mokykla pradėjo darbą Stalinske. Čia mokslus baigė ir paskutiniosios išformuotos P. L. P. karo mokyklos XXIII laidos kariūnai, 1939 m. pradėję mokytis šioje karo mokykloje.

Karo metais mokykla parengė kelis tūkstančius karininkų, kurie, baigę mokyklą, išvyko

Vilniaus pėstininkų mokyklos kursantų paradas. 1947 m. medinio namo vietoje – dabartinis LKA štabo pastatas

į frontą. Nemažai jų pateko į 16-ąją lietuviškąją diviziją. Čia lietuviai karininkai buvo akylai stebimi, persekiojami ir „metodiškai“ naikinami – bet kokia lietuviškumo apraiška buvo vertinama kaip antitarybinė veikla. Lietuvių kalba 16-ojoje lietuviškoje divizijoje buvo ne tik nepageidaujama, bet ir draudžiama.

Antrą kartą Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1945 m. gegužės 22 d. Vilniaus pėstininkų mokykla sugrįžo į Vilnių, į buvusias patalpas. Tuo metu Vilniaus įgulos ligoninė persikėlė į naujas patalpas, o mokykla užėmė jos senuosius pastatus.

Prasidėjęs šaltasis karas greitai virto ginklavimosi varžybomis tarp vadinamųjų sovietų ir Vakarų valstybių blokų. Iškilus atominio karo grėsmei, buvo sparčiai kuriami padaliniai, galintys apsaugoti nuo priešininko aviacijos smūgių. Kadangi naujai strategiškai svarbiai kariuomenės rūšiai labai stigo inžinerinės technikos specialistų, priešlėktuvinės gynybos vadovybė nutarė steigti daugiau radijo techninio profilio karo mokyklų.

Taigi 1953 m. Vilniaus pėstininkų mokykla buvo išformuota, o jos bazėje įkurta Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla.

Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla 1953–1971 m.

Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla veikė Sapiėgų rūmuose (L. Sapiėgos g. 13) ir dabartinės LKA (Šilo g. 5A) pastatuose

Sovietinių karo mokyklų ženklai, kuriuos nešiojo Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklos absolventai

Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla (rus. Вильнюсское радиотехническое училище войск ПВО) pradėta steigti gavus SSSR gynybos ministro 1953 m. vasario 3 d. nurodymą. Vykdamas jį, tais pačiais metais vasario 6 d. Sovietų Sąjungos priešlėktuvinės gynybos (toliau – PLG) vado įsakymu buvo sudaryta komisija, kuri išformuotos Vilniaus pėstininkų mokyklos bazėje įkūrė naują PLG radiotechnikos mokyklą. Karininkai naujajai mokyklai buvo atrenkami iš kitų Sovietų Sąjungos karo mokyklų ir PLG dalinių. Taip pat palikti kai kurie Vilniaus pėstininkų mokyklos darbuotojai. Eiliniai ir seržantai buvo sukomplektuoti iš Donbaso, Kijevo, Minsko rajonų ir Vilniaus pėstininkų mokyklos. Pirmasis kursas buvo suformuotas iš Vilniaus ir Gomelio uždarytų pėstininkų mokyklų kursantų (175 Vilniaus ir 325 Gomelio kursantai).

1953 m. kovo 2 d. naujoji Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla pradėjo rengti radiotechninių dalinių radiolokacinių stočių priežiūros ir remonto specialistus. Didėjant įtampai tarptautinėje arenoje, vis labiau trūko radiotechnikos specialistų ir daliniuose. Todėl tais pačiais metais iš geriausiai besimokančių kursantų buvo suformuotos dvi kuopos, kurioms rei-

kėjo per vienerius mokslo metus įgyti reikiamą kvalifikaciją ir išvykti į dalinius. Visi kiti mokėsi pagal laikiną pereinamojo laikotarpio programą.

Naujajai karo mokyklai ypatingą dėmesį skyrė Sovietų Lietuvos vadovai. Po pusantro mėnesio, praėjusio po naujosios mokyklos atidarymo, 1953 m. balandžio 1 d. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklą aplankė aukščiausieji Sovietų Lietuvos vadovai: Antanas Sniečkus, Justas Paleckis, Mečislovas Gedvilas ir Pabaltijo karinės apygardos vadas arm. gen. Ivanas Bagramianas. Po jų apsilankymo buvo sėkmingai išspręstos gyvenamojo ploto, mokyklos teritorijos plėtros, mokymo bazės atnaujinimo ir tobulinimo problemos. Taip pat išskirta teritorija mokyklos poligonui įkurti [63, 18].

Vadovaujantis SSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu, 1953 m. lapkričio 20 d. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklai buvo iškilmingai įteikta kovinė vėliava. Remiantis 1955 m. SSSR gynybos ministro įsakymu buvo patvirtinta mokyklos šventės data – vasario 23 d. (Nuo to laiko vasario 23 d. tapo oficialia Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklos švente.)

Pirmoji 198 radiotechnikos karininkų laida buvo išleista 1954 m. rugsėjo pabaigoje. Tačiau reikia pažymėti, kad 1956 m. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla, neturėdama nė vieno radiolokacinės stoties komplekto, galėjo parengti tik karininkus teoretikus. Tik 1956 m., kai už Vilniaus miesto ribų buvo įrengtas mokyklos mokomasis poligonas, kursantai galėjo teorines žinias sėkmingai taikyti praktikoje.

1956–1958 m. mokomoji techninė bazė

Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklos kursantai su karininkais, 1956 m.

buvo atnaujinta, nes mokykla gavo naujausius ginkluotės modelius. Pirmiausia dėstytojai patys turėjo gerai įvaldyti naująją techniką. 1957–1958 m. m. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklos techninė ir materialinė bazė buvo gana gerai parengta kursantų karybos įgūdžiams formuoti ir tobulinti.

1965 m. rugsėjo–spalio mėn. 318 išformuotos Stavropolio radijo technikos mokyklos kursantų ir 53 karininkai buvo perkelti į Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklą. Iš Stavropolio atvyko nemažai patyrusių dėstytojų, iš ten atgabenta

Mokomojo poligono statybos Vismaliukuose, prie Vilniaus, 1959 m.

laboratorinė įranga, kuri praverė mokyklai tobulinant mokymo bazę.

1964–1966 m. mokykla pradėjo itin sparčiai plėstis. 1964–1965 m. m. iškilo nauji – mokomasis ir automobilių technikos – korpusai, pastatyta sporto salė, kino lektoriumas, naujos kareivinės. Buvo atsisakyta patalpų šildymo krosnimis, kurios buvo kūrenamos malkomis ir anglimis, o įvestas centrinis šildymas dujomis. 1965–1966 m. m. kursantų kareivinėse dviaukštės lovos buvo pakeistos į vienaukštes – tai buvo didelė sovietinių karo mokyklų naujovė [63, 16].

1967 m. sausio 1 d. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklą jau sudarė 3 kursantų batalionai (9 kuopos). Tuo metu mokykloje mokėsi 1070 kursantų, tarnavo 465 karininkai, dirbo 203 civiliai tarnautojai.

Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokykla savo reikmėms naudojo ir buvusius Sapiegų rūmus. Atsižvelgiant į sovietinio laikmečio dvasią, rūmuose buvo naikinamos „buržuazinio ir feodalinio“ stiliaus liekanos – italų menininkų freskos buvo uždažomos aliejiniais dažais ar užklijuojamos glazūruotomis plytelėmis. Buvo sukurtos naujos freskos, atspindinčios partinį-patriotinį tarybinių karininkų ugdymą.

Nuo mokyklos įkūrimo 1953 m. iki 1974 m. buvo išleistos 22 radiotechnikos karininkų laidos. Paskutiniąją 1974 m. laidą baigė 107 karininkai.

Per Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklos 21 metus buvo parengta 6 500 radiolokacinių stočių priežiūros ir remonto specialistų.

4.6. Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla 1971–1992 m.

Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla veikė Sapiėgų rūmuose (L. Sapiėgos g. 13) ir dabartinės LKA (Šilo g. 5 A) pastatuose

Sovietinių aukštųjų mokyklų ženklai, kurias nešiojo Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos absolventai

Tobulėjant karo technologijoms ir augant kvalifikuotų specialistų poreikiui, 1968 m. SSSR gynybos ministras išleido įsakymą, kuriuo remiantis SSSR ginkluotųjų pajėgų generalinis štabas 1971 m. birželio 9 d. Vilniaus priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklą reorganizavo į Vilniaus aukštąją priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklą (Вильнюсское высшее командное училище радиоэлектроники ПВО). Pagal 1971 m. rugsėjo 1 d. patvirtintus naujosios mokyklos etatus numatyta, jog čia mokysis 1200 kursantų, tarnaus 631 profesinės tarnybos karys, darbuosis 260 civilių tarnautojų.

Šiai institucijai tapus aukštąja mokykla, pasikeitė ir jos organizacinė struktūra. Dėstytojais buvo paskirstyti į 12 katedrų. Kur-

Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos lenta

santai suskirstyti į batalionus pagal kursus, sustiprintas mokymo aprūpinimo batalionas. 1968–1971 mokslo metais mokyklai teko dirbti netgi pagal dvi mokymo programas, t. y. buvo rengiami specialistai su aukštesniu techniniu išsilavinimu ir pradėti rengti karininkai pagal aukštojo techninio išsilavinimo mokymo programą.

Nuo 1974 m. Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla buvo galutinai reorganizuota į ugdymo instituciją, teikiančią aukštąjį karinį išsilavinimą. 1975 m. buvo išleista paskutinė karininkų laida, kuri mokėsi pagal priešlėktuvinės gynybos radiotechnikos mokyklos rengimo programą, ir pirmoji karininkų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, laida.

Kursantai tobulina praktinius įgūdžius

Pasikeitus karo mokyklos statusui, Lietuvos SSR vadovybė itin didelę dėmesį skyrė šios ugdymo įstaigos materialinės ir techninės mokymo bazės tobulinimui. XX a. aštuntajame dešimtmetyje Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos

Kursantų priesaika

mokyklos materialinė bazė buvo viena iš geriausių tarp Sovietų Sąjungos aukštųjų karo mokyklų. Panašaus pobūdžio priešlėktuvinės gynybos mokyklų Sovietų Sąjungoje buvo tik dvi: viena – Vilniuje, kita – Krasnojarske. Remiantis komisijų, tikrinusių specialistų kompetenciją ir darbo rezultatus, išvadomis, galima spręsti, jog dažniausiai pirmaudavo Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla.

1991–1992 m. pradėjus irti Sovietų Sąjungai, Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla išitraukė į sovietinių „jėgos struktūrų“ bandymą nuslopinti nacionalinį išsivaduojamąjį judėjimą Lietuvoje. Šios mokyklos kursantai

patruliudavo Vilniaus gatvėse ir padėdavo sovietinių karo veteranų organizacijoms organizuoti būdėjimus prie okupacijos metais pastatytų paminklų sovietiniams vadams.

1991 m. sausio 13 d. sovietinės kariuomenės daliniams šturmu užėmimus televizijos bokštą, Radijo ir televizijos komiteto pastatą, televizijos centro darbuotojai atsisakė dirbti okupantams. Šiuo labai sudėtingu šaliai metu Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos dėstytojai ir specialistai padėjo vykdyti kolaborantų televizijos (liaudyje vadinamos „Kaspervizija“) transliacijas. Tačiau ne viskas kolaborantams ėjosi sklandžiai – bijodami, kad gali užsitraukti lietuvių tautos rūstybę, kai kurie karininkai ir specialistai atsisakė dirbti telecentre. Deja, kai kurie iš jų, politvadovų ir mokyklos vadovybės įkalbinti, visgi baimindamiesi sutiko tęsti darbą telecentre su sąlyga, kad jie neišeis iš pastato, todėl maistas turi būti atvežamas į darbo vietą. Tuo metu buvo paskleisti gandai, kad telecentre dirba Maskvos Ostankino telecentro specialistai.

Žlugus 1991 m. pučui Maskvoje, paaiškėjo, kad sovietiniai daliniai iš Lietuvos turės pasi-

Mokymo klasėje

traukti. 1992 m. Lietuvos krašto apsaugos departamentas pareikalavo, kad Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla paliktų patalpas, perduodama jas Krašto apsaugos departamento žinion. Todėl 1992 m. balandžio 25 d. buvo paskubomis surengtos paskutinės Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos kursantų išleistuvės.

Nuo 1975 iki 1992 m. Vilniaus aukštoji priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokykla išleido 18 karininkų laidų, t. y. 6711 aukštąjį išsilavinimą įgijusių karininkų. (Deja, nepavyko rasti duomenų, kiek lietuvių baigė šią mokymo įstaigą, tačiau remiantis neoficialiais šaltiniais – apie 1 000.)

Aukštosios karo mokyklos vadovybė, neturėdama oficialaus Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimo, balandžio mėnesį savavališkai pradėjo mokomosios įrangos demontavimą, norėdama kuo skubiau ją išvežti į Rusijos Federaciją. Tačiau ilgai nepavyko rasti mokyklai tinkamų patalpų. Buvo tiriamos

galimybės mokyklą perkelti į Engelso miestą ar Pamaskvėje esančią Kubinką, Opočką ar kitur. Galop nuspręsta – Vilniaus aukštąją priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklą perkelti į Leningrado Jurijaus Andropovo priešlėktuvinės gynybos aukštąją karinę-politinę mokyklą. Sujungus abi mokyklas, buvo nutarta įsteigti naują inžinerinio profilio aukštąją karo mokyklą [71, 45].

Mokyklos perdislokavimas vyko 1992 m. kovo–birželio mėnesiais; tam buvo panaudota 200 geležinkelio vagonų ir platformų (6 traukinių ešalonai). 36 KAMAZ sunkvežimiai, suskirstyti į 3 autokolonas, nuolat kursavo maršrutu Vilnius–Leningradas (dabar Sankt Peterburgas). Per keletą intensyvaus darbo savaitę sunkvežimiai atliko net 96 reisu. Mokyklos išsikėlimas vyko vadovaujantis principu: „Nieko nepalikti „priešams“!“ Per tą laikotarpį buvo išgabenta apie 90 proc. mokyklos turto; tai mokslinė, klasių, laboratorijų įranga, technika, biblioteka, baldai ir kitas inventorių. 1992 m.

Rikiuotės aikštėje, 1987 m.

Kursantai sportuoja

birželio 16 d. paskutinis ešalonas iš Vilniaus išvyko į Leningradą.

1992 m. liepos 8 d. visiškai tuščios buvusios Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos patalpos ir žemės sklypas buvo perduota Lietuvos krašto apsaugos departamento žinion.

1992 m. liepos 10 d. buvo išleistas Rusijos Federacijos priešlėktuvinės gynybos vado įsakymas, skelbiantis, jog steigiama nauja Sankt Peterburgo aukštoji radioelektronikos priešlėktuvinės gynybos mokykla. 1992 m. rugsėjo 1 d. mokykla pradėjo darbą. Pirmasis kursas buvo suformuotas iš Leningrado Jurijaus Andropovo priešlėktuvinės gynybos aukštosios karinės-politinės mokyklos kursantų ir vidurinį mokslą baigusių abiturientų, o II, III ir IV kursai tęsė studijas, pradėtas Vilniuje.

Vykdydama 1996 m. sausio 17 d. Rusijos Federacijos priešlėktuvinės gynybos vado įsakymą, Sankt Peterburgo aukštoji radioelektronikos mokykla tapo Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos istorijos ir tradicijų tęsėja.

Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos absolventų išleistuvės

Apsaugos daugiau negu žygiuojančių. Paskutinis Vilniaus aukštosios priešlėktuvinės gynybos vadų radioelektronikos mokyklos paradas Gedimino prospekte. 1991 m.

Rusijos imperija po 1795 m. įvykdytos Lietuvos ir Lenkijos valstybės aneksijos siekė įsitvirtinti užimtose teritorijose. Tuo tikslu Vilniuje ir jo apylinkėse buvo dislokuotos nemažos Rusijos karinės pajėgos, kurioms prireikė karo ligoninės. 1808 m. lapkričio 28 d. Karo ligoninė Vilniuje buvo pirmą kartą paminėta rusų armijos pažymoje kaip karo lauko ligoninė. Nuo 1809 m. kovo 30 d. Lietuvos karinio generalgubernatoriaus sprendimu Nr. 358 Sapiegų rūmuose įkurdinta karo lauko ligoninė (lazaretas) [83, l. 51]. Tokias laikinąsias karo ligonines Rusija XIX a. steigdavo prieš užnugaryje (žr. 4 priedą).

Per 1812 m. karą Sapiegų rūmus, Trinitorių vienuolyną ir kitus rezidencijos pastatus Napoleono armija buvo pavertusi karo ligonine, kuri panaikinta tik 1816 m. 1812 m. karo metu Sapiegų rezidencija, kurioje buvo įsikūrusi laikinoji karo ligoninė (lazaretas), labai nukentėjo nuo kariaujančių šalių, todėl kurį laiką jos pastatai buvo nenaudojami.

1829 m. vasario 27 d. buvo iš naujo atidaryta ligoninės kontora ir ligoninė kartu su rūmuose įrengta cerkvele [16, 150].

Didžiausi buvusių Sapiegų valdų pokyčiai prasidėjo XIX a. penktajame dešimtmetyje. Įsitvirtinus carinės Rusijos administracijai, buvo stiprinamos vadinamosios „jėgos struktūros“, ypač po 1831 m. sukilimo. Kadangi labai išaugo Rusijos imperijos karinių dalinių, dislokuotų Vilniuje, skaičius, atsirado poreikis plėsti ne tik kareivines, bet ir karo ligoninę. Sprendžiant iš 1840 m. parengtų karo ligoninės planų, ligoninės reikmėms buvo pritaikyti jau esantys statiniai, o 1844 m. pradėti rėsti nedideli mediniai, nešildomi, t. y. „vasariniai“ (letnije) nameliai, pastatytos pagalbinės patalpos: pirtis, skalbykla, virtuvė ir kt. Nauji ligoninės statiniai

buvo statomi šiaurinėje rezidencijos parko pusėje, arčiau Trinitorių vienuolyno.

Kai 1844 m. prasidėjo ligoninės reorganizacija, pagal naują projektą buvo pertvarkomi barokiniai Sapiegų rūmai. Patačius trečiąjį rūmų aukštą, pakeistas vidinis rūmų išplanavimas, pritaikant patalpas ligoninės poreikiams. Buvo perstatytas vieno aukšto mūrinis fligelis, stovėjęs nuo XVIII a. pab. Prieš šį fligelį buvo pastatytas naujas trijų aukštų ligoninės pastatas.

Kadangi ligoninės poreikiams buvo naudojamas ir Sapiegų rūmų parkas, jis išsiplėtė į pietus, barokinio plano parko dalį papildydamas landšaftinio parko dalimi.

1848 m. buvo užbaigti ligoninės pertvarkymai. Visais ligoninės pertvarkos projektavimo ir statybos darbais rūpinosi Vilniaus apygardos karo inžinerinė valdyba.

Vykdamas ligoninės reorganizaciją, pasirūpinta, kad pagerėtų Karo ligoninės pacientų mityba. 1844 m. gegužės 4 d. Vilniaus gubernatoriaus sprendimu Nr. 8357 šalia Karo ligoninės buvo išskirtas žemės sklypas ligoninės daržams [75, l. 474].

1854–1855 m. ligoninė buvo padidinta iki 300 lovų.

1859 m. gegužės 13 d. ligoninė vėl buvo uždaryta, o Sapiegų rūmai ir visa ligoninės teritorija, taip pat dalis parko perduota atkeltam iš Maskvos Aleksandro kadetų korpusui. Tačiau vykdamas Miliutino karinę reformą, 1863 m. gegužės mėn. Aleksandro kadetų korpusas buvo uždarytas, o liepos 23 d. kadetų korpuso administracija savo patalpas ir teritoriją vėl grąžino Karo ligoninei, kuri 1869 m. liepos 27 d. buvo patvirtinta pastovia III klasės karo ligonine [83, l. 41].

XIX a. pabaigoje suskirsčius Rusijos imperiją karinėmis apygardomis, Karo ligoni-

nės statusas keitėsi – ji tapo Vilniaus karinės apygardos ligonine, kuri kontroliavo aplinkinių gydymo įstaigų veiklą ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijos, Baltarusijos teritorijose. Savo dydžiu ir įrengimu ligoninė nusileido tik Rygos karo ligoninei [40, 19].

Vilniaus karo ligoninėje buvo įkurta higienos laboratorija, kadangi 1893–1894 m. per Lietuvoje siautusią choleros epidemiją sirgo 30 000 žmonių. Laboratorija atliko ne tik svarbius mikrobiologinius, bet maisto ir vandens tyrimus.

Karo ligoninė Vilniuje niekuo neišsiskyrė iš kitų tokio pobūdžio gydymo įstaigų Rusijoje. Karo ligoninei vadovavo viršininkas (karininkas), kurio pareiga – užtikrinti, kad karo ligoninė griežtai laikytųsi Rusijos karo medicinos reikalavimų, kad medicinos personalas tinkamai atliktų savo pareigas, o pasveikę žemesnio rango karininkai be reikalo neužsilaikytų ligoninėje. Aptariant karininkų gydymą, pažymėtina, kad karininkai, nepriklausomai nuo jų laipsnio, į ligoninę buvo priimami ištiesą parą. Skyrėsi tik lankymo valandos: aukštojo rango karininkus buvo galima lankyti kasdien nuo 13.00 iki 16.00 val., o kitus – tik ketvirtadieniais ir sekmadieniais nuo 13.00 iki 16.00 val. [40, 26].

Analizuojant 1901 m. Karo ligoninės planą, galima pastebėti, kad nuo XX a. pr. šios

Karo ligoninė, 1905 m.

gydymo įstaigos teritorija beveik nepasikeitė (žr. 6 priedą). Karo medicinos reikalais mieste rūpinosi Centrinė karo medicinos valdyba, kuriai vadovavo vyriausias karo medicinos inspektorius [40, 24].

Prasidėjus I pasauliniam karui, reikėjo skubiai išplėsti Karo ligoninės patalpas. Per kelias karo savaites ligoniams skirtų lovų skaičius padidėjo nuo 350 iki 1700 – tai padaryta prie Karo ligoninės prijungus Vilniaus apygardos karo inžinerinės valdybos 2-ojo inžinerinio bataliono statinius (dabar – LKA).

Neatsilaikydama prieš vokiečių puolimą, Rusijos kariuomenė traukėsi į šalies gilumą. Karo ligoninė, prieš vokiečių kariuomenei užimant Vilnių, buvo evakuota, ligoninėje liko tik labai silpni ir cholera sergantys ligoniniai. Jiems prižiūrėti palikta viena galestinčioji sesuo.

Vokiečių karo ligoninės (Kriegsglasarett) darbuotojai, 1916 m.

Vokiečiams užėmus Vilnių, 1915 m. rugsėjo 5 d. buvusiose Karo ligoninės patalpose buvo įrengta vokiečių ligoninė. Daugiausiai ligonių sirgo infekcinėmis ligomis; atskiruose korpusuose buvo gydomi vokiečių kariai ir rusų karo belaisviai. Labiausiai paplitusios ligos: dizenterija, cholera, dėmėtoji šiltinė, vidurių šiltinė, džiova. Šioms ligoms gydyti buvo naudojamas raudonasis vynas ir konjakas – kaip pagrindinis vaistas, todėl nenuostabu, kad kasdien mirdavo 4–5 ligoniniai.

Medicinos personalas taip pat buvo atskiras: vokiečius gydydavo vokiečiai, o rusus aptarnaudavo samdyti vietiniai gyventojai, turintys medicininį išsilavinimą. Vietiniams gyventojams už darbą mokėjo atlyginimą tokį pat, kokį gaudavo Rusijos kariuomenės medicinos personalas.

Vokiečių kariuomenei traukiantis iš Lietuvos, Karo ligoninė buvo uždaryta, personalas išsiskirstė. Kai kurių inventorių vokiečiai pardavė, kitą dalį vietiniai gyventojai suniokojo arba išvogė.

Lenkijos okupacijos metais (1919–1939 m.) karo ligoninės pastatuose buvo įkurdintos Stepono Batoro universiteto klinikos, kadangi Karo ligoninėje buvo geresnės sąlygos nei kitose Vilniaus miesto ligoninėse. Universiteto administracijos sprendimu čia atsirado Chirurgijos, II vidaus ligų, Pediatrijos, Akių, Dermatologijos klinikos, Patologinės anatomijos, Higienos ir Stomatologijos katedros. Chirurgijos klinikai vadovavo žymus chirurgas Kornelis Micheida, II vidaus ligų klinikai – prof. A. Januškevičius (Stepono Batoro universiteto rektorius, Lenkijos mokslų akademijos narys-korespondentas),

Higienos katedrai, kuri itin daug pastangų dėjo rengdama sanitarijos gydytojus ir šviesdama visuomenę, vadovavo Kazimieras Vaclovas Karafa-Korbutas. Čia dirbę žymūs profesoriai dėstė ir vėlesnei garsių lietuvių medikų kartai: prof. S. Čepuliui, prof. Povilui Čibirui, prof. Jurgiui Gamperiui, prof. Borisui Luchtanui, prof. Pranui ir Petrui Norkūnams, doc. Jonui Misiūrai, doc. M. Horodničienei, doc. A. Žygui ir kitiems.

II pasaulinio karo metu Karo ligoninė buvo pritaikyta Vokietijos kariuomenės reikmėms. Tačiau išsamios informacijos apie ligoninės veiklą neišlikę.

*Vokiečių karo ligoninės pastatai ir vandentiekio bokštas, 1942 m.
LCVA fotonuotrauka*

Vokiečių karo ligoninės vadovybė su karininkais Sapiegų parko alėjoje, 1942 m. LCVA fotonuotrauka

Vokiečių Karo ligoninės personalas ir karininkai, 1942 m. LCVA fotonuotrauka

Po II pasaulinio karo ši ligoninė (Antakalnio g. 17) vėl veikė kaip Karo ligoninė. Kadangi gydytojų rengimas buvo tiesiogiai susietas su pasirengimu visuotinei karo tarnybai, ligoninėje buvo įsteigta Vilniaus universiteto Hospitalinės chirurgijos katedra, kuriai vadovavo lietuvių kilmės Peterburgo karo medicinos akademijos auklėtinis gen. mjr. prof. S. Banaitis. Jis laikomas vienas pirmųjų sovietinės karo lauko chirurgijos mokslo kūrėjų. Ypač svarbus buvo ligoninės Chirurgijos skyriuje I. Pokutnevo įkurtas pirmasis Lietuvoje nudegimų centras. Jame dirbo žymūs gydytojai: vaikų chirurgas J. Gradauskas, anesteziologas P. Strupas, urologas P. Rudokas.

Ligoninėje darbavosi autoritetingi Lietuvos terapeutai Z. Brombergas, Z. Požeraitis, J. Galinauskas, infekcionistas M. Zakas. Neurologijos skyriuje, vadovaujamame M. Nudelio, pirmą kartą Lietuvoje buvo pritaikytas elektrofiziologinis diagnostikos metodas. Į ligoninę tuo metu atvykdavo operuoti žymūs Sovietų Sąjungoje chirurgai – N. Burdenko, A. Berkutovas.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, sovietų kariuomenė traukėsi iš mūsų Respublikos. Ligoninė buvo išformuota, visa įranga išgabenta į Rusiją, patalpos nuniokotos. Akademikas J. Brėdikis, Lietuvos sveika-

tos apsaugos ministras, ligoninės atkūrimui organizuoti ir vadovauti skyrė Respublikinės Vilniaus klinikinės ligoninės vyriausiojo gydytojo pavaduotoją Gediminą Rimdeiką, kuris šiai ligoninei vadovauja iki šiol.

1993 metais ligoninė, iš pradžių veikusi kaip karo veteranų medicinos centras, buvo pavadinta Sapiegos ligonine. Ligoninės administracija rado rėmėjų užsienyje ir šalyje, todėl ši gydymo įstaiga gana greitai pasikeitė neatpažįstamai. Sapiegos ligoninė seniausia šalyje, ji tapo pirmąja gydymo įstaiga Lietuvoje, kuriai suteiktas tarptautinės vadybos kokybės sertifikatas.

Karo ligoninės operacinė XX a. aštuntajame dešimtmetyje

Ši ligoninė, įsikūrusi 8.50 ha Sapiegų parke, teikia šiuo metu I, II ir III lygio stacionarines ir ambulatorines paslaugas. Dabar joje veikia Vidaus ligų, Neurologijos, Psichiatrijos, Reanimacijos ir intensyviosios terapijos, Fizinės medicinos ir reabilitacijos, Palaikomojo gydymo ir slaugos skyriai, teikiamos paliatyviosios pagalbos paslaugos. Psichiatrijos skyriuje 2008 m. pradėtos teikti psichiatrijos dienos stacionaro paslaugos. Veikia Miego sutrikimų diagnostikos laboratorija, Černobylio medicinos centras. 175 vietų ligoninėje dirba 242 darbuotojai, iš kurių 151 turi medicininį išsilavinimą.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

1990 m. kovo 11 d., Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, prasidėjo Lietuvos kariuomenės atkūrimo procesas. 1990 m. pabaigoje Kaune buvo įsteigti Karininkų kursai, tačiau jie nepajėgė perkvalifikuoti visų karininkų. Todėl pradėta galvoti apie Karo mokyklos įsteigimą. 1992 m. vasario 21 d. laikinuoju būsimosios Krašto apsaugos mokyklos viršininku buvo paskirtas plk. doc.

dr. Algimantas Vaitkaitis. Krašto apsaugos ministerijos 1992 m. vasario 25 d. įsakymu „Dėl Lietuvos aukštosios karo mokyklos įkūrimo“ nuspręsta įsteigti aukštąją karo mokyklą, kurioje būtų rengiami Lietuvos kariuomenės karininkai. Nuo 1992 m. kovo mėn. pradėtas būsimosios karo mokyklos administracijos komplektavimas pagal etatus [10].

5.1. Krašto apsaugos mokykla 1992–1994 m.

Mokykla veikė Profesinių sąjungų tarybos rūmuose (Gynėjų g. 7) ir dabartinės LKA patalpose (Šilo g. 5A)

Pirmajame mokyklos veiklos etape jos vadovybė ir personalas laikinai įsikūrė keliuose kabinetuose Profesinių sąjungų tarybos rūmuose, Gynėjų g. 7, Vilniuje. Šie darbo mėnesiai buvo labai sunkūs ir įtempti: Lietuvoje dar buvo sovietinės okupacinės kariuomenės daliniai ir naujajai karo

mokyklai trūko patalpų, dėstytojų, mokomosios literatūros, mokymo priemonių. Kadangi aukštųjų mokyklų steigimo teisę turėjo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė pritarti Krašto apsaugos ministerijos siūlymui įsteigti Krašto apsaugos akademi-

Krašto apsaugos mokyklos atidarymo ceremonija. K. Dijoko fotonuotrauka, 1992 m.

Kariūnai saviruošos metu. K. Dijoko fotonuotrauka, 1992 m.

ją ir pateikti šį klausimą svarstyti Lietuvos Respublikos Aukščiausiai Tarybai. Tačiau greitai paaiškėjo, kad iki rugsėjo 1 d. nepavyks surinkti Vyriausybės nustatytą tinkamos kvalifikacijos mokslininkų kontingentą ir įvykdyti kitus aukštajai mokyklai keliamus reikalavimus. Todėl 1992 m. birželio 16 d. Lietuvos Vyriausybės nutarimu „Dėl Krašto apsaugos akademijos steigimo“ buvo leista įsteigti Krašto apsaugos mokyklą, kuri, Aukščiausiai Tarybai priėmus nutarimą „Dėl Krašto apsaugos akademijos įsteigimo“, turėjo būti reorganizuota į akademiją. 1992 m. liepos 13 d. krašto apsaugos ministras pasirašė įsakymą dėl Krašto apsaugos mokyklos įsteigimo (Šilo g. 5A). Taigi vietoje aukštosios buvo įkurta Krašto apsaugos mokykla. Pagal 1992 m. liepos 15 d. patvirtintus Krašto apsaugos mokyklos laikinuosius nuostatus mokykla tapo krašto apsaugos sistemos struktūriniu vienetu, pavaldžiu Krašto apsaugos ministerijai ir rengiančiu specialistus krašto apsaugos reikmėms.

Artėjant 1992 m. pirmųjų moko metų pradžiai, buvo paskirta mokyklos administracija ir sukomplektuotos aštuonios, nors nepilnos, bet jau galinčios dirbti, katedros: Taktikos, Ginkluotės ir šaudybos, Kovos technikos, Kovinio aprūpinimo, Ryšių ir informatikos, Filologijos, Politologijos ir Fizinio parengimo.

1992 m. rugpjūčio 24 d. pirmuoju mokyklos viršininku buvo paskirtas Taktikos

katedros vyresnysis dėstytojas Jonas Andriškevičius, kuriam rugpjūčio 28 d. buvo suteiktas pulkininko laipsnis. Iškilmingas mokyklos atidarymas įvyko rugpjūčio 30 d. Tą pačią dieną būsimieji kariūnai Antakalnio kapinėse prie Sausio 13-osios memorialo iškilmingai prisiekė Lietuvos Respublikai. Iš 200 kandidatų į I kursą buvo atrinkti 154 jaunuoliai. Juos mokė pagal motorizuotųjų šaulių ir valstybės sienos apsaugos tarnybos specialistų programas. Kariūnai buvo suskirstyti į 2 kuopas.

Prabėgus metams, plk. Jonas Andriškevičius pradėjo eiti Lietuvos kariuomenės vado pareigas, tad Karo mokyklos viršininku tapo plk. dr. Zenonas Kulys.

Sukomplektavus pedagoginį-mokslinį personalą ir įrengus mokymo bazę, susidarė palankios sąlygos Krašto apsaugos mokyklą pertvarkyti į aukštesnio lygio karininkų rengimo instituciją, kuri rengtų krašto apsaugos sistemai karininkus su aukštuoju išsilavinimu. 1993 m. gruodžio 1 d. Krašto apsaugos mokykla kreipėsi pagalbos į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją prie Lietuvos Respublikos Seimo, prašydama pateikti tinkamiausią būsimosios aukštosios mokyklos pavadinimą. Buvo keturi siūlymai: Lietuvos karo akademija, Lietuvos karybos akademija, Lietuvos gynybos akademija ir Lietuvos krašto apsaugos akademija. Komisija, apsvarsčiusi siūlymus, nutarė rekomenduoti „Lietuvos karo akademijos“ pavadinimą.

Lietuvos karo akademijos kariūnų paradas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2005 m.

1994 m. sausio 18 d. Lietuvos Respublikos Seimo sprendimu Krašto apsaugos mokykla buvo reorganizuota į Lietuvos karo akademiją. Buvo įsteigtos 9 katedros ir Mokslo centras.

Studijos Akademijoje pradėtos organizuoti pakopomis. Kariūnams, baigusiems I pakopos studijas, buvo suteikiama būrio vado kvalifikacija ir leitenanto laipsnis. Į II pakopos studijas buvo priimami karininkai, ne mažiau kaip vienerius metus tarnavę kariniuose vienetuose. Karininkams, baigusiems II pakopą, buvo suteikiamas karybos bakalauro laipsnis.

1994 m. liepos 20 d. Lietuvos karo akademija išleido 1-ąją 111 karininkų laidą: 58 absolventai įgijo motorizuotųjų šaulių būrio vado kvalifikaciją, jiems buvo suteik-

tas leitenanto laipsnis; 53 absolventai įgijo pasienio tarnybos specialisto kvalifikaciją ir gavo atsargos leitenanto laipsnį. Diplomų įteikimo ceremonija įvyko priešais Lietuvos Respublikos Seimą. 1994 m. birželio 16 d. Lietuvos heraldikos komisija patvirtino LKA baigimo ženklą. Buvo nustatyta, kad Akademijos absolventai gali gauti trijų tipų ženklus. Šie ženklai buvo teikiami iki 2002 m., kol buvo nuspręsta susieti įkurtosios karininkų ugdymo įstaigos tradicijas su prieškarinės Lietuvos karo mokyklos (P. L. P. karo mokyklos) tradicijomis, t. y. perimti Lietuvos karo mokyklos baigimo ženklą.

1995 m. Akademijoje atgaivinta prieškarinio tradicija – suteikiant pirmąjį karininko laipsnį, kardu paliečiamas absolvento petys ir ištariami žodžiai: „Be reikalo nepakelk, be

garbės nenuleisk“. Nuo 2009 m. šis priesakas Akademijos viršininko įsakymu tapo LKA moto.

Nuo 1995 m. rugsėjo 1 d. kariūnų mokymas buvo pertvarkytas pagal 4 metų karybos bakalauro studijų programą, kurią sudarė 6400 val. programa.

Krašto apsaugos ministro įsakymu 1998 m. lapkričio 20 d. Akademijai buvo suteiktas partizanų generolo Jono Žemaičio vardas [10].

1999 m. pabaigoje pasikeitė priėmimo į Akademiją taisyklės. Į dienas studijas mokytis pagal motorizuotųjų šaulių programą pradėta priimti merginas. 2000 m. norą studijuoti pareiškė 62 merginos, tačiau priimtos buvo tik 9 jaunuolės.

2000 m. Karo akademijos viršininku buvo paskirtas plk. Algis Vaičeliūnas. Tais pačiais metais, rudenį, buvo sukurtos ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos naujos,

originalios, juodos spalvos išveiginės kariūnų uniformos su avietinės spalvos apvadais.

2001 m. Lietuvos kariuomenės ordinaro dekretu Lietuvos karo akademijoje įsteigta koplyčia, kuriai suteiktas vyskupo ir bažnyčios mokytojo šv. Anzelmo vardas. Tai pirmoji koplyčia, įkurta kariniame padalinyje po kapeliono institucijos atsiradimo Lietuvos kariuomenėje. Koplyčios architektūra moderni ir lengva, erdvė funkcionali. Čia vyksta sielovados paskaitos ir liturgija.

2001 m. vietoj vienos karybos bakalauro programos buvo nuspręsta organizuoti pagrindines 4 metų studijas pagal viešojo administravimo, vadybos ir politikos mokslų programas. Karinio rengimo programa buvo skirta motorizuotųjų pėstininkų būrio vadui parengti. Atkurtas ir Mokslo centras. Nuo 2001 m. stojantieji į LKA galėjo rinktis vieną iš 3 bakalauro studijų programų: personalo vadybos, transporto inžinerinės

Karo akademijoje mokosi ir merginos. K. Dijoko fotonuotrauka, 2005 m.

vadybos ir tarptautinių santykių. Ketvirtąjo kurso kariūnai praktiką pagal bakalauro studijas pradėjo atlikti Lietuvos valdymo institucijose ir privačiose verslo įmonėse.

Tais pačiais metais tobulinant atrankos į LKA sistemą, Akademijoje darbą pradėjo Atrankos centras, kuris adaptavo Didžiosios Britanijos Karališkosios Sandhursto karo akademijos atrankos metodiką, kūrybiškai ją pritaikydamas profesinio tinkamumo atrankos sistemos sukūrimui LKA.

Nuo 2003 m. Karo akademijoje įvesta karininko (lyderio) ugdymo programa, kuri buvo integruota į karinio ugdymo sistemą. Lyderio ugdymo programos tikslas – ugdyti būsimąjo vado lyderio asmenybę, formuoti ir plėtoti būdo savybes, reikalingas būsimiesiems vadams. Kariūnų bataliono struktūra taip pertvarkyta, kad kiekvienas studijuojantis įgytų ir nuolat tobulintų vadovavimo įgūdžius.

Apgynus bakalauro baigiamąjį darbą, LKA absolventams įteikiamas bakalauro diplomą, motorizuotųjų šaulių būrio vado kvalifikacijos pažymėjimas ir suteikiamas leitenanto laipsnis.

Nuo 2002 m. Karo akademijoje organizuojamos 1,5 m. magistro studijos ir 6 mėn. vadų ir jaunesniųjų štabo karininkų kursai, į kuriuos kiekvienais metais priimamas kariuomenės vado nustatytas skaičius Lietuvos ir užsienio karininkų. 2004 m. buvo išleista 1-oji magistrų laida.

Akademijoje veikia Kariūnų taryba, Kariūnų garbės teismas. Po paskaitų kariūnai gali sportuoti, lankyti dramos studiją, gitaros klubą, sportinių šokių studiją. LKA choras „Kariūnas“ tapo nepakeičiamu visų švenčių dalyviu tiek pačioje Akademijoje, tiek už jos ribų. Nuo 1994 m. kariūnai ir karininkai dalyvauja kasmetiniame bėgime „Gyvybės ir

Kariūnų pratybos poligone. K. Dijoko fotonuotrauka, 2005 m.

Karo akademijos viršininkų pasikeitimo ceremonija. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

mirties keliu“, rengiamame Sausio 13-osios aukoms atminti, skina laurus „Vilniaus regatoje“, bokso, savigynos turnyruose, krepšinio čempionatuose.

Nuo 1995 m. vieną kart per ketvirtį Akademijoje leidžiamas atkurtasis žurnalas „Kariūnas“, aptariantis Akademijos bendruomenės gyvenimo aktualijas, studijas ir laisvalaikį. Jame bendradarbiauja kariūnai, karininkai, dėstytojai, kitų aukštųjų mokyklų studentai, dalindamiesi kasdienės veiklos aktualijomis, mintimis apie studijas.

Nuo 2005 m. rugpjūčio 1 d. į Akademijos viršininko pareigas buvo paskirtas plk. Arūnas Balčiūnas, prieš tai ėjęs Respublikos Prezidento patarėjo gynybos klausimais pareigas.

Nuo 2008 m. rugsėjo 1 d. Akademijos viršininko pareigas pradėjo eiti brg. gen. Edvardas Mažeikis, buvęs Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų vadas, – tai pirmasis atvejis Lietuvos karo mokyklų istorijoje, kai jai vadovauti ėmėsi Karinių oro pajėgų karininkas.

2010 m. gegužės 10 d. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje įvy-

ko viršininkų keitimosi ceremonija. Šios aukštosios mokyklos viršininku paskirtas plk. Gintaras Bagdonas, kuris nuo 2007 m. tarnavo Europos Sąjungos kariniame štabe, eidamas štabo viršininko pavaduotojo žvalgybai, Europos Sąjungos karinio štabo Žvalgybos valdybos direktoriaus pareigas.

Metams bėgant keičiasi Lietuvos karo akademijos programos ir kariūnai. Tačiau studijų tikslas išlieka tas pat – parengti NATO kariuomenės poreikius atitinkantį karininką – vadą lyderį, kuris pasižymėtų vadybiniais ir pedagoginiais gebėjimais, drąsiai imtųsi ugdomosios veiklos, mokėtų auditorijai įdomiai perteikti žinias ir savąją patirtį, nuolat tobulintų vadybinę ir psichopedagoginę kompetenciją, plėtotų pilietinę savimone.

Karininko profesijos esmė – pašaukimas. Meilė savo profesijai, pareigos ginti Tėvynę ir demokratines vertybes pasaulyje įsisąmoninimas tepadeda Karo akademijos absolventams įveikti sunkumus, o vėliau veržliai ir sėkmingai kopti profesinės karjeros laiptais ir džiaugtis gyvenimu.

Aikštė priešais Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčią. K. Rusecko litografija, 1848 m.

Užvėrus Karo akademijos vartus, Šilo gatvė pasuka į Antakalnio gatvę, kuri skuba Vilniaus centro link. Dar kartą pakeleivio žvilgsnį glosto aukštieji Viešpaties Jėzaus bažnyčios bokštai, Trinitorių vienuolyno ansamblio tvora, baltieji parko vartai ir senoji Vilniaus liepa, menanti didikų Sapiegų turtus ir galybę.

Trumpam sustokime prie Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios (Antakalnio g. 1/1). XVII a. pab. čia baigėsi Kazimiero Jono Sapiegos, Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono, valdos ir prasidėjo magnato Mykolo Paco žemės. Anot istoriko romantiko Teodoro Narbuto, šių didikų žemių sankirtoje pagonybės laikais [33], o anot Vilniaus legendos „Lakštutė ir rožė“, būtent pagonišųjų lietuvių kunigaikščio Gedimino valdymo laikais, buvo įrengta šventykla meilės deivei Mildai.

Teodoras Narbutas buvo pirmasis 1835 m. paminėjęs deivę Mildą „Lietuvių tautos istorijoje“. Jis rašė: jei graikai turi Afroditę, romėnai – Venerą, tai lietuviai – Mildą arba Aleksotą. Istorikas atrado tapatybę tarp pagoniškos

Lietuvos ir senųjų Rytų kultūrų. Lietuviškų dievybių panteonas visiškai atitiko tiek indų, tiek graikų dieviškąjį pasaulį, todėl T. Narbuto aprašyta lietuviškoji mitologija susilaukė karšto tėvynainių pritarimo [5, 211–217]. Jo romantinė kūryba ugdė naujųjų amžių lietuvių kartos sąmonę. Todėl XIX–XX a. mitologai romantikai J. I. Kraševskis, D. Poška, P. Tarasenko, P. Dundulienė „nė kiek neabejojo deivės Mildos autentiškumu, daugiau ar mažiau perpasakodami jau Teodoro Narbuto paskleistą informaciją“ [3, 133].

XIX–XX a. legendose apie gražuolę Mildą pasakojama, kad deivė skrieja aplink pasaulį oro vežimu, kurį traukia pulkas baltų kaip sniegas balandžių. Ji turi sūnų Kauną ir pagalbininkus – sparnuotus nykštukus, užkrečiančius jaunų žmonių širdis meilės nuodais. Deivė Milda – karo deivės Jundos sesuo, todėl Lietuvoje ji vadinta ne tik meilės, bet ir laisvės deive.

Aleksoto kalnas Kaune ir miglose paslėpusi Neris prie Antakalnio – vienos gražiausių Lietuvos vietų, kuriose karaliavo

Meilės deivės Mildos skulptūra Tauragės raj.
 Patrimpo slėnyje, 2010 m.
 A. Sakalausko skulptūra ir nuotrauka

ši deivė. Ten, šventuose ažuolynuose, buvo įrengtos Mildos šventyklos, almėjusios giesmėmis apie meilę, grožį ir laisvę.

„Ten alkvietė. Dievaitės Mildos kalnas.
 Per amžius garbino jaunimas ją.
 Gražaus to palikimo atmintis
 Tebegyvena žmonėse lig šiol“ [52, 46].

Manoma, jog XVI a. pr. Vilniaus vaivada Petras Goštautas ant Antakalnio deivės Mildos šventyklos pamatų pastatė medinę bažnyčią, kuri vėliau sudegė lietuvių karo su Maskva metu (1655–1661). Jos vietoje 1668 m. Vilniaus vyskupas Aleksandras Kazimieras Sapiega pašventino kertinį naujos bažnyčios pamatų akmenį, apaštalų šv. Petro ir Povilo vardu pavadindamas būsimąją katalikų šventovę. Šis sakralinis baroko stebuklas stovi Antakalnyje iki šiol.

Pasiklausykime vienos iš dažniausiai Lietuvoje pasakojamų legendų apie deivę Mildą, kurią pirmasis 1846 m. išdainavo lenkų rašytojas J. I. Kraševskis „Vitolio raudoje“ (t. y. giesmėje). Atrodo, būtent ši poema, jos pakartotiniai leidimai, o ypač vertimai į

lietuvių kalbą, kur kas labiau negu Teodoro Narbuto mitologiniai pasakojimai išpopuliarino meilės deivę Mildą Kaune, Vilniuje ir visoje Lietuvoje [3, 136].

Deivė Milda pamilo jauną karžygį Romojų, kai pirmąkart jį pamatė šventykloje prie aukuro. Romojus taip pat neliko abejingas jos jaunystės ir grožio kerams.

„Kai Milda kartu tarp undinių išeina,
 Graži ji kaip sapnas gegužės nakties...
 Kieno ji nors sykį akysna pažiūri,
 Netenka ramumo tas savo širdies“ [57, 17].

Karšta buvo jaunųjų meilė, ir Milda pasakė pasiryžusi Romojui padovanoti sūnų. Karžygys labai išsigando, nes žinojo, jog dievas Perkūnas jiems neatleis, kadangi deivė ir žmogus sulaužė dievų priesaiką.

Vieną ankstų rytą deivė Aušrinė išgirdo tylius deivės ir karžygio meilės žodžius. Ji tuoj pat nuskubėjo pas Perkūną ir pranešė jam mačiusi deivę Mildą karžygio glėbyje. Perkūnas užsirūstino ir paleido į žemę audras ir žaibus. Visa, kas gyva, bandė pasislėpti nuo vyriausiojo dievo rūščio. Be to, Perkūnas pasikvietė ištikimąją dvasią Graitą ir įsakė jam mirtimi nubausi Romojų, o Mildą sugrąžinti pas dievus.

Graitas, pasivertęs meškinu, girių tankmėje surado karžygį Romojų ir puolė jį pasiryžęs nužudyti. Kai šis vikriai išsisuko iš galingo žvėries nagų, Graitas pasivertė vilku. Ilgai jie kovojo, nepajėgdami įveikti vienas kito. Romojus labai pavargo, jo jėgos seko. Galop suprato – neišveikti jam Graitą. Todėl „griebęs ragotinę, dūrė sau širdį“ [18, 27].

Graitas, įvykdęs pirmąją užduotį, nuskubėjo ieškoti deivės Mildos. Tačiau nei jis, nei brolis Keršis negalėjo jos rasti: Milda pasiversdavo tai žvaigždele, tai lapeliu ir taip keliavo per pasaulį, pakol gimė sūnus. Skaudžiai liūdėdama dėl nužudytojo mylimojo Romojaus, ji paėmė

Milda ir Romojus.

V. Smakovskio iliustracija J. I. Kraševskio knygai „Vitolio rauda“, 1924 m.

mažąjį sūnų ant rankų ir nusprendė paslėpti nuo žmonių akių ir dievų. Tačiau kur surasti tokią vietą, kad nepasiektų Perkūno rūstis? Galop ryžosi nueiti pas pragaro dievo Pykulo (aut. – kituose šaltiniuose – Pykuolis, Poklius, Pragartis) žmoną Niolą (kituose šaltiniuose – Nijolę), kuri garsėjo tauria širdimi. Niola buvo deivės Krūminės – šalies, esančios prie Baltijos jūros, – valdovės dukra, abi gyveno pilyje prie Nemuno. Jaunoji karalaitė garsėjo ne tik gera širdimi, bet ir grožiu, todėl panorą ją į žmonas paimti gudrusis pragaro dievas Pykulas. Jis pasivertė gražiausia gėle. Kai Niola pasilenkė ją nuskinti, Pykulas pačiupo merginą ir nusi-nešė į požemio karalystę.

Ten, kur niekad nepateka saulė, Niolos jaunystė ir grožis sparčiai vyto. Tada ji prarado galingojo Pykulo meilę. Požemio dievas uždraudė motinai netgi susitikimus su savaisiais vaikais. Paliko jai tik vienvietę ir atsiminimus apie jaunas dienas.

Milda melste meldė geraširdę Niolą paslėpti ją su sūnumi nuo dievo Perkūno pykčio. Už tai pragaro valdovo žmona paprašė gražinti jai vyro Pykulo meilę. Milda įvykdė prašymą. Tada paliko Niolai savo sūnų, o pati išskrido dangun. Liūdna ir graudu jai buvo dėl mažojo sūnaus ir nelaimingos meilės Romojui.

„Skrido atgal neatsigrįždama,
Tik visą kelią sidarbo rasom nubėrė.
Žiedas išaugo, kur ašara krito,
Žiedas nulinkęs, lapeliai išblyškė“ [18, 37].

Danguje Milda stoji prieš vyriausiojo dievo Perkūno teismą. Jo metu senasis Prāmžius išpranašavo nelaimingosios Mildos sūnui karžygio šlovę. Perkūnas įtūžo. Mildai jis atleido, tačiau įsakė mažąjį sūnų surasti ir nužudyti – mat deivės ir žmogaus sūnus, tapęs didžiavyriu, galėjo užkariauti dangų.

Milda išsigando dėl tokio nuosprendžio sūnui ir vėl išskrido į žemę. Čia pamatė, kaip lietuviai sudegino jos mylimąjį Romojų drauge su ginklais, medžioklės sakalais, kovos žirgu ir tolimų šalių belaisviais. Matė, kaip požemio dievo žmona Niola paliko Mildos sūnų Baltijos šalies valdovei Krūminei. Ši atidavė vaiką auklėti vienai neturtingai žemdirbių šeimai.

Naujieji įtėviai pakrikštijo vaiką Vitoliu. Augo jis stiprus ir drąsus. Žaltys jo guolyje miegojo, ereliai nešė jam dovanas, vilkai laižė rankas, o šunys iš baimės drebėdavo. Vaikinui nerūpėjo žemės darbai ir gyvuliai, jis veržėsi į medžioklę ir laisvę.

Tuo metu Graitas klajojo po pasaulį ieškodamas Mildos sūnaus ir ketindamas jį nužudyti. Tačiau niekur negalėjo rasti. Tada jis atėjo pas Likimo deives, verpusias žmonių gyvenimo siūlus. Jei deivė siūlą nukirpdavo, baigdavosi vaiko, vyro ar moters gyvenimas žemėje. Graitas surado deivę, kuri verpė Mildos sūnaus Vitolio likimą, ir pradėjo ją meiliai kalbinti. Verpėja valandėlei atitrūko nuo darbo. Tada Graitas puolė prie Vitolio siūlų, norėdamas juos sutraukti. Tačiau nespėjo. Deivė vėl grįžo prie siūlų verpimo.

Tuo pat metu Vitolis, jau pradėjęs bręsti jaunuolis, pirmąkart su savo įtėviu iškeliavo į medžioklę. Jie pamatė juodą meškiną, pakilusį iš savojo guolio. Stipruolis Vitolis jį nuko-

vė, tačiau sulaužė ginklus. Greitai pasirodė briedis, paskui kurį pavymu leidos greitakojis vaikas. Briedis pabėgo, o Vitolis pavargęs atsigulė po medžiu pailsėti. Netikėtai šakose išvydo bjaurų Girinį, sėlinantį jo link. Pakilo vaikas gintis, tačiau aplink išvydo tūkstančius šmėklų akių, artėjančių prie jo, tūkstančius nagų, pasirengusių jį sučiupti.

Neturėjo Vitolis ginklo. Gal ir jauną galvą būtų padėjęs, tačiau netikėtai aukštai danguje pamatė debesį, artėjančią jo link, o dangaus skliaute – moterį baltais drabužiais. Ji išvaikė Vitolio priešus ir išgelbėjo vaikiniui gyvybę.

Moteris apkabino Vitolį ir pasakė esanti tikroji jo motina Milda. Su sūnumi ji pakilo aukštai į dausas ir nusileido slėnyje, kuriamė susiliejo dvi upės. Ten, galingų ažuolų paunksmėje, pleveno šventoji ugnis, kurią kurstė Krivių Krivaitis. Milda paprašė senojo krivio – savojo tėvo brolio, gyvenimo išminties jos sūnų išmokyti.

Senasis krivis pažadėjo padėsiąs Mildai. Ji apsidžiaugė ir nurimo. Tuomet atsisveikino su Vitoliu ir pakilo į debesis, palikdama sūnų gyvenimo kovoms ir išminčiai įgyti.

„Kai ateina jaunatvė – saldžiausias mirksnis,

Žmogui belieka tikėt, trokšt ir mokintis“ [18, 117].

Daug ko senasis Krivių Krivaitis Vitolį išmokė: kaip žemę dirbti, žvėrį sumedžioti, priešą nugalėti. Pasakojo apie Baltijos šalies žmonių papročius ir šventes: Rasas, Vėlines ir Kalėdas, apie galingąjį dievą Perkūną ir deives.

Ilgas gyvenimas ir negandos išvargino senąjį krivį. Pradėjo ruoštis jis kelionei anapilin, palikdamas Vitoliui „turtą brangiausių – senų patyrimų“ [18, 140]. Sukvietė žmones, liepė jiems sukrauti laužą. Atsisveikindamas pasakė einąs sudegti ant laužo už žmonių klaidas.

Kai Krivių Krivaitis dingo liepsnose, žmonės išrinko naują Vyriausiąjį krivį.

O Vitolis išėjo į platumų pasaulį paskui lapelį, atskridusį nuo laužo pas jį. Išėjo kovoti su neteisybe, mylėti ir kaupti išminties.

Tokia žmogaus gyvenimo prasmė.

Šiandien senieji Antakalnio gyventojai pasakoja, kad pavasario vėjai, žaidžiantys baltuosiuose Šv. apaštalu Petro ir Povilo baroko bažnyčios bokštuose, tyliais gegužės vakarais kiekvienam, besiliginčiam nuoširdžios draugystės ir laimės, seka legendą apie stebėtino grožio meilės deivę Mildą, bėgančią žydrų svajų taku. Tik reikia atsistoti ant bažnyčios laiptų ar prie senųjų medžių, dar menančių deivės pagoniškąją šventvietę, ir tyliai klausytis.

Legenda ir žmonių išmintis byloja, jog laimė aplanko tuos, kurie geba klausytis širdimi.

„Be reikalo nepakelk, be garbės nenuleisk!“

Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė suteikia pirmąjį karininko laipsnį. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

- LKA kariūnams, karininkams, kitiems kariams, dėstytojams ir tarnautojams svarbu pažinti istorinę ir sociokultūrinę aplinką, kurią sudaro Akademijos teritorija ir jos prieigos, nes čia gyvenama, dirbama ir mokomasi: aplinka formuoja ir plėtoja individo pilietinę savimonę, jo patriotinius ir estetinius jausmus, žadina rūpinimąsi „antraisiais namais“.
- Lietuvos karo akademijos teritoriją ir buvusią LDK didikų Sapiegų rezidenciją sieja istorinė praeitis, skatinanti XXI a. Lietuvos piliečių domėjimąsi LDK istorija, drąsiais ir ryžtingais Sapiegų giminės atstovais, kurių rūpestis ir kova dėl Lietuvos valstybės suvereniteto išsaugojimo kelia pagarbą jų ryžtui, drąsai ir formuoja kario garbės sampratą.
- Vilniaus Antakalnyje XIX a. vid. buvo įkurtas Aleksandro kadetų korpusas, pradėjęs karininkų rengimo tradiciją buvusiuose didikų Sapiegų rūmuose Vilniuje.
- Dabartinės Karo akademijos teritorija ir statiniai joje nuo XIX a. 7-ojo dešimtmečio iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.) buvo nuolat užimami okupacinių karinių vienetų, veikusių kaip karių gydymo įstaigos arba rengusių karininkus karinėms struktūroms.
- 1809 m. Sapiegų rezidencijoje įkūrus Karo ligoninę, prasidėjo puošniosios baroko rezidencijos naikinimas – Sapiegų rūmai, parkas, Trinitorių vienuolynas ir Viešpaties Jėzaus bažnyčia buvo nuolat pertvarkomi pritaikant rezidencijos statinius rusų, vokiečių ar lenkų karo ligoninių bei karininkų ugdymo institucijų reikmėms.
- Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija tęsia Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo tradicijas, kurios ištakos siekia XVIII a.
- Ši studija – tai įvadas į išsamesnius Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos ir jos istorinės, socialinės ir kultūrinės aplinkos mokslinius tyrimus.

Zusammenfassung

Die General Jonas Žemaitis Militäarakademie ist in Vilnius, in Antakalnis, im ehemaligen Besitz der Adligen Sapiega des Großfürstentums Litauen beheimatet, in unmittelbarer Nähe der einzigartigen außenstädtischen Residenz von Sapiega, die vor 300 Jahren gebaut wurde und noch bis heute erhalten ist.

Wer sind die Adligen Sapiega, deren Namen wir in den Archiven des Großfürstentums Litauen und der politischen Elite der Beiden Volksrepubliken, sowie in den Lehrbüchern der Geschichte Litauens finden?

Die Geschichte des Adelsgeschlechts Sapiega umfasst mehr als fünf Jahrhunderte. Die Sapiega ist die zweitgrößte Verwandtschaft nach der Familie Radvila. Es gelang ihr, die höchsten Funktionen des Staates, wie Kanzler, Voivode, Marschalle des Hohen Tribunals und Groß- und Feldhetmone des Heeres, zu erreichen. Diese Dynastie hat einen großen Beitrag zur Geschichte, Ökonomie, Politik und Kultur Litauens geleistet.

Die Familie Sapiega stammt von Simon Sapieżyčius (russ. Сопежыч, poln. Sapieha) ab, der im 15. Jh. im Smolensker Land lebte. Er diente beim Hof des Kazimieras Jogailaitis im Großfürstentum Litauen als Schreiber. Seine Söhne, Bagdonas und Jonas, begründeten den Anfang der zwei Linien der Sapiega Verwandtschaft, nämlich Tscherenien und Kodenium. Weil die historische Umgebung der Militäarakademie Litauens eng mit den Namen der Fürsten Leonas und Kazimieras Jonas Sapiega verbunden ist, soll ihr Leben und ihre Tätigkeit genauer beschrieben werden.

Leonas Sapiega (1557 – 1633) war ein Diplomat und Jurist, ein Administrator und Heerführer, ein loyaler Bürger des Großfürstentums Litauen und ein Patriot. In der Zeit der Bewegungen der Reformation und Gegenreformation wirkte er aktiv im politischen Leben des Staates mit. Während seines Kanzleramtes im Großfürstentum bemühte er sich um das Bewahren der gleichberechtigten Lage und Staatlichkeit Litauens in Beziehungen mit Polen. Dank seiner guten Jurakenntnisse leistete er im Jahre 1588 einen großen Beitrag zum Schaffen des dritten Statutes Litauens. Er deklarierte die allgemeine Freiheitsidee und forderte das Bewahren der Rechte der Litauer, indem man Fremden verbot Eigentum in Litauen anzuschaffen und ein staatliches Amt anzutreten.

Im Laufe des Dreißigjährigen Krieges ernannten der polnische König und Großfürst des Großfürstentums Litauen Zigmantas Vaza den 68-jährigen Leonas Sapiega zum großen Hetmon des Großfürstentums Litauen und Voivod von Vilnius.

Nur Dank seiner Diplomatie und Autorität gelang es ihm 1627 den Waffenstillstand zwischen dem Großfürstentum Litauen und Schweden zu unterschreiben und damit den langjährigen Krieg zu unterbrechen.

Er wurde einer der reichsten Adligen des Großfürstentums Litauen und bahnte seinem Geschlecht den Weg zu höchsten staatlichen Ämtern. Trotzdem blieb Leonas Sapiega ein Humanist, der sich um das Militär und die Bauern kümmerte. Er gründete an seinen Höfen Schulen und Obdachinstitutionen für die Kinder der Leibeigenen. Nicht weit von der jetzigen Militäarakademie hat er einen außerstädtischen Palast gebaut.

Im Jahre 1990 nach der Wiedererklärung der Unabhängigkeit Litauens wurde die Straße nicht weit von dem östlichen Territorium der Militäarakademie nach Leonas Sapiega benannt.

Der Verwandte von Leonas Sapiega, Kazimieras Jonas Sapiega (1642 – 1720) ist als Gründer und Stifter der berühmten Sapiega Barockresidenz Ende des 17. Jh. in Antakalnis bekannt. Der große Hetmon des Großfürstentums Litauen und Vilniusser Voivod begann 1691 am Ort des alten Leonas Sapiega Palastes einen neuen Barocksteinpalast zu bauen. Er war Sponsor für den Bau des Trinitorių Klosters und der Jesus Christus Kirche und gründete einen Barockpark. Diese prächtige Komposition, der Palast, der Park, das Kloster und die Kirche erscheinen wie ein außerstädtischer Hof des zukünftigen Königs. (Diese Residenz grenzt an das heutige Territorium der Militärakademie.)

Der Komplex der Gebäude von Sapiega, die Residenz, das Trinitorių Kloster und der Jesus Christus Kirche ist eines der ausgeprägtesten Ensembles der Vilniusser reifen Barockzeit. Es wurde erst zum Ende des 18. Jh. vollendet. Das Ensemble ist mit vielen berühmten historischen Ereignissen und Persönlichkeiten verbunden. Die Gebäude wurden von berühmtesten Bildhauern wie Giovanni Pietro Pertini und Giovanni Maria Galli dekoriert. Es wird vermutet, dass die Palastfresken vom Maler Michelangelo Palloni geschaffen wurden.

Der Sapiegapark ist der einzige Park in Vilnius, in dem man die Komposition eines regelmäßigen Barockparks findet. Die Zäune und Tore ergänzen das allgemeine Ensemble der Residenz, der Kirche und des Klosters und bilden die ganze raumhaltliche Struktur. Dieses Ensemble, mit der in der Nähe gelegenen St. Peter und Paul-Kirche, geben sich harmonisch in die unikale barockarchitektonische Sammlung ein.

Die General Jonas Žemaitis Militärakademie liegt in dem Teil des ehemaligen Grundstücks der Adligen Sapiega des Großfürstentums Litauen, welches K. J. Sapiega im Jahre 1709 den polnischen Trinitorių Mönchen geschenkt hat.

Nach der Schlacht bei Valkininkai im Jahre 1700 hat das Adelsgeschlecht Sapiega den Einfluss im politischen Leben des Großfürstentums Litauen verloren. Damit ist der Anfang der Zerstörung der prächtigen Sapiega Residenz im 19. Jh. verbunden. In Abhängigkeit der Vilnius Verwaltungspläne wurden die Paläste, der Park, das Kloster und sogar die Kirche rekonstruiert, die Verwendung geändert und ihre authentische Schönheit zerstört.

Nach den Aufständen 1831 und 1863 mangelte es in Vilnius an Raum für die Truppen der vergrößerten Garnison. Sie wurde in den Vorstädten stationiert. Nach den Anschauungen der zaristischen Macht eignete sich die Sapiega Residenz für die Erweiterung der Militärbehörden.

Nach dem Befehl des Generalgouverneurs von Vilnius wurden im Jahre 1859 der Sapiega Palast, der Park, die Lazarettgebäude (gegründet 1809) und das Grundstück hinter dem Trinitorių Kloster dem Alexander Kadettenkorps zugeteilt. Dieses war auf Befehl des Zaren Alexander des 2. von Moskau nach Vilnius verlegt worden.

Nach der Reorganisation der Offizierausbildung in Russland wurden die Kadettenkorps aufgelöst und anstatt ihrer die Junkerschulen eines neuen Typs gegründet. Deshalb wurde im Juni 1863 das Kadettenkorps geschlossen und seine Zöglinge nach St. Petersburg versetzt.

1873 wurde das Trinitorių Kloster der Militärverwaltung übergeben und dort die Pionierbehörde des Vilniusser Bezirks eingerichtet. Das Kloster wurde in eine Kaserne umgestaltet und auf seinem Territorium wurden die Alexanderkaserne und weitere Gebäude gebaut. Dort war das 2. Pionierbataillon stationiert.

Nach dem Ausbruch des Ersten Weltkrieges wurden die Kasernen und das Territorium des 2. Pionierbataillons dem Militär Lazarett übergeben.

Während der polnischen Okkupation wirkte im Trinitorių Kloster die Steponas Batoras Universitätsklinik und in den Räumen des 2. Pionierbataillons wurde das Lazarett der in Vilnius stationierten polnischen Besatzung eingerichtet.

Als die Sowjetunion Vilnius okkupierte, wurde in den Räumen der Universität und des Lazarets die Militärschule aus Kaunas angesiedelt. Nach der Auflösung der Militärschule wirkte hier in den Jahren 1940 – 1941 und 1944 – 1945 die Infanterieschule, die Offiziere für die Sowjetarmee auszubildete.

Nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges herrschte immer noch die internationale Spannung im Wettkampf zwischen der Sowjetunion und der Union der westlichen Staaten weiter. Mit der Vervollkommnung der Militärtechnik mangelte es an Fachleuten für Radiotechnik in den sowjetischen Truppen. Deshalb wurde im Februar 1953 die Infanterieschule aufgelöst und an ihrer Stelle wurde die Flugabwehrschule für Radiotechnik gegründet. Diese Schule hat von 1953 – 1971 Fachleute für den Instandsetzungsdienst von Radiogeräten der Funktruppen ausgebildet.

In den Jahren 1965 – 1966 hat sich diese Schule besonders stark erweitert. Im Jahre 1967 wurden 1070 Offizieranwärter ausgebildet. In der Schule dienten über 400 Offiziere und arbeiteten mehr als 200 Zivilangestellte. Für ihren Eigenbedarf hat die Schule auch vom Sapiega Palast Gebrauch gemacht. Die sogenannte „bürgerliche“ Kunst wurde vernichtet und die ehemaligen italienischen Fresken in solche Fresken verändert, welche die neuen sowjetischen militär-patriotischen Werte propagierten.

Im Laufe der 21 Jahre Schultätigkeit wurden in Vilnius 6500 Fachleute für Funktionen im Instandsetzungsdienst ausgebildet.

Um den wachsenden Bedarf an hochqualifizierten Fachleuten zu decken wurde die Flugabwehrschule für Radiotechnik Vilnius in höhere Radiotechnische Schule für Flugabwehrführer umorganisiert. Sie wirkte bis zum Jahre 1992. Weil diese Schule eine hochschulausbildende Lehrinstitution war, schenkte die Regierung der Litauischen Sowjetrepublik der Stärkung der materiellen und technischen Basis der Schule große Aufmerksamkeit. Deshalb war die materielle Grundlage der Vilniusser höheren Schule für Führer eine der besten unter den Militärhochschulen im achten Jahrzehnt des 20. Jh. der Sowjetunion. Seit 1975 hat diese Schule 18 Offizierjahrgänge ausgebildet, d.h. 6711 Offiziere haben eine Hochschulausbildung erhalten.

1989 – 1991 leistete die Flugabwehrschule den sowjetischen „Machtstrukturen“ Hilfe bei der Hemmung der nationalen Befreiungsbewegung in Litauen. Die Kadetten liefen Streife auf den Straßen und standen Wache an den Denkmälern der sowjetischen Führer. Die Lehrer und Fachleute der Schule haben der sogenannten „Kaspervision“ bei der Übertragung des Kalaborantenfernsehens geholfen.

Im Frühling 1992 wurde die Militärführerschule mit ihrer ganzen Lehreinrichtung willkürlich demontiert und die Möbel, die Lehrbücher, sowie die technischen und anderen Lehrmittel nach Leningrad gebracht. Nach der Verbindung der Vilniusser und Leningrader Jurij Andropov höheren Flugabwehr-Militärpolitischen Schule wurde beschlossen, eine neue Pionierhochschule zu gründen.

1992 wurden die leeren Räume der ehemaligen Vilniusser Flugabwehrschule für Radiotechnik und das zu ihr gehörende Grundstück dem Landschutzdepartment Litauens übergeben.

Im Jahre 1992 begann hier die Landschutzschule ihre Arbeit. Am Anfang wirkte sie im Palast der Gewerkschaften (Gynėjų straße 7) und später in den Räumen der heutigen Militärakademie Litauens (Šilostraße 5A). Die Schule bildete Offiziere für das litauische Heer aus. Gemäß dem Beschluss des litauischen Parlamentes wurde die Landschutzschule am 18. Januar 1994 in eine Militärakademie umorganisiert. Dieser jüngsten Hochschule Litauens wurde am 21. November 1998 der Name des Partisanengenerals Jonas Žemaitis verliehen.

Heute bildet die Militärakademie Litauens Bakkalaureus-Studenten für Personal- und Ingenieurmanagement, sowie Internationale Beziehungen und Zugführeroffiziere für die litauischen Streitkräfte aus. Die Offizieranwärter werden zu professionellen militärischen Führern, zu ehrlichen Bürgern und Verteidigern ihres Landes erzogen. Die Militärakademie setzt damit die besten Offizierausbildungstraditionen Litauens fort, die bis in das 18. Jh. reichen, als litauische Offiziere im Ausland und im Großfürstentum Litauens ausgebildet wurden.

Die Liebe zu ihrem Beruf, die Heimatsverteidigungspflicht und das Verständnis für die demokratischen Werte helfen den Offizieren Litauens Schwierigkeiten zu überwinden und in nationalen und NATO-Strukturen militärisch erfolgreich ihrem Vaterland zu dienen.

1. Airini V. Povilas Jonas Sapiega // Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai. I t. UAB „Sapnų sala“, 2008, p. 143–154.
2. Balaišis A. Istorinė karo akademijos aplinka / Mokslas ir gyvenimas, 2003, Nr. 2, p. 34–36.
3. Balsys R. Meilės deivės Mildos autentiškumo klausimu // LOGOS 59, 2009 balandis–birželis, p. 133–140.
4. Barokas Lietuvoje (sudarytojas Sverdiolas A). Vilnius: Baltos lankos, 1996.
5. Berenis V. Pagoniškos kultūros priimtis XIX a. I pusės istorinėje Lietuvos romantikų kūryboje // Ikirikriščioniškos Lietuvos kultūra. Vilnius: Akademija, 1992, p. 211–217.
6. Brundzaitė–Baltrus E. Sapiegų dvaro parkas // Literatūra ir menas. „Dienovidis“, 2003-01-07, Nr. 2933.
7. Čyžiūtė L. Sapiegų rūmus vilniečiams užmiršti padėjo laikas / „Respublikos“ priedas „Pastogė“, 2006 m. rugsėjo 26 d.
8. Dom Sapieżyński (Opracował Eustachy Sapieha). Warszawa, 1995.
9. Dworzaczek W. Genealogia. Warszawa, 1959.
10. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. Vilnius. 2005.
11. Girlevičius L. Sapiegų rezidencija ir parkas Vilniuje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais. Vilnius: Lietuvos archeologų draugija, 2008, p.244–248.
12. Grinius J. Vilniaus meno paminklai. Vilnius, 1994.
13. Gureckienė V. Leonas Sapiega // Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai. I t. UAB „Sapnų sala“, 2008, p. 105–113.
14. Jamski P. Sapiegų rūmų byla dar nepralaimėta // Kultūros barai, 2007, Nr. 2, p. 16–20 (vertimas iš lenkų kalbos).
15. Janulaitienė N. Karinės pedagogikos įvadas. Vilnius: Gen. J. Žemaičio Lietuvos karo akademija. 2003.
16. Kirkoras A. H. Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes. Vilnius: Mintis. 1991, p. 144–155.
17. Kognowycski K. Życia Sapiehow y listy od monarchów, ksiąząt y różnych panujących do tychże pisane. T. 1. Wilno, 1790.
18. Kraševskis J. I. Vitolio rauda. Kaunas: J. Stauskaitės knygynas, 1924.
19. Lakštutė ir rožė // Vilniaus legendos. Vilnius: „Žuvėdra“, 2000, p. 42–45.
20. Lappo I. 1588 m. Lietuvos Statutas, T. 1.
21. Lazutka S. Leonas Sapiega. Vilnius: „Margi raštai“, 1998.
22. Lietuvių enciklopedija, XXI t. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, p. 475–481.
23. Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio / II. Monografija. Vilnius, 1994, p. 88–89.
24. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: forma, įtakos, kryptys (Sudarytoja Butvilaitė R.). Vilnius, 2001.
25. Lietuvos istorija / Redagavo A. Šapoka. Vokietija: „Patria tremtyje“, 1950.
26. Lietuvos vienuolynai. Vadovas. Vilnius, 2001.
27. Liguz J. (Kvidzyn). Plan Wilna Geogra Maxa von Furstenhoffa jako zrodo historiczne. Karografia wojskowa krajow strefy baltyckiej XVI–XX, Torun, 1996.
28. Malinowska I. Pałac Sapiehow. Warszawa, 1972.

29. Marijos apsireiškimo Lietuvoje 400 m. jubiliejus // *Prisikėlimas*, 2008 m. liepa. Nr. 67, p. 1–2.
30. Matulis R. Gamtos paminklai ir šventos vietos senajame Vilniuje // *Lietuva – šventų ažuolų žemė. „Ažuolynas“*, 1997, p. 74–79.
31. Matulis R. Senasis Vilniaus paveldas: aukurai // *Lietuvos aidas*, 2005 m. liepos 9 d., p. 1, 4; liepos 16 d., p. 2; rugsėjo 15 d., p. 1, 3.
32. Misztolt A. *Historia ihustrussimae Domus Sapiehanae ab origine et antiquitate sua genealogico syllabo. Per gloriosos heroum ejusdem as connexarum famihtarum progressus in praesens saecułum deducta*. Vilnae, 1724.
33. Narbutas T. *Lietuvių tautos istorija*. Vilnius, 1998, T. 1, p. 60.
34. Paliušytė A. Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos (1708–1751) dailės rinkinys: socialinio statuso ženklai // *Menotyra*, T. 18, Nr. 3–4.
35. *Polski Słownik biographizny*, TOM XXXIV/4. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993; TOM XXXV/1, 1994; TOM XXXV/2, 1994.
36. Popiežius Jonas Paulius II. *Kelkitės, eime! Katalikų pasaulio leidiniai*, 2005.
37. Purlys E. Kas darytina, kad neprarastume Sapiegų rūmų // *Kultūros barai*, 2006, Nr. 11, p. 21–27; Nr. 12, p. 8–15.
38. Rakutis V. *LDK kariuomenė ketverių metų Seimo laikotarpiu (1788–1792)*. Vilnius: Vaga, 2002.
39. Reklaitis P. *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėškant*. Vilnius, 1999.
40. *Sapiegos ligoninei 200 m*. Vilnius, 2009.
41. *Sapiegų giminės dokumentai / Parengė Būtėnas D. Fondo aprašas. F. Nr. 1292*. Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, 1995.
42. *Sapiegų rūmų Antakalnyje inventoriai / Purlio E., Janonienės A. vertimas iš lenkų ir rusų kalbų // Lietuvos dvarai: Kultūros paveldo tyrinėjimai / Acta Academiae artium Vilnensis*, 55, p. 233–263.
43. *Sapiegų rūmų, parko, Viešpaties Jėzaus bažnyčios ir Trinitorių vienuolyno pastatų ansamblis A. Suvorovo g. 3, Smėlio g. 10 // Vilniaus architektūra*. Vilnius: Mokslas, 1985, p. 292–296.
44. Sapieha E., Kalamajska-Saeed M. *Dom Sapieżyński, cz. II. Ikonografija*. Warszawa, 2008.
45. *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasieczyna*. Liublin: Wydawnietwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowkiej, 2007.
46. *Sapiehowie. Materjaly historyczno-genealogiczne i majątkowe. TOM 1-szy. Petersburg, 1890; TOM 2-ge, 1891*.
47. *Sapiehowie. Bibliografia odnosząca się Sapiehow z wieku XVI, XVII, XVIII*. Krakow, 1928.
48. Sapjanskienė V. *Kazimieras Jonas Sapiega // Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai. I t. UAB „Sapnų sala“*, 2008, p. 165–173.
49. Skowronek J. *Aleksander Sapieha*. Warszawa, 1992.
50. *Sliesoriūnas G. Jonas Kazimieras Sapiega // Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai. I t. UAB „Sapnų sala“*, 2008, p. 186–194.
51. *Sruoga B. Kazimieras Sapiega // Raštai, T. III*. Vilnius, 1957, p. 219–445.

52. Sruoga B. Pavasario giesmė // Raštai, T. 3. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 391–473.
53. Stadnicki K. Synowie Gedymina Wiełko. Lviv, 1881.
54. Šapoka A. Leonas Sapiega kaip Lietuvos politikas (1557–1633) // Židinys, X, 1933, p. 275–284.
55. Tlomacki A. Sapiehowie. Linia kodeńska. Warszawa, 1996.
56. Trinitorių bažnyčios ir vienuolymo ansamblis // Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas. Vilnius, 1. 1988, p. 446–447.
57. Vaičiūnas P. Milda – meilės deivė. Tilžė: Švyturio leidykla, 1920.
58. Vaitkevičius V. Senosios Vilniaus šventvietės // Šiaurės Atėnai, 2003 m. lapkričio 15 d., p. 10–11; lapkričio 22 d., p. 10–11.
59. Vingrytė G. Sapiegų parkas // Istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje. Europos paveldo dienos, 1999 m. rugsėjo 10–19 d., p. 61–62.
60. Viskanta A. L. Sapiega. Vilnius, 1937.
61. Žigaras F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos tobulinimo sistema (1919–1940) // Ažubalis A. ir kt. Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.). Vilnius: Gen. J. Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007, p. 18–98.
62. Виленский В. Повороты судьбы. Иерусалим, 1986.
63. Вильнюское училище радиоэлектроники ПВО. Москва, 1963.
64. Гурковский В. А. Кадетские корпуса Российской империи. Москва: БЕЛЫЙ БЕРЕГ, 2005.
65. Данилович И. Н. Взгляд на литовское законодательство и литовские статуты // Юридические записки. Москва, 1841.
66. Ковалик С. Ф. Автобиография. [http:// narod.ru/Person/kovalik.ht](http://narod.ru/Person/kovalik.ht).
67. Любавский М. Литовский канцлер Лев Сапега о событиях смутного времени. Москва, 1901.
68. Пташицкий С. Переписка литовского канцлера Лва Ивановича Сапеги / Журнал Министерства народного образования. С-Пб, 1893, с. 195–223.
69. Саверчанка И. В. Канцлер Вялікага Княства Лей Сапега. Мінск, 1992.
70. Ушполис Г. Тревожное время размышления. Тель-Авив, 1997.
71. 55 лет Санкт-Петербуржскому высшему военному училищу радиоэлектроники (военный институт). Санкт Петербург, 2008.
72. Wolf J. Kniazowie litewsko-ruscy od konca XI w. Warszawa, 1895.
73. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA), f. 378, b. 1350 Vilniaus gubernatoriaus raštas dėl uždaryto Vilniaus Trinitorių vienuolyno turto paskirstymo ir perdavimo 1872 m.
74. LVIA, f. 378, b. 1411 Vilniaus miesto dūmos viršininko kanceliarijos raštas 1864 m.
75. LVIA, f. 525, ap. 18, b. 88 Vilniaus miesto užstatytų ir neužstatytų teritorijų sąvadas (knyga);
76. LVIA, f. 526, ap. 3, b. 4 Aleksandro kadetų korpuso užimamos teritorijos Antakalnyje geometrinis planas.
77. LVIA, f. 526, ap. 3, b. 2724 Vilniuje Antakalnio gatvėje esančios karo ligoninės teritorijos planas.
78. LVIA, f. 526, ap. 8, b. 49 Vilniuje Antakalnyje esančio žemės sklypo, priklausančio dvari-

ninkui Puslovskiui, geometrinis planas.

79. LVIA, f. 526, ap. 8, b. 152 Vilniuje Antakalnyje žemės skypo, priklausančio karo inžinerijos žinybai, geometrinis planas.

80. LVIA, f. 526, ap. 8, b. 349 Aleksandro kadetų korpuso įsikūrimui numatomų nusavinti žemės sklypų planas.

81. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671 Vilniaus diecezijos vienuolynų vizitavimo aktai 1820–1822 m.

82. LVIA, f. 937, ap. 1, b. 3270 Sapiegų parko sutvarkymo byla.

83. LVIA, f. 938, ap. 2, b. 1204 Byla dėl Sapiegų jurisdikos nuosavybės tarp Vilniaus miesto ir karo inžinerijos žinybos.

84. LVIA, f. SA, b. 53 Tvirtinamųjų aktų knyga.

85. LVIA, f. SA, b. 55 Tvirtinamųjų aktų knyga.

86. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 273, b. 347 Vilniaus gubernatoriaus raštas vienuolynų vizitatoriui dėl Antakalnio Trinitorių vienuolyno uždarymo ir vienuolių pervedimo į Visų Šventųjų basųjų karmelitų vienuolyną.

87. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 154, ap. 1, b. 2661 Vilniaus apygardos ligoninės planas.

88. Vilniaus apskrities archyvas, f. 9, b. 76. Fotokopijos iš Maskvos valstybinio karinio istorijos archyvo, f. 349, ap. 8, b. 1224.

89. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių skyrius, f. 4. b. 12151a (A-1327) Antakalnio jurisdikos inventorinė knyga; b.12155 (1326) Galutinis remonto darbų ir nuostolių sąrašas, padarytas nuo 1793 m. balandžio 10 d. iki 1795 m. rugsėjo 1 d.

90. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių skyrius, b. 35803 (A-2467) Antakalnio Trinitorių bažnyčios aprašymas 1817 m.

Viliamės, jog perskaitę šią mokslo studiją daugiau sužinojote apie Vilniaus Antakalnį ir jo žmonių gyvenimą per pastaruosius 300 metų. Mums džiugu, jei sugebėjome pažadinti Jūsų susirūpinimą dėl laiko negailestingai niokojamos Sapiegų rezidencijos ir dėl mūsų visų neapsisprendimo, kaip išsaugoti šį unikalų baroko kultūros paveldą. Tie, kurie mokotės, tarnaujate ar dirbate Lietuvos karo akademijoje, tikriausiai esate pamaloninti kaimynyste su šalimais kadaise gyvenusiais garsiais mūsų valstybės žmonėmis, iškiliais LDK Sapiegų giminės didikais, aktyviai dalyvavusiais LDK visuomeniniame gyvenime, ginklu, išmintimi ir politinėmis priemonėmis gynusiais Lietuvos laisvę ir kultūrą, kūrusiais šviesesnę šalies ateitį. Jūs sužinojote apie karininkų rengimo Vilniuje ištakas, siekiančias XIX a. vid., ir karinio rengimo institucijų raidą buvusių Sapiegų valdų istorinės kaitos kontekste.

Informaciją šiai knygai sistemingai kaupėme, studijuodami mokslinę, grožinę literatūrą ir dokumentus Lietuvos valstybės istorijos archyve, Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos ir Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuose. Sapiegų giminės archyvai, išblaškyti po buvusių LDK, dar tebesirengia susitikimams su būsimais tyrėjais Lietuvoje, Lenkijoje, Rusijoje ir Baltarusijoje. Šimtmečių patirtis ir mokslinė medžiaga apie karininkų rengimo tradicijas Lietuvoje kantriai laukia istorikų ir edukologų dėmesio.

Studijoje panaudotos fotonuotraukos iš leidinių: Sapieha E., Kalamajska-Saeed M. Dom Sapieżyński, cz. II. Ikonografija, Warszawa, 2008; Dom Sapieżyński (Oprascował Eustachy Sapieha). Warszawa, 1995; Tłomacki A. Sapiehowie. Linia kodeńska. Warszawa, 1996. Taip pat atspausdintos LKA fotografo Kęstučio Dijoko, kariūno Romanso Pamedyčio nuotraukos, už kurias jiems esame labai dėkingi.

Skaitytojus supažindiname ir su senojo Vilniaus žemėlapiais. Juos mums dovanojo VĮ „Lietuvos paminklai“ architektės Asta Meškauskienė ir Elena Kazlauskaitė, kurių vertingi patarimai mums pravertė rengiant šią knygą.

Ši mokslo studija – autorių ir bendraminčių veiklos rezultatas. Todėl už konsultacijas rengiant ją nuoširdžiai dėkojame LKA prorektoriumi doc. dr. Valdui Rakučiui, Humanitarinių mokslų katedros doc. dr. Broniui Puzinavičiui, Atrankos centro mjr. Albertui Daugirdai, recenzentams dr. Vytautui Tininiui ir dr. Manvydui Vitkūnui. Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyriaus vyr. specialistei Aušrai Rinkūnaitei, LKA bibliotekos vedėjai Janinai Tupėnienei ir bibliotekininkei Birutei Namajūnienei esame dėkingi už paramą ir palankias sąlygas, sudarytas tiriamajam darbui. Dėkojame LKA Užsienio katedros dėstytojai Birutei Gaidelienei ir stilistei Jolantai Budreikienei už patarimus ir kruopštumą, o dizainerei Laimai Adlytei už kūrybingą darbą maketuojančią šį leidinį.

Tegul Lietuvos kultūros istorija ir ugdymo mokslas bręsta šimtametėje LDK istorinės raidos dirvoje, perimdama pozityvią kartų patirtį, kuri visiems, besidomintiems ja, tiestų tiltus į Europos Sąjungos ir pasaulio kultūrą, praturtindama ją lietuviška mintimi, kūryba ir veržliais užmojais.

Autoriai

Priedai

Antakalnio priemiesčio fragmentas 1737 m. Vilniaus miesto plane

A – Vilijos (Neries) upė;

B – Sapiegų rūmai ir kiemas;

C – Sapiegų parkas;

D – Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir Trinitorių vienuolynas bei žemės sklypas prie jo;

E – Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčia (didiko Mykolo Paco valdos).

2 priedas

1737 m. Vilniaus plano su Sapiegų rūmų ir parko bei Trinitorių vienuolyno teritorijomis fragmentas

A – reprezentacinis Sapiegų rūmų kiemas su rūmais kiemo centre;

B – centrinė Sapiegų rūmų parko dalis;

C – sodas-daržas;

D – miško parkas;

E – ūkinis rūmų kiemas;

F – Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir Trinitorių vienuolynas su žemės sklypu prie jo;

1. vakariniai vartai iš Antakalnio gatvės;

2. rytiniai vartai iš parko į rūmų kiemą;

3. pietiniai vartai į rūmų kiemą;

4. šiauriniai vartai į rūmų kiemą, greta rūmų – virtuvės pastatas;

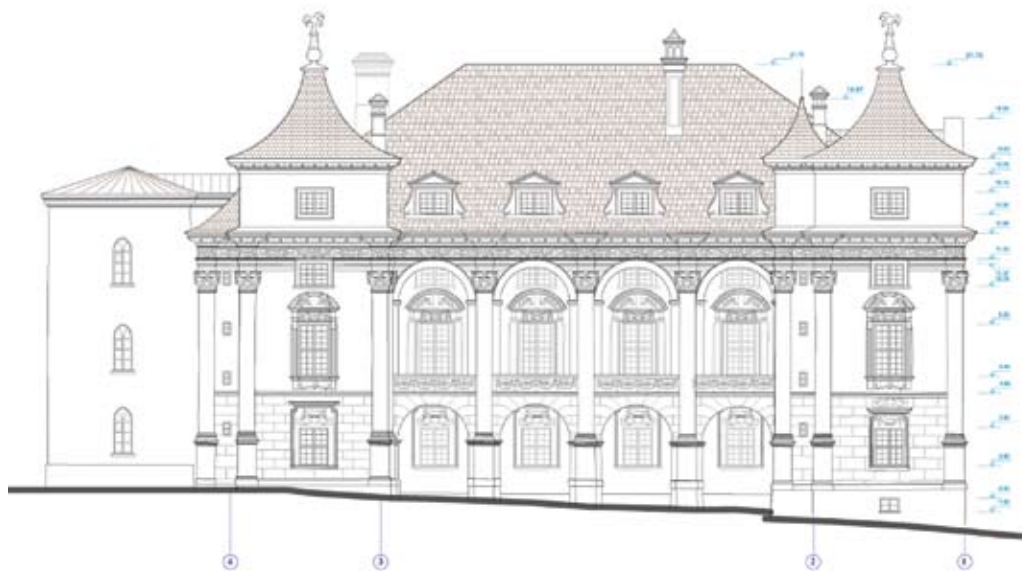
5. vartai parko sienoje Trinitorių vienuolyno link;

6. daržininko namas.

3A priedas

Sapiegų rūmų šiaurinis fasadas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

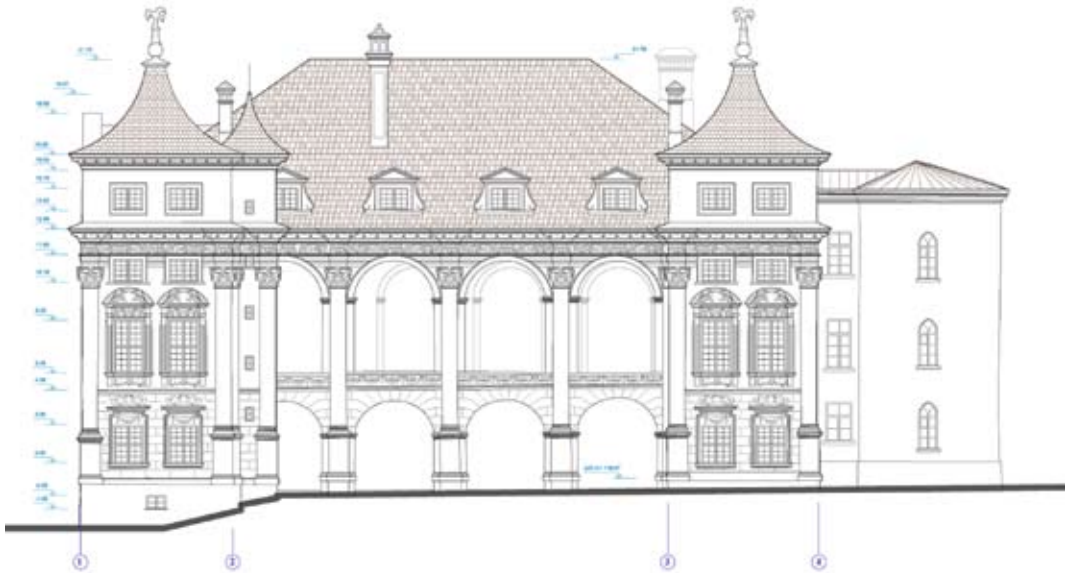
Sapiegų rūmų restauravimo projektiniai pasiūlymai, 2009 m.

(Projekto vadovė VJ „Lietuvos paminklai“ vyr. architektė A. Meškauskienė, architektas ekspertas E. Purlys)

3B priedas

Sapiegų rūmų pietinis fasadas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

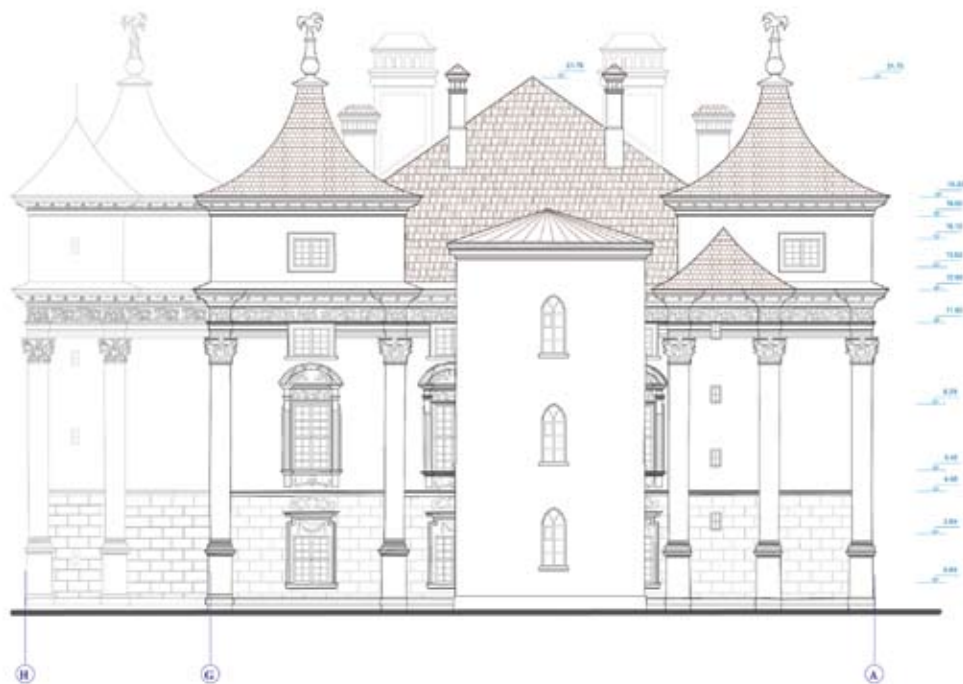
Sapiegų rūmų restauravimo projektiniai pasiūlymai, 2009 m.

(Projekto vadovė VĮ „Lietuvos paminklai“ vyr. architektė A. Meškauskienė, architektas ekspertas E. Purlys)

3C priedas

Sapiegų rūmų rytinis fasadas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

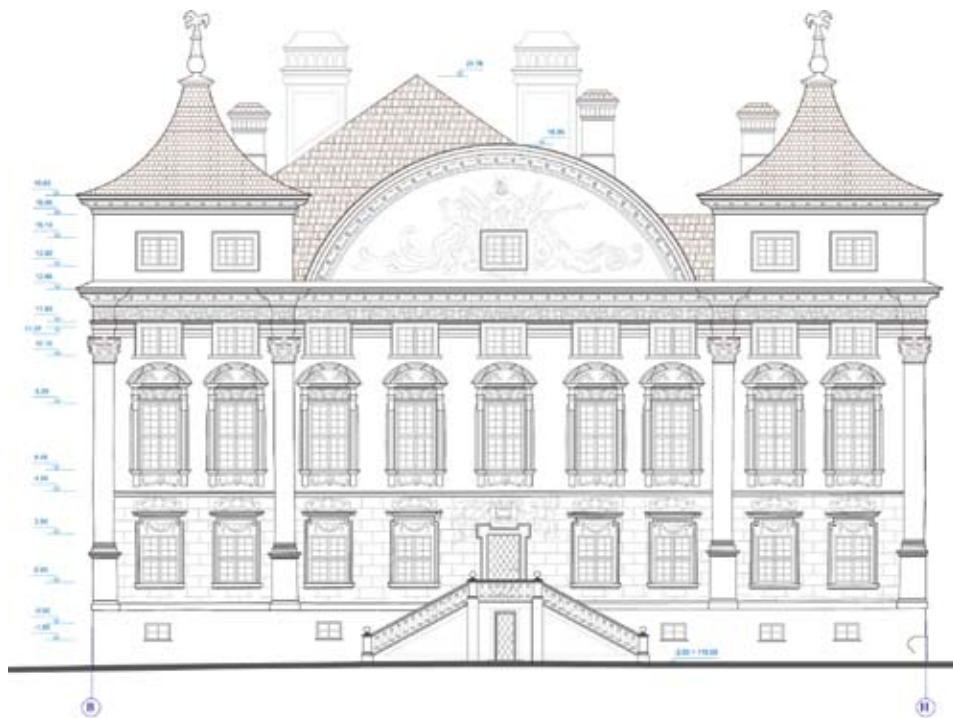

Sapiegų rūmų restauravimo projektiniai pasiūlymai, 2009 m.

(Projekto vadovė VĮ „Lietuvos paminklai“ vyr. architektė A. Meškauskienė, architektas ekspertas E. Purlys)

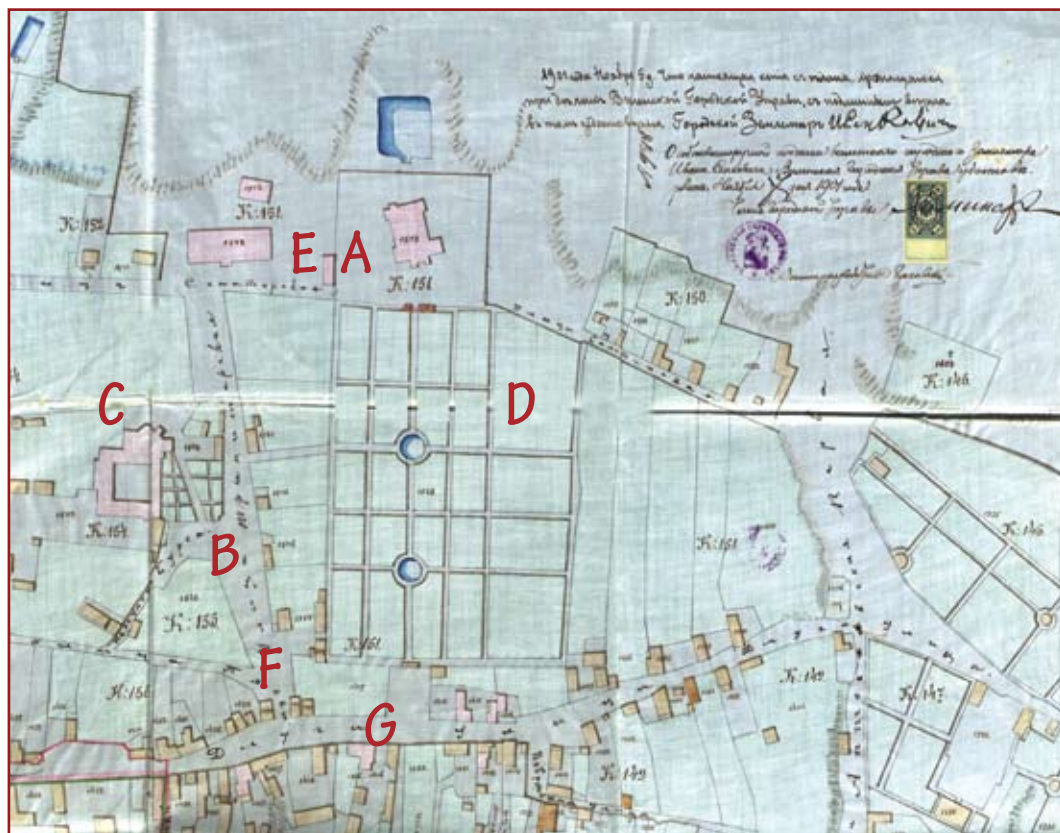
Sapiegų rūmų vakarinis fasadas. K. Dijoko fotonuotrauka, 2010 m.

Sapiegų rūmų restauravimo projektiniai pasiūlymai, 2009 m.

(Projekto vadovė VJ „Lietuvos paminklai“ vyr. architektė A. Meškauskienė, architektas ekspertas E. Purlys)

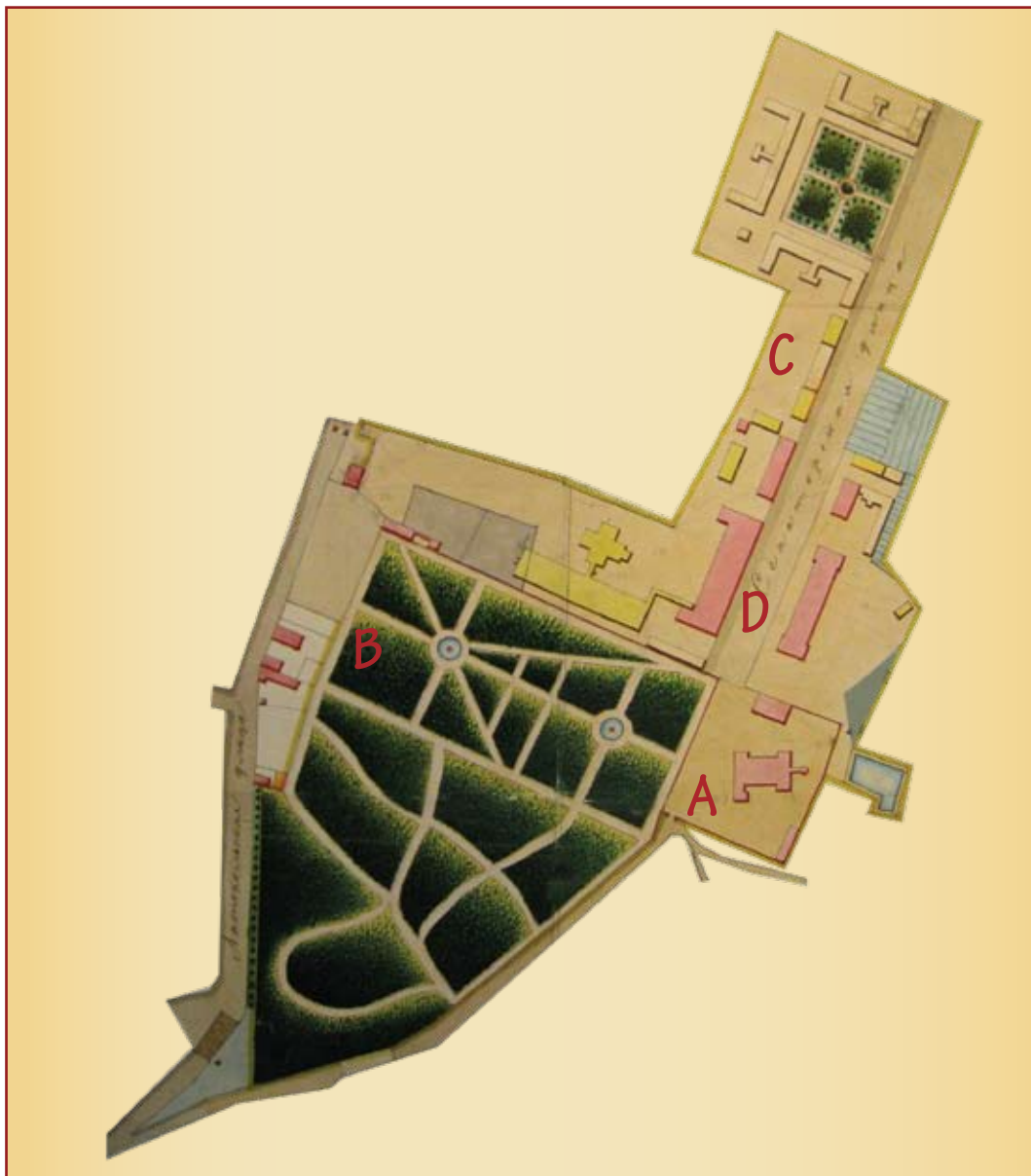
4 priedas

1808 m. Vilniaus miesto plano fragmentas su numatoma įkurta Karo liginine

- A – Sapiegų rūmai, kuriuose 1809 m. buvo įkurta Karo ligininė;
- B – Trinitorių gatvė;
- C – Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir Trinitorių vienuolynas;
- D – Sapiegų parkas;
- E – Senatorių gatvė;
- F – Smėlio gatvė;
- G – Ilgoji gatvė.

5 priedas

Žemės sklypo Antakalnyje, kurį 1861 m. užėmė Lietuvos Brastos Aleksandro kadetų korpusas, planas (LVIA)

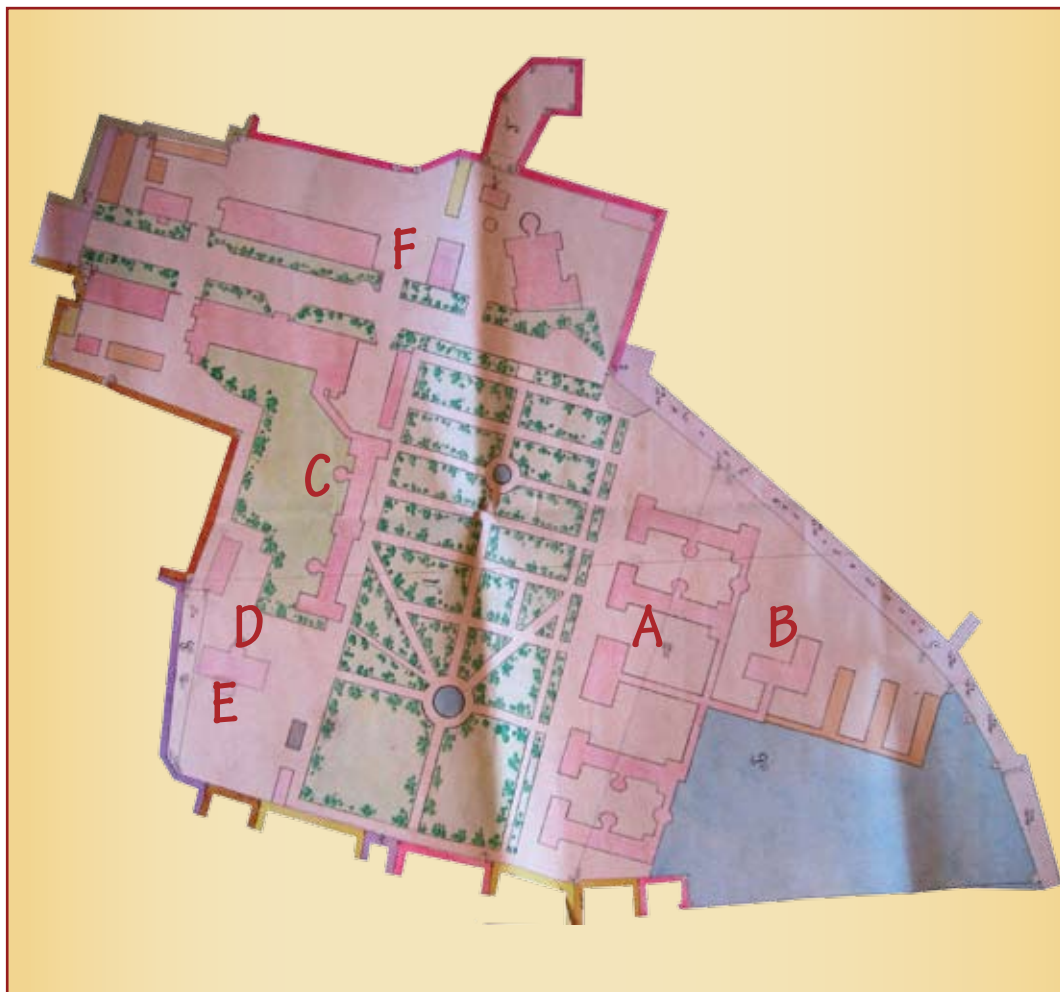
A – Sapiegų rūmai;

B – Sapiegų parkas;

C – Trinitorių vienuolyno žemės sklypas;

D – Senatorių gatvė.

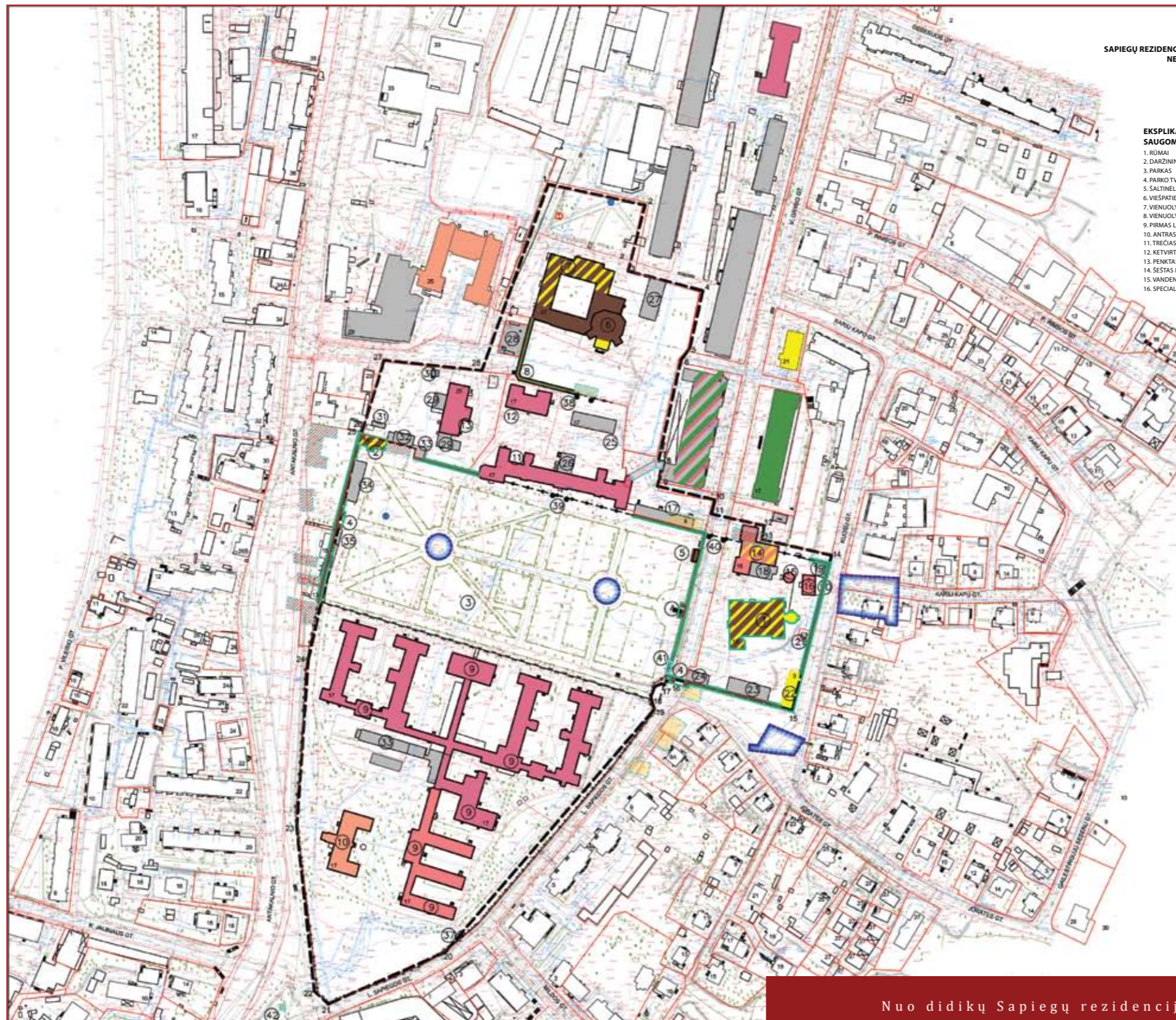
6 priedas

Karo ligoninės planas, 1901 m. Mažai pakitę Karo ligoninės pastatai šiandien, kuriuose veikia Sapiegos ligoninė (LVIA)

- A – pirmasis ligoninės pastatų kompleksas (XIX a. II p.);*
- B – antrasis ligoninės pastatų kompleksas (XIX a. pab. – XX a. pr.);*
- C – trečiasis ligoninės pastatas (XIX a. II p.);*
- D – ketvirtasis ligoninės pastatas (XIX a. II p.);*
- E – penktasis ligoninės pastatas (XIX a. II p.);*
- F – šeštasis ligoninės pastatas (XIX a. pab. – XX a. pr.).*

SAPIEGŲ REZIDENCIJOS (G246K), TRINITORIŲ VIENUOLYNO IR LIGONINĖS STATINIŲ KOMPLEKSO (A1R54) NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS SPECIALUSIS PLANAS UŽSTATYMO ISTORINĖS RAIDOS ANALIZĖ
M 1:2000

**EKSPLIKACIJA:
SAUGOMI STATINIAI TERITORIJOJE:**

1. RŪMAI
2. DARŽININKO NAMAS
3. PARKAS
4. PARKO TVORA SU TREJIAIS VARTAIS
5. ŠALTINĖLIO GROTA
6. VIESPATIES JĖZAUS BAŽNYČIA
7. VIENUOLYNAS
8. VIENUOLYNO TVORA
9. PIRMAS LIGONINĖS PASTATAS
10. ANTRAS LIGONINĖS PASTATAS
11. TREČIAS LIGONINĖS PASTATAS
12. KETVIRTAS LIGONINĖS PASTATAS
13. PENKTAS LIGONINĖS PASTATAS
14. ŠEŠTAS LIGONINĖS PASTATAS
15. VANDENS BOKŠTAS
16. SPECIALIOSIOS PASKIRTIES PASTATAS

KITI STATINIAI TERITORIJOJE:

17. SANDĖLIUS
18. ŪKINIS PRIESTATAS - GARAŽAS
19. ŪKINIS PRIESTATAS
20. ŪKINIS PRIESTATAS
21. TRANSFORMATORINĖ
22. ŪKINIS PASTATAS
23. ŪKINIS PASTATAS SU PRIESTATU
24. ŪKINIS PASTATAS
25. PASTATAS
26. PRIESTATAS
27. PASTATAS GARAŽAS
28. SLĖPTUVĖ
29. PRIESTATAS
30. ŪKINIS PASTATAS
31. ŪKINIS PASTATAS
32. ŪKINIS PASTATAS
33. ŪKINIS PASTATAS
34. PASTATAS
35. ŪKINIS PASTATAS
36. ŪKINIS PASTATAS
37. ŪKINIS PASTATAS SU PRIESTATU

SUNYKĖ STATINIAI TERITORIJOJE:

38. BAROKINIAI VARTAI
39. BAROKINIAI VARTAI IR TVORA
40. BAROKINIAI VARTAI | ŪKINJ KIEMĄ IR TVORA
41. ŠALTINĖLIO GROTA
42. APYTIKSLĖ SV. VERONIKOS KOPLYTELĖS VIETA

SUTARTI ŽENKLAI

STATINIŲ STATYBOS LAIKOTARPIAI:

- XVII-XVIII a. BAROKAS
- XVIII a. II p. - XIX pr. KLASICIZMAS
- XIX a. vid.
- XIX a. II p.
- XIX a. pab. - XX a. pr.
- XX a. I p.
- XX a. II p. - XXI a.
- PASTATAI IR PASTATŲ KOMPLEKSAI, STATINIAI ĮRAŠYTI Į KULTŪROS VERTYBIŲ REGISTRĄ IR PASKELBTI VIEŠAM SAUGOJIMUI IR NAUDOJIMUI
- PASTATAI IR PASTATŲ KOMPLEKSAI, STATINIAI ĮRAŠYTI Į KULTŪROS VERTYBIŲ REGISTRĄ
- SAPIEGŲ REZIDENCIJOS, TRINITORIŲ VIENUOLYNO IR LIGONINĖS STATINIŲ KOMPLEKSO NEKILNOJAMOSIOS KULTŪROS VERTYBĖS TERITORIJOS RIBOS, NUSTATYTOS KPMC 2006-03-06
- BAROKINĖS TVOROS SU VARTAIS FRAGMENTAI
- KLASICISTINĖS TVOROS FRAGMENTAI
- XIX a. pab. - XX a. pr. TVORA
- NEKILNOJAMOJO TURTO REGISTRE ĮREGISTRUOTOS ŽEMĖS SKLYPŲ RIBOS
- SKULPTŪROS VIETA
- MEDINIŲ KRYŽIŲ VIETOS

**IKONOGRAFINĖJE MEDŽIAGOJE PAŽYMĖTŲ
SUNYKSIŲ KULTŪROS PAVELDO OBJEKTŲ VIETOS**

- G.FIURSTENHOFO VILNIAUS M. PLANE (18 A. PR.) PAŽYMĖTI PASTATAI, STATINIAI
- XVIII A. PAB. - XIX A. PR. VILNIAUS PLANUOSE PAŽYMĖTI PASTATAI, STATINIAI
- 1840 M. VILNIAUS PLANE PAŽYMĖTI PASTATAI, STATINIAI
- XIX A. PAB. VILNIAUS PLANE PAŽYMĖTI PASTATAI, STATINIAI
- BUV. BAROKINĖS TVOROS IR VARTŲ VIETA
- APYTIKSLĖ BAROKINĖS MEDINĖS TVOROS VIETA
- BAROKINIO PARKO TAKŲ SCHEMA PAGAL G.FIURSTENHOFO VILNIAUS M. PLANĄ
- BUV. VANDENS TELKINIAI - KŪDROS, FONTANAI
- PARODYTI G.FIURSTENHOFO VILNIAUS M. PLANE 18 A. PR.

Asmenvardžių rodyklė

A

Aleksandras II 41, 59, 60, 61
Altomontis (Altomonti) 37
Andriškevičius J. 81
Augustas II 33

B

Bačkis A. J. 24
Bagdonas G. 85
Bagramianas I. (Баграмян) 70
Balaišis A. 11
Balčiūnas A. 85
Baltūsis-Žvejys A. 64
Banaitis S. 79
Belozaras J. 17
Berkutovas A. (Беркутов) 79
Biekšienė B. 55
Borisas Godunovas 22
Borominis F. (Boromini) 47
Brėdikis J. 79
Brombergas Z. 79
Burdenko N. 79
Būtėnas D. 11
Bžostovskis K. 32

C, Ch, Č

Cijūnėlis V. 67
Chodkevičiai 10
Chodkevičius J. K 23, 27
Chodkevičiūtė O. S. 27
Chovanskis I. 14
Čartoriskiai 33
Čepulis S. 78
Čibiras P. 78

D

Danilovičius I. N. (Данилович) 11
Delbenė (Delbene) 37, 38
Dementjevas 67
Dolgorukis J. 14
Dundulienė P. 86

E

Eredianis (Erediani) 37

F

Farafontjevas 41
Fredianis G. B. (Frediani) 37

G

Galinauskas J. 79
Galis Dž. M. (Gali) 37
Gamperis J. 78
Gediminas 6, 7, 10, 86
Gedvilas M. 65, 70
Glemža J. 56
Gosevskytė T. 32
Goštautai 12
Goštautas P. 87
Gradauskas J. 79
Greipelis L. 54
Grenkvistas 60
Gricius A. 66

H

Helmersonas A. 59
Hermanavičius P. 49
Hlebavičius J. 30
Horodničienė M. 78
Hopenas J. 49

J

Jablonska Z. 39
Jamskis P. (Jamski) 34, 35, 36, 42
Jančiulis J. 68
Janonienė R. 42
Januškevičius A. 78
Jakaterina I 15
Jonas III Sobieskis 31, 32, 37
Jonas Paulius II (Vojtyla K.) 18

K

Kačergius V. 67
Kaladė P. 68
Karafa-Korbutas K. 78
Karageorgijevičius G. P. 61
Karolis XII 33
Katilas M. K. 32
Kazimieras Jogailaitis 11
Kęsgailos 12

Asmenvardžių rodyklė

Kirkoras A. H. 36, 39
Kognovickis K. (Kognowicki) 10
Kosakovskiai (Kosakowski) 33, 40
Kosakovskienė L. (Potockytė) 40
Kosakovskis J. 40
Kosciuška T. 39
Kovalikas S. (Ковалик) 60
Kraševskis J. I. 86, 87, 88, 89
Krikščiūnas-Rimvydas J. 64
Kugrėnas M. 67
Kulys Z. 81

L

Labėnas- Kariūnas B. 64
Lamontas (Lamonte) 53
Lazutka S. 11
Lipkindas 67
Liubavskis M. (Любавский) 11
Liuteris M. 21
Luchtanas B. 78
Lukomskis P. R. 13

M

Macijauskas J. 64
Masalskiai 33
Matulis R. 36
Mažeikis E. 85
Meinander 59
Meškauskienė 42
Micheida K. 78
Miliutinas D. M. 61
Misiūra J. 78
Mištautas A. A. (Misztolt) 10

N

Napoleonas 16, 76
Narbutas T. 86, 87
Nazimovas V. I. 59
Nikolajus I 58, 60
Nikolajus II 61
Norkūnai 78
Norvaiša J. 68
Nudelis M. 79

O

Oginskiai 10, 32, 33
Oginskis G. A. 33
Opalinska L. M. 15
Opalinskiai 15
Pacai 8, 31
Pacas M. K. 17, 31, 86
Paleckis J. 64, 70
Palonis M. A. (Palloni) 37, 38, 41
Pertis P. (Perti) 37, 47
Pokutnevas I. 79

P

Poška D. 86
Potockiai 33
Požeraitis Z. 79
Prehtlis (Prehtli) J. 50
Ptašickis S. (Пташицкий) 11
Pusjė Ž. (Pousier) 40
Purlys E. 36, 42, 56
Puslovskis V. (Puslowski) 40

R

Radvila Jonušas 14
Radvila Kristupas Našlaitėlis 23, 27
Radvila Kristupas Perkūnas 21, 22, 23, 26
Radvila Mikalojus Juodasis 20, 21
Radvila Mykolas Rudasis 21
Radvila Vaitiekus Vladislovas 26
Radvilaitė E. (Halška) 26
Radvilos 10, 12, 23
Radvilienė K. 26, 30
Ragauskas V. 67
Ramanauskas-Vanagas A. 64
Ridigeris F. 59, 60
Rimas P. 66
Rimdeika G. 79
Rimskis-Korsakas A. 40
Rindermanas (Rindermann) 78
Rudanovskis K. V. 61
Rudokas P. 79

S, Š

Sapiega Adamas Stefanus 18

Asmenvardžių rodyklė

- Sapiega Adomas Stanislovas 17
Sapiega Aleksandras Antanas 16
Sapiega Aleksandras Kazimieras 17, 87
Sapiega Aleksandras Mykolas 25, 40
Sapiega Aleksandras Povilas 33, 39, 46, 49, 54
Sapiega Benediktas Povilas 31
Sapiega Eustachas Kajetonas Vladislovas 18
Sapiega Jonas Bagdonaitis 12, 13
Sapiega Jonas Frydrichas 10, 15, 18, 19
Sapiega Jonas Jonaitis 13
Sapiega Jonas Kazimieras 11, 13, 15, 33
Sapiega Jonas Stanislovas 26, 27, 28
Sapiega Juozapas Stanislovas 18, 46
Sapiega Jurgis Stanislovas 33
Sapiega Kazimieras Jonas 9, 11, 12, 14, 15, 23, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 46, 86
Sapiega Kazimieras Leonas 25, 26, 27, 28
Sapiega Kristupas Mikalojus 26, 27, 28
Sapiega Leonas 4, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 34, 36, 52
Sapiega Leonas Bazilijus 31
Sapiega Leonas Liudvikas 16, 17
Sapiega Michaelis Ksaveras 18
Sapiega Mykolas 26, 32
Sapiega Petras 15
Sapiega Povilas Jonas 11, 13, 14
Sapiega Povilas Nestoras 15, 16
Sapiega Povilas Pranciškus 17
Sapiega Pranciškus Steponas 15, 31
Sapiegaitė O. M. 13
Sapiegos 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 28, 29, 32, 33, 34, 36, 37
Sapiežyčius Simonas 10, 11, 12
Saverčanka I. V. (Саверчанка) 11
Siesickai 26
Sipavičius A. 68
Skavronska Z. 15
Sluškos 8
Smuglevičius P. 48, 50
Sniečkus A. 70
Sobieska M. 53
Sobieskis J. 31
Sokurovas G. P. 64, 66
Sruoga B. 32
Stadnicki K. 10
Steponas Batoras 13, 21, 22, 26
Strupas P. 79
Šapoka A. 11
Širvys P. 67
- T**
- Taločinskytė B. 13
Tarasenska P. 86
Tarnovskytė T. K. 28
Tenčinskis G. 26
- U, Ū**
- Ušpolis G. 68
Ūselis J. 67
- V**
- Vaičeliūnas A. 83
Vaitkaitis A. 80
Vaitkevičius V. 36
Valavičiai 10
Valdštejn Armin A. S. 33
Valiulis J. 67
Vilenskis V. 68
Vingrytė G. 35, 42
Viskantas A. 11
Višnioveckis M. K. 32, 33
Vladislovas Vaza 23, 28
Vodinskytė G. 27
Volfas J. (Wolf) 10
- Z, Ž**
- Zakas M. 79
Zbaražskienė D. 23
Zenkavičius T. 46
Zigmantas Vaza 22, 23
Žibas V. 66, 67
Žikorius R. 68
Žygas A. 78
Žygimantas Augustas 26, 28
Žygimantas Senasis 12

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Nijolė Janulaitienė, Gintautas Jakštys

NUO DIDIKŲ SAPIEGŲ REZIDENCIJOS IKI LIETUVOS KARO AKADEMIJOS

Mokslo studija

Atsakingasis redaktorius ***doc. dr. Valdas Rakutis***

Kalbos redaktorė ***Jolanta Budreikienė***

Dizainerė ***Laima Adlytė***

Fotografas ***Kęstutis Dijokas***

2010-08-05. Tiražas 325 egz. Užsakymas GL-226

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,

Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,

Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

**Mjr. Gintautas
Jakštys,**
Gen. J. Žemaičio
Lietuvos karo
akademijos Karo
istorijos centro
viršininkas

Ne tik mylėti, bet ir svarbu pažinti savąją gimtinę. Ir ne tik ją. Svarbu žinoti miesto, miestelio ar kaimo, kuriame šiandien gyvename, istoriją ir žmones, kuriančius ją. Tai praplečia istorijos ir kultūros žinias, formuoja mūsų idealus ir vertybes, pasaulėžiūrą ir pilietines nuostatas.

Mūsų gimtinė – Sūduva.

Ten, kur visi Suvalkų aukštumos kalneliai išsidėstę Lietuvos pietvakarių kampe, netoli gražualio Vištyčio ežero, kurio bangos ritas iki Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos valstybių sienų.

Ir ten, kur iš gimtųjų namų kiemo matyti Nemunas ir didingas Seredžiaus piliakalnis, dar menantis lietuvių kovas su amžiniais priešais kryžiuočiais.

**Soc. m. dr. Nijolė
Janulaitienė,**
Gen. J. Žemaičio Lietuvos
karo akademijos
Humanitarinių mokslų
katedros docentė

Ši knyga apie Gen. J. Žemaičio Lietuvos karo akademiją ir jos istorinę kultūrinę aplinką – tai gražus civilių ir karių bendradarbiavimo rezultatas.

Dažniau bendraukime ir dalinkimės patirtimi, kuri mus sieja, o neskiria.

